

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

СЛИВКА ЛАРИСА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 373.5.015.31:613.955(438)“XX/XXI”

ДИСЕРТАЦІЯ
**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗДОРОВ’ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ ПОЛЬЩІ
(XX – початок XXI століття)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

Том 2. ДОДАТКИ

Івано-Франківськ – 2023

Дрогобич – 2023

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дослідження та відомості про апробацію результатів дисертації

Додаток А.1

Список публікацій здобувача за темою дослідження

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії, розділи монографій

1. Сливка Л. Педагогічні аспекти польського здоров'язбережувального руху (XIX – початок XX ст.). *Ponad podziałami. Wspólne perspektywy i dążenia w polsko-ukraińskiej współpracy naukowej*: monografia nr.19 Polskiego Stowarzyszenia Nauczycieli Twórczych / Redakcja naukowa Leszek Pawelski, Marek Rembierz. Szczecinek – Dąbrowa Górnicza: Polskie Stowarzyszenie Nauczycieli Twórczych, 2021. С. 373–387.
2. Сливка Л. Здоров'язбережувальне виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття) : монографія. Івано-Франківськ : Дискурсус, 2022. 588 с.

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях, які індексуються в міжнародних наукометричних базах Web of Science i Scopus

3. Oliiar M., **Slyvka L.**, Tyagur R. Monitoring of training of future teachers of health care activities in school. *Journal of Physical Education and Sport (JPES)*. 2020. 20(2). Art 117. P. 822–828. DOI: <https://doi.org/10.7752/jpes.2020.02117>
4. Sivkovich H., **Slyvka L.**, Hamerska I. Pre-service teachers training for efficient health promoting school activities performance. *Advanced Education*. 2020. № 16. P. 88–97. DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.216792>
5. Bilavych H., Bilawicz J., **Slyvka L.**, Klepar M., Pantiuk M., Fedchyshyn N., Savchuk B. Sanitary and hygienic education of children and adults under the conditions of the covid-19 pandemic in measurement of the achievements of public medicine of Galicia (end of the XIX – 30s of the XX century). *Wiadomości Lekarskie*. 2021. Vol. LXXIV. Issue 9. Part 1, September. P. 2222–2228. DOI: <https://doi.org/10.36740/WLek202109135>
6. **Slyvka L.**, Sivkovych H., Budnyk O., Tytun O. & Boichuk A. Students' healthy lifestyle formation in english classes (using materials of Polish and Ukrainian authors). *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11(53). P. 320–331. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.53.05.31>
7. Bilavych H. V. **Slyvka L. V.**, Rozman I. I., Bilawicz J. V., Fedchyshyn N. O., Fedoniuk L. J., Savchuk B. P. Ecological consciousness formation among students as relevant and global problem of the present: Ukrainian and Polish experience. *Wiadomości Lekarskie*. 2022. Vol. LXXV. Issue 7. P. 1705–1712. DOI: 10.36740/WLek202207118

Статті у наукових фахових виданнях України

8. Сливка Л. Спрямованість навчально-виховного процесу школи на збереження і зміцнення здоров'я учнів: досвід педагогів Республіки Польща. *Освітній простір України* : науковий журнал. 2015. № 5. С. 173–178.
9. Сливка Л. Історико-філософські основи здоров'язбережувального виховання. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2016. № 3(35). С. 208–216.
10. Сливка Л. Культурно-просвітницька та науково-педагогічна діяльність громадських інституцій Польщі у контексті здоров'язбережувального виховання дітей та молоді. *Вісник Львівського університету. Серія Педагогічна*. 2016. № 31. С. 163–172.
11. Slyvka L. The Problem of Healthkeeping of Children and Youth in Polish Educational Thought at the XV – beginning of XX century. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2016. Vol. 3. № 2–3. P. 68–72. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.3.2-3.68-72>.
12. Сливка Л. Категоріальний апарат проблеми здоров'язбережувального виховання: тлумачення дефініції «здоров'я» у польській науковій літературі. *Обрії*. 2017. № 1(44). С. 44–47.
13. Сливка Л. Реалізація здоров'язбережувальної освіти у початкових школах Республіки Польща. *Молодь і ринок*. 2017. № 9(152). С. 119–123.
14. Сливка Л. Рефлексивно-оціночний складник підготовки майбутніх учителів до промоції здоров'я: польський досвід. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2017. № 28. С. 66–72.
15. Сливка Л. Тематичне поле педагогіки здоров'я у сучасних (після 1989 року) дисертаціях та монографіях польських дослідників. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2018. № 1(42), Частина I, Частина II. С. 218–221.
16. Slyvka L. Problems of healthcare-saving pedagogy in the work of the scientists of the Republic of Poland. *Гірська школа Українських Карпат*. 2018. № 18. С. 74–78. DOI: 10.15330/msuc.2018.18.7883
17. Сливка Л. Використання досвіду польських науковців у моніторинговому дослідженні готовності майбутніх учителів до здоров'язбережувальної діяльності у школі. *Молодь і ринок*. 2019. № 8(175). С. 68–73. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.179343>
18. Сливка Л. Освіта і виховання у здоров'язбереженні дітей та молоді: загальноєвропейська ретроспектива, становлення на польських землях. *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. № 23. С. 50–54. DOI: <https://doi.org/10.15330/msuc.2020.23.50-54>
19. Slyvka L. Practice of implementation of health education in schools of the Republic of Poland. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2021. Vol. 8, No 1. P. 106–115. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.8.1.106-115>

20. Сливка Л. «Ера Копчинського» або розвиток теорії і практики шкільної гігієни у Польщі за міжвоєнної доби ХХ ст. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2021. Випуск 1 (48). С. 371–374. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.371-374>
21. Сливка Л. Здоров'язбережувальна тематика у змісті навчальних дисциплін загальноосвітніх шкіл Польщі в 1950-х–1970-х рр. *Молодь і ринок.* 2021. № 3(189). С. 92–95. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.234145>
22. Сливка Л. Здоров'язбережувальне виховання в контексті педагогічної спадщини Мацея Демеля (пол. Maciej Demel; 1923–2017). *Педагогічний альманах.* 2021. Випуск 48. С. 261–267. DOI: <https://doi.org/10.37915/pa.vi48.233>
23. Сливка Л. Ретроспектива здоров'язбережувального виховання дітей та молоді у творчості польських дослідників 1960-х–1980-х рр. *Молодь і ринок.* 2021. № 4(190). С. 76–79. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.236348>
24. Сливка Л., Мачинська Н. Стан здоров'я дітей і молоді як джерело конструювання змісту здоров'язбережувального виховання в загальноосвітніх школах Польщі. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка».* 2021. № 12(44). С. 165–171. DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.26>
25. Сливка Л. Роль громадських організацій у здоров'язбережувальному вихованні учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (1918–1939). *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2021. Вип. 40. Том 3. С. 183–187. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-3-29>
26. Сливка Л. Зміст навчальної програми «Проздоров'язбережувальна освіта у школі» (1993) для початкових класів загальноосвітніх шкіл Республіки Польща. *Академічні студії. Серія «Педагогіка».* 2021. Том 2. № 3. С. 91–95. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.2.14>
27. Сливка Л. Історіографічний контекст проблеми здоров'язбережувального виховання учнівства у Польщі: вибрані аспекти. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2022. Вип. 48. Том 2. С. 228–232. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-2-38>
28. Slyvka L. Development of the problem of health education of secondary schools students in Poland in the research of polish scientists after 1989. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.* 2022. Vol. 9. No. 1. P. 180–187. DOI: 10.15330/jpnu.9.1.180-187
29. Slyvka L. Characteristics of means and pedagogical conditions of health care education of students (on the basis of the works of Ukrainian and Polish scientists). *Гірська школа Українських Карпат.* 2022. № 26. С. 49–51. URL: <https://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/article/view/6573/6826>

Опубліковані праці апробаційного характеру

30. Сливка Л. Законодавчо-правове підґрунтя здоров'язбережувальної парадигми в освітній системі Польщі. *Матеріали XVII Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»* : зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький. 2015. № 17. С. 186–188.
31. Сливка Л. Проблема здоров'яорієнтованого виховання зростаючої особистості у творчій спадщині польських вчених. *Особистість, суспільство, політика* : матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 15–16 лютого 2016 р.). Ч 2. Люблін : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, 2016. С. 55–57.
32. Сливка Л. Концепція здоров'язбережувального виховання Станіслава Копчинського. *Матеріали I Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика», присвяченої 160-річчю від дня народження С. Русової* (Івано-Франківськ, 25 лютого 2016 р.) / за заг. ред. Т. К. Завгородньої. Івано-Франківськ, 2016. С. 82–88.
33. Сливка Л. Діяльність шкільних лікарів у Польщі міжвоєнної доби ХХ століття в контексті сучасних підходів до створення здоров'язбережувального освітнього середовища в навчальному закладі. *Педагогіка здоров'я* : збірник наукових праць VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Чернігів, 7–8 квітня 2017 р.) : в 2 т. Чернігів, 2017. Т. 1. С. 526–530.
34. Сливка Л. Інтеграція матеріалів польської педагогічної літератури із практикою підготовки майбутніх вчителів до здоров'язбережувального виховання. *Психологічна культура вчителя в контексті викликів сучасності* : збірник матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнародною участю (Тернопіль, Україна, 5–6 квітня 2017 р.). Тернопіль : СМП «Тайп», 2017. С. 244–246.
35. Сливка Л. Здоров'явиховна діяльність громадських товариств Польщі. *Педагогічні інновації в початковій школі* : матеріали науково-методичного семінару (Івано-Франківськ, 15 лютого 2017 р.) / ред. М. П. Оліяр. Івано-Франківськ : НАІР, 2017. С. 49–53.
36. Сливка Л. Самооцінка щодо роботи навчального закладу щодо здоров'язбережувального виховання учнів: з досвіду початкової школи № 9 імені Миколи Коперника міста Тарновські Гури. *Роль освіти у сталому розвитку гірського регіону* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конф. (Івано-Франківськ, 20–22 вересня 2017 р.) / за ред. М. П. Оліяр. Івано-Франківськ : НАІР, 2017. С. 72–74.
37. Сливка Л. Педагогічна здоров'язбережувальна діяльність Генрика Йордана. *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції до 78-річниці від дня народження Богдана Михайловича Ступарика «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика»* (Івано-Франківськ, 5 березня 2018 р.) : веб-сайт. URL: <http://conference.pu.if.ua/forum/viewtopic.php?f=196&p=749#p749>

38. Сливка Л. Проблеми здоров'я дітей та молоді в Україні (за статистичними матеріалами минулих років). *Педагогіка здоров'я* : зб. наук. праць VIII Всеукраїнської наук.-практ. конф. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2018. С. 334–338.
39. Сливка Л. Вибрані аспекти педагогіки здоров'я у творчості польських науковців. *Еколого-валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в сучасному освітньому просторі* : матеріали III Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (Суми, 29–30 березня 2018 р.). Суми : ФОП Цьома С. П., 2018. С. 177–180.
40. Сливка Л. Історіографія проблеми здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі: аналіз розвідок міжвоєнної доби XX століття. *Педагогіка здоров'я* : зб. наук. праць IX Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Педагогіка здоров'я» (Чернігів, 27–28 вересня 2019 р.). Чернігів, 2019. С. 205–207.
41. Сливка Л. Проблема здоров'язбереження дітей і молоді у польській педагогічній думці XVI–XVII ст. *Actual Problems of Science and Practice* : abstracts of 14 International Scientific and Practical Conference (Stockholm, Sweden, 27–28 April, 2020). Stockholm, 2020. P. 578–580.
42. Сливка Л. Педагогічні аспекти здоров'язбережувальної діяльності Тадеуша Жулинського (1839–1885). *Problems and Innovations in Science* : abstracts of International Scientific and Practical Conference (London, Great Britain, May 4–5, 2020) : in 2 vol. London : Nika Publishing, 2020. Vol. 1. P. 118–121.
43. Сливка Л. Шкільна гігієна у творчій спадщині Болеслава Адама Барановського (1844–1916) та Мечислава Титуса Барановського (1851–1898). *Innovation in Science: Modern Challenges* : abstracts of III International Scientific and Practical Conference (Germany, Munich, May 25–26, 2020). Munich : Littera Verlag, 2020. P. 173–176.
44. Сливка Л. Професійна підготовка вчителів до здоров'язбережувальної діяльності у школі: ретроспектива польського досвіду (1918–1939 pp.). *Формування здоров'язбережувальних компетентностей молоді в умовах глобалізації: реалії та перспективи* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (Хмельницький, 28–29 квітня 2020 р.). Хмельницький : ФОП Колісник С. А. 2020. С. 175–179.
45. Сливка Л. Позакласний і позашкільний виміри здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (міжвоєнна доба XX ст.). *Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи* : зб. тез доповідей II Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнародною участю (Запоріжжя, 20 квітня 2021 р.). Запоріжжя : АА ТанDEM, 2021. С. 29–31.
46. Сливка Л. Нормативно-правова база як «зовнішній» чинник розвитку здоров'язбережувального виховання учнів в загальноосвітніх школах Польщі міжвоєнного періоду XX ст. *Пріоритети розвитку початкової освіти в контексті становлення Нової української школи* : зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Житомир, 24 березня 2021 р.). Житомир, 2021. С. 11–13.

47. Сливка Л. Здоров'язбережувальна освіта в загальноосвітніх школах Польщі наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. *Наукові та освітні трансформації в сучасному світі* : зб. матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної наук.-прак. конф. (Чернігів, 15 липня 2021 р.). Суми : ТОВ НВП «Росток А.В.Т.». 2021. С. 297–298.
48. Сливка Л. Реформування здоров'язбережувальної освіти в умовах Євроінтеграції: досвід Республіки Польща. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції* : зб. тез доповідей V Міжнародної наук.-практ. конф. (Мукачево, 21–22 жовтня 2021 р.). Мукачево : Вид-во МДУ, 2021. С. 285–287.
49. Сливка Л. Просвітницько-виховний контент проблеми здоров'язбереження особистості на сторінках польських паренетичних друкованих джерел. *Eurasian scientific discussions : proceedings of the 5th International scientific and practical conference* (Barselona, Spain, 5–7 June, 2022). Barselona : Barca Academy Publishing, 2022. P. 454–457.
50. Сливка Л. Педагогічні умови і засоби здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл (на тлі розвідок українських та польських вчених). *The main prospects for the development of science in modern life : Proceedings of the XXXVI International Scientific and Practical Conference*. Warsaw, Poland. 2022. P. 243–246.
51. Сливка Л. Педагогічний нагляд за здоров'язбережувальним вихованням учнів загальноосвітніх шкіл у польському освітньому просторі. *Стратегії модернізації педагогічної освіти в Україні та країнах Європейського Союзу* : матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. (Чернівці, 20–21 жовтня 2022 р.). Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 138–140.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

52. Сливка Л. Екологія дитинства : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2014. 164 с.
53. Sliyva L. V. Theoretical background and origin basis of research of Polish children's healthkeeping education problem. *SWorld Journal. Medicine, veterinary medicine and pharmaceuticals*. 2016. Issue 11. Vol. 6. P. 20–23.
54. Сливка Л. Здоров'язбережувальна педагогіка : навчально-метододичний посіб. Івано-Франківськ : видавець Кушнір Г. М., 2016. 200 с.
55. Сливка Л. Просвітницько-виховна діяльність Варшавського Гігієнічного Товариства в контексті здоров'язбереження дітей та молоді (XIX – початок ХХ століття). *Scientific Journal Virtus*. 2017. № 12. С. 160–162.
56. Сливка Л. Досвід здоров'язбережувального виховання навчальних закладів гірських регіонів Республіки Польща. *Гірська школа: сучасні виклики і перспективи розвитку* : монографія / за ред. Оліяр М. П. Івано-Франківськ : НАІР, 2017. С. 369–384.

57. Сливка Л. Здоров'язбережувальне виховання як об'єкт наукового дослідження: польський та український виміри. *Сучасні здоров'язбережувальні технології* : монографія / за ред. Ю. Д. Бойчука. Харків : Оригінал, 2018. С. 377–383.
58. Сливка Л. Стан здоров'я дітей, підлітків та молоді у Республіці Польща: статистика, проблеми оцінювання, джерело визначення змісту здоров'язбережувального виховання. *Гірська школа в умовах реформування системи освіти: компетентнісний вектор* : монографія / за ред. Оліяр М. П. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2018. С. 335–352.

Додаток А.2

Відомості про апробацію результатів дослідження

Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри початкової освіти та кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, отримали позитивні відгуки на конгресах, науково-практичних конференціях, науково-методичних і теоретико-практичних семінарах, круглих столах, зокрема:

міжнародних за кордоном: «Practical applications of research findings in Eastern Europe» (Мерісвілл, США, 2018); «Actual Problems of Science and Practice» (Стокгольм, Швеція, 2020); «Problems and Innovations in Science» (Лондон, Великобританія, 2020); «Innovation in Science: Modern Challenges» (Мюнхен, Німеччина, 2020); «Eurasian scientific discussions» (Барселона, Іспанія, 2022); «The main prospects for the development of science in modern life» (Варшава, Польща, 2022);

міжнародних в Україні: «Еколого-валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в сучасному освітньому просторі» (Суми, 2015; Суми, 2018); «Виховання у контексті цивілізаційних процесів: вітчизняний і зарубіжний досвід» (Дрогобич, 2016); «Актуальні проблеми початкової освіти та інклюзивного навчання у світлі євроінтеграції» (Львів, 2016); «Сучасна початкова освіта: проблеми, теорія і практика» (Дрогобич, 2017); «Сучасні стратегії педагогічної освіти в контексті розбудови суспільства сталого розвитку та євроінтеграції» (Київ, 2019); «Формування здоров'язбережувальних компетентностей молоді в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (Хмельницький, 2020); «Розвиток освітніх систем в умовах євроінтеграційних трансформацій» (Чернівці, 2021); «Стратегії модернізації педагогічної освіти в Україні та країнах Європейського Союзу» (Чернівці, 2022);

всеукраїнських з міжнародною участю: «Психологічна культура вчителя в контексті викликів сучасності» (Тернопіль, 2017); «Пріоритетні напрями модернізації системи освіти в Україні та Польщі: досвід, реалії, перспективи» (Івано-Франківськ, 2017); «Нові стратегії розвитку початкової освіти в умовах євроінтеграції» (Івано-Франківськ, 2018); «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (Запоріжжя, 2021); «Нова стратегія підготовки педагогів: суспільні запити та нові виклики» (Київ, 2021); «Доступність і неперервність освіти впродовж життя: зарубіжний досвід та національна практика» (Івано-Франківськ, 2022);

Продовження додатка А.2

«Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи» (Житомир, 2022);

всеевропейських: «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (Переяслав-Хмельницький, 2015); «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика», присвячена 160-річчю від дня народження С. Русової (Івано-Франківськ, 2016); «Педагогіка здоров'я» (Чернігів, 2017; Харків, 2018; Чернігів, 2019); «Педагогічні інновації в початковій школі» (Івано-Франківськ, 2017); «Професійна підготовка педагогів в умовах євроінтеграції: проблеми та перспективи» (Київ, 2017); «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика» (Івано-Франківськ, 2018); «Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення» (Полтава, 2020); «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи» (Кам'янець-Подільський, 2020); «Пріоритети розвитку початкової освіти в контексті становлення Нової української школи» (Житомир, 2021); «Перспективні напрями сучасної науки та освіти» (Слов'янськ, 2021); «Наукові та освітні трансформації в сучасному світі» (Чернігів, 2021); «Упровадження сучасних технологій для реалізації завдань освітніх галузей НУШ» (Кропивницький, 2022).

Додаток А.3

Відомості про результати впровадження дослідження

**Ліцей №12 імені Івана Франка
Івано-Франківської міської ради**

вул. Національної Гвардії 13, м. Івано-Франківськ, 76014, тел. 78-90-19
e-mail: ifschool_12@ukr.net Код ЄДРПОУ 20559181

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
з теми «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів
загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)»
здобувача наукового ступеня доктора педагогічних наук
Сливки Лариси Володимирівни

Серед ключових компетентностей Нової української школи особливе місце посідають здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя. Відтак вважаємо, що результати дослідження Сливки Лариси Володимирівни є актуальними для вітчизняної педагогіки.

В 2018 – 2021 рр. здійснювалися апробація і впровадження результатів дисертації Л.В. Сливки «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)» в освітньо-виховний процес ліцею №12 імені Івана Франка Івано-Франківської міської ради.

Сливка Л.В. на засіданнях методичних об'єднань озвучувала для педагогічного колективу ліцею зміст наукових статей і тез доповідей, в яких відображено основні результати її наукового пошуку. Учителі ліцею мали змогу ознайомитися із низкою праць представників наукової та освітньої спільноти Польщі, які заклали підвалини і розвивали теорію та практику здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл на польських теренах. Упродовж 2018 – 2021 рр. здобувач наукового ступеня консультувала вчительство з питань доцільного інтегрування дотичної проблеми здоров'явиховання учнів тематики у зміст навчальних дисциплін та позакласної роботи із використанням при цьому досвіду шкіл Республіки Польща. За керівництва Л.В. Сливки, студенти спеціальності «Початкова освіта» під час проходження у ліцеї виробничих педагогічних практик відпрацьовували із здобувачами освіти на першому рівні повної загальної середньої освіти методику проведення низки рухливих ігор, що анонсовані у польській педагогічній літературі і є маловідомими українському загалу.

Зазначені факти засвідчують позитивну оцінку прикладного значення результатів дисертаційного дослідження Лариси Володимирівни Сливки та доцільність їх упровадження у практику освітнього процесу закладів середньої освіти.

Результати роботи Л.В. Сливки обговорено на засіданні педагогічної ради (протокол №14 від 15 грудня 2021 року).

Директор ліцею №12 імені Івана Франка
Івано-Франківської міської ради

Андрій ЧЕРЕП

Продовження додатка А.3

ЛОП'ЯНСЬКИЙ ЛІЦЕЙ ДОЛИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

вул. Шевченка, буд. №229, с. Лоп'янка, Калуський район, Івано-Франківська обл. 77622

тел./факс 0685296290, e-mail: lopscool@gmail.com КОД СДРПОУ 20561887

від 23 грудня 2021 року

№ 185

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
з теми «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів
загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)»
здобувача наукового ступеня доктора педагогічних наук
Сливки Лариси Володимирівни

Здобувач наукового ступеня Л.В. Сливка протягом 2020–2021 рр. здійснювала апробацію результатів дисертаційної роботи «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)» в Лоп'янському ліцеї Долинської міської ради.

Основні результати дослідження впроваджено в освітній процес закладу освіти. За час проведення апробації дисертаційної роботи Л.В. Сливки педагоги ліцею мали змогу ознайомитися із концептуальними ідеями та змістом окремих праць представників польської наукової та освітньої спільноти, які зробили вагомий внесок у розвиток теорії та практики здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл. Учителі використали продуктивні ідеї польських вчених, освітян, громадських діячів XX – початку XXI ст. при підготовці навчально-методичних матеріалів і у реалізації практичної діяльності ліцею щодо формування культури здоров'я учнівства.

Здобувач наукового ступеня упродовж 2020–2021 рр. консультувала вчителів закладу освіти з питань доцільного інтегрування здоров'язбережувальної тематики у зміст навчальних дисциплін та позакласних заходів, під час підготовки педагогами повідомлень і виступів з проблеми здоров'явиховання учнів на педагогічних радах і методичних об'єднаннях, у процесі підготовки учителями атестаційних матеріалів тощо.

За наслідками проведеної роботи були зроблені висновки про актуальність дисертаційного дослідження Лариси Володимирівни Сливки «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)» і доцільність упровадження його результатів у практику освітнього процесу закладів середньої базової освіти.

Результати роботи Л.В. Сливки обговорено на засіданні педагогічної ради (протокол № 12 від 16 грудня 2021 року).

Директор

Василь Юрчишин

**КНЯГИНИЦЬКИЙ ЛІЦЕЙ
РОГАТИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул.Шухевича, 6, с.Княгининці, 77030, тел. 0(3435) 56-2-14

E-mail: knjagynychi2013@ukr.net,

Код ЄДРПОУ 20560669

від 07.02.23 р. №4

ДОВІДКА

про апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження
з теми «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів
загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)»
здобувача наукового ступеня доктора педагогічних наук

СЛИВКИ Лариси Володимирівни

Упродовж 2021/2022 н.р. і 2022/2023 н.р. на базі Княгининського ліцею Рогатинської міської ради здійснювалася апробація і впровадження результатів дисертаційного дослідження Л. В. Сливки «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)».

Характерною особливістю освіти та педагогічної науки України є той факт, що упродовж останніх десятиліть вони розвиваються за умов реформування та пошуку нових інноваційних моделей навчання і виховання дітей та юнацтва. Лариса Сливка на засіданнях методичного об'єднання вчителів початкової школи озвучувала зміст наукових статей і тез доповідей на конференціях і семінарах, в яких відображено основні результати її наукового пошуку. Здобувач наукового ступеня консультувала освітян щодо питань інтегрування проблематики здоров'язбереження учнів у зміст навчальних дисциплін та позакласної роботи із використанням досвіду шкіл Республіки Польща.

Під час проведення уроків «Я досліджую світ» і «Математика» у 1-4 класах було використано науковий доробок авторки дисертації щодо методичної спадщини польських вчених Б. Войнаровської, Б. Вольни і Ц. Стипулковського, яка стосується змісту і технологій здоров'язбережувальної едукції під час вивчення низки шкільних навчальних дисциплін.

Вважаємо, що результати дослідження Сливки Л. В. є актуальними для вітчизняної педагогічної практики. Зазначені факти засвідчують прикладне значення результатів дисертаційного дослідження та доцільність їх упровадження у практику освітньо-виховного процесу закладів загальної середньої освіти. Результати роботи Лариси Сливки обговорено на засіданні педагогічної ради (протокол № 6 від 27 січня 2023 року).

Директор ліцею

Володимира ГОРЛАТА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
тел./факс (032) 261-60-48, тел. 260-34-02
http://www.lnu.edu.ua, e-mail: lnu@lnu.edu.ua
Код ЄДРПОУ 02070987 Державна Казначейська служба України
МФО 820172, р.р. UA 468201720343101002200001061
№ свідоцтва 17701483, ін. под. № 020709813029
Валютний рахунок UA613223130000026009000028110,
UA273223130000026005000028567 в Укресімбанку
м. Львів МФО 322313
№ 406-Н від 09.02.2023

1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine
Phone/Fax: +38 (032) 261-60-48, 260-34-02
http://www.lnu.edu.ua, e-mail: lnu@lnu.edu.ua
Code EDRPOU 02070987 State Treasury Service of Ukraine
MFC 820172, Settlement Acc. UA 468201720343101002200001061
Certificate No. 17701483, Tax IN 020709813029
Foreign Currency Acc.No. UA613223130000026009000028110,
UA273223130000026005000028567
in Lviv Branch of Ukreximbank MFO 322313
на № _____ від _____

ДОВІДКА

про апробацію і впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача наукового ступеня доктора педагогічних наук

СЛИВКИ Лариси Володимирівни

на тему «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх
шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)»

У період з 2020 по 2022 роки на базі кафедри початкової та дошкільної освіти факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка впроваджувалися результати дисертаційного дослідження Сливки Лариси Володимирівни на тему «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)» на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Результати дослідження проектувалися в сучасний освітній процес університету шляхом насичення основними положеннями та висновками дисертації змісту лекційних і практичних занять навчальних дисциплін «Методика навчання інтегрованого курсу "Я досліджую світ"» і «Методика навчання соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі». Під час читання курсів використовувалися також матеріали навчального посібника Л. В. Сливки «Здоров'язбережувальна педагогіка».

Під час стажування на базі кафедри (2021 р.) здобувачка наукового ступеня виступала із повідомленнями на кафедральних науково-методичних семінарах, матеріали дослідження впроваджувала шляхом використання авторських публікацій, а також під час консультацій магістрантів кафедри, які працювали над виконанням досліджень, дотичних до педагогіки здоров'я.

Зважаючи на актуальність і наукову значущість проблематики, порушеної в дисертаційному дослідженні Лариси Сливки та потребу підготовки майбутніх фахівців до розв'язання відповідних навчально-виховних завдань щодо створення в закладі загальної освіти сприятливого здоров'ю освітнього середовища, колективом кафедри початкової та дошкільної освіти були зроблені висновки про доцільність подальшого впровадження результатів дослідження в педагогічний процес закладів вищої освіти.

Проректор з наукової роботи,
академік НАН України,
доктор хімічних наук, професор

Р.С. Гладішевський

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

вул. М.Коцюбинського, 2, м.Чернівці, 58002, тел. (0372) 584811, факс (0372) 552914,
E-mail: rector@chnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02071240

Від Л.В.Сливки № 17/17-306 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача наукового ступеня доктора педагогічних наук
СЛИВКИ Лариси Володимирівни
на тему «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів
загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)»

Упродовж 2022 академічного року на кафедрі педагогіки та методики початкової освіти в освітній процес Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича здійснювалися апробація і впровадження результатів дисертаційного дослідження Сливки Лариси Володимирівни «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)».

Під час читання лекцій, проведення практичних занять із курсів «Загальні основи педагогіки та історія її розвитку», «Теорія та методика навчання соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі», «Технологія інтегрованого навчання в початковій школі («Я досліджую світ»)» використано науковий доробок авторки щодо педагогічної спадщини освітніх та громадських діячів Польщі XX – початку XXI ст.

Лариса Сливка виступала з повідомленнями на науково-методичних засіданнях кафедри, актуалізувала досвід здоров'язбережувальної діяльності педагогів Польщі і можливості його використання в системі освіти в Україні. Крім іншого, авторка дисертаційної розвідки надавала консультації магістрам, які працюють над виконанням тем історико-педагогічної проблематики. Особливе зацікавлення здобувачів освіти викликали сутність і зміст педагогічних ідей С. Копчинського, в яких відображено актуальні освітні проблеми.

Апробація результатів дослідження підтверджує їх теоретичну і практичну спрямованість, доводить доцільність їх впровадження в освітній процес з метою підвищення ефективності підготовки майбутніх вчителів початкової школи до практичної діяльності.

Зазначені факти дають підстави для позитивної оцінки рівня дисертаційного дослідження Л. В. Сливки та прикладного значення здобутих результатів, засвідчують доцільність упровадження у практику освітньо-виховного процесу ЗВО III-IV рівнів акредитації, які здійснюють підготовку майбутніх педагогів.

Результати впровадження обговорено та схвалено на засіданні кафедри педагогіки та методики початкової освіти (протокол № 8 від 30 січня 2023 року).

Завідувач кафедри педагогіки
та методики початкової освіти
доктор педагогічних наук, професор

Проректор з наукової роботи
доктор технічних наук, професор

Виконавця: Романюк С.
0508299766

Світлана РОМАНЮК

Андрій САМІЛА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Ужгородська, 26, м.Мукачеве, 89600, телефон/факс (03131) 2-11-09
E-mail: www.msu.edu.ua, info@msu.edu.ua, код ЄДРПОУ 36246368

big 29.02.2023 р. а/384

ДОВІДКА

про апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача наукового ступеня доктора педагогічних наук
СЛИВКИ Лариси Володимирівни
на тему «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів
загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)»

Упродовж 2021–2022 рр. в освітній процес Мукачівського державного університету впроваджувалися результати дисертаційного дослідження Сливки Лариси Володимирівни «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)». Низка положень і висновків дисертації Л. В. Сливки оприлюднені в тезах виступу на V Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції», яка проводилася в Мукачівському державному університеті 21–22 жовтня 2021 року.

Представлені в дисертації здобувачки наукового ступеня матеріали знайшли втілення в педагогічній діяльності кафедри теорії та методики початкової освіти у вимірі нових теоретико-методичних і практичних рекомендацій щодо змісту таких дисциплін: «Історія педагогіки», «Теорія та методика виховання», «Методика навчання соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі», «Теорія та методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями» та ін. Під час проведення практичних занять із цих курсів розглядався досвід здоров'язбережувальної діяльності освітян і гігієністів Польщі в контексті реформування системи освіти в Україні. Дисертанткою представлено науково-методичні матеріали щодо досвіду польських вчених Б. Войнаровської, М. Демеля, С. Копчинського, що мали історико-педагогічне значення для розвитку теорії та практики здоров'язбережувального виховання, у яких відображено актуальні освітні проблеми щодо формування культури здоров'я здобувачів освіти. Матеріали дисертаційного дослідження використовувалися освітньому процесі Мукачівського державного університету для консулювання здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня з підготовки курсових робіт та здобувачів освіти другого (магістерського) рівня щодо написання дипломних робіт із дотичних до здоров'язбережувальної проблематики тем.

Апробація результатів дисертаційного дослідження підтверджує їх теоретичну і практичну спрямованість, доводить доцільність їх упровадження в освітній процес з метою підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів початкової школи до практичної діяльності. Зазначене дає підстави для позитивної оцінки рівня дисертаційного дослідження Л. В. Сливки та прикладного значення здобутих результатів.

Результати впровадження матеріалів дисертаційного дослідження Сливки Л.В. на тему «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)» на обговорено та схвалено на засіданні кафедри теорії та методики початкової освіти Мукачівського державного університету (протокол № 10, від 30 січня 2023 року).

Перший проректор Мукачівського
державного університету, д-р екон. наук, проф.

[Signature]

Володимир ГОБЛИК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А. С. МАКАРЕНКА

вул. Роменська, 87, м. Суми, 40002, факс (0542) 22-15-17, тел. (0542) 68-59-02
E-mail: rector@sspu.edu.ua Код ЄДРПОУ 02125510

27.02.2023 № 421 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про апробацію і впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача наукового ступеня доктора педагогічних наук
СЛИВКИ Лариси Володимирівни
на тему «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання
учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)»

На базі кафедри дошкільної і початкової освіти протягом 2021–2022 рр. здійснювалося впровадження результатів дисертації Л. В. Сливки «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)» в освітній процес Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Здобувачка наукового ступеня виступала із повідомленнями на кафедральних науково-методичних семінарах, матеріали дисертаційного дослідження впроваджувала під час консультацій магістрантів кафедри, які працювали над виконанням досліджень, дотичних до проблеми педагогіки здоров'я. Матеріали, положення та висновки дослідження доповнили змістовий контент дисциплін «Загальна педагогіка», «Анатомія, патологія дітей з основами валеології», «Основи технології інтегрованого навчання в Новій українській школі», «Методика навчання соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі», «Методика проведення загальношкільних розважально-пізнавальних заходів», «Soft skills» вихователів та учителів початкових класів», «Сучасні освітні системи країн Європи», «Педіатрія», які передбачені для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей 013 «Початкова освіта» і 012 «Дошкільна освіта».

Зважаючи на наукову значущість проблематики, порушеної в дисертаційному дослідженні Л. В. Сливки, та потребу підготовки майбутніх фахівців до розв'язання освітніх і виховних завдань у контексті створення в закладі загальної освіти здоров'язбережувального освітнього середовища, колективом кафедри дошкільної і початкової освіти зроблені висновки про доцільність подальшого впровадження результатів дослідження в освітній процес ЗВО з метою підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів до практичної діяльності.

Результати впровадження результатів дисертації Сливки Л. В. обговорені та затверджені на засіданні кафедри дошкільної і початкової освіти (протокол № 8 від 23 лютого 2023 р.).

Проректор з науково-педагогічної (наукової) роботи
доктор економічних наук, професор

Ольга КУДРИНА

Завідувач кафедри дошкільної
і початкової освіти
кандидат педагогічних наук, доцент

Наталія ПАВЛУЩЕНКО

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 75-23-51, факс (0342) 53-15-74
 email office@pnu.edu.ua, сайт https://pnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125266

06.03.2023 № 01-23/35

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження
 здобувача наукового ступеня доктора педагогічних наук
СЛИВКИ Лариси Володимирівни
 на тему «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання
 учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)»

Упродовж 2016–2022 рр. результати дисертаційного дослідження Сливки Л.В. упроваджувалися в освітній та виховний процес Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Основні положення дисертації виголошувалися на міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях, науково-методичних семінарах кафедр педагогіки початкової освіти і кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика, оприлюднювалися в наукових статтях, збірниках наукових праць. Матеріали і висновки дослідження використовувалися під час читання низки дисциплін вільного вибору студента, а саме: «Педагогіка здоров'язбереження», «Екологія дитинства», «Основи здоров'язбереження», «Формування культури здоров'я особистості», а також – для змістового доповнення робочих програм і слайдів курсів «Педагогіка здоров'я» і «Психолого-педагогічні засади здоров'я».

В освітньо-виховному процесі доцільно використовувалися праці Сливки Л.В. – посібник «Здоров'язбережувальна педагогіка» і монографія «Здоров'язбережувальне виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)». Це забезпечило планомірну та більш усвідомлену організацію самостійної роботи зі студентами, уможливило пошук інноваційних форм і методів професійної підготовки майбутніх фахівців шляхом використання досвіду минулого в умовах сучасних освітніх процесів. Матеріали наукових пошуків здобувачки знайшли практичне втілення в розбудові організаційної структури науково-методичного центру «Університет обдарованої дитини» (очільник – доктор педагогічних наук, професор Білавич Г.В.), що діє при Науковому парку «Прикарпатський університет», у започаткуванні у межах його діяльності коучингу навчання студентів, розробці та проведенні оригінальних тематичних занять і майстер-класів, дотичних проблематиці здоров'я (червень 2017 р.; жовтень–листопад 2017 р.; червень 2018 р.; червень 2022 р.). Напрацювання Л.В. Сливки використовувалися під час підготовки студентами магістерських досліджень і наукових робіт для Всеукраїнського творчого конкурсу для студентської молоді «Здорова дитина – здорова нація», фінал якого відбувся 8 квітня 2021 року на базі Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Результати впровадження дисертаційного дослідження Л.В. Сливки на тему «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)» обговорені та затверджені на засіданнях кафедри початкової освіти (протокол № 2 від 21 лютого 2023 року) і кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика (протокол № 11 від 09 лютого 2023 року) Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Перший проректор
 доктор економічних наук, професор

Валентина ЯКУБІВ

Завідувач кафедри початкової освіти
 доктор педагогічних наук, професор

Руслана РОМАНИШИН

Завідувач кафедри педагогіки та
 освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика
 кандидат педагогічних наук, доцент

Любов ПРОКОПІВ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, 82100; тел. (0324) 41-04-74, факс (03244) 3-38-77
e-mail: dsru@dsru.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125438

№ 524 від «20» 03 2023 року
На № _____ від «__» _____ 2023 року

ДОВІДКА

про апробацію та упровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувачки наукового ступеня доктора педагогічних наук
СЛИВКИ Лариси Володимирівни
на тему «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання
учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)»

Протягом 2016 – 2022 рр. результати дисертаційного дослідження Л. В. Сливки «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)» упроваджувалися в Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка.

Основні положення дисертації оприлюднені у виступах на наукових конференціях, які проводилися в університеті (30–31 березня 2016 р.; 28–29 вересня 2017 р.; 17–18 жовтня 2019 р.), у статтях у часописах «Людинознавчі студії» (2016. № 3; 2021. № 12), «Молодь і ринок» (2017. № 9; 2019 р. № 8; 2021. № 3, № 4), «Актуальні питання гуманітарних наук» (2021. № 40; 2022. № 48).

Матеріали і висновки дослідження використано в освітньому процесі кафедри педагогіки та методики початкової освіти, а саме: під час проведення лекцій та практичних занять з дисциплін «Теорія виховання учнів початкової школи», «Методика навчання соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі у початковій школі», що сприяло підвищенню ефективності процесу підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності; представлені в дисертації Сливки Л. В. матеріали знайшли втілення в педагогічній діяльності кафедри у вимірі нових теоретико-методичних і практичних рекомендацій щодо змістового наповнення дисциплін за вибором студентів «Педагогічні технології у початковій школі», «Основи педагогічної майстерності вчителя початкової школи» та «Педагогічні основи співпраці вчителя початкової школи з батьками»; матеріали дослідження здобувачки наукового ступеня впроваджувала також під час консультацій магістрантів кафедри, які працюють над виконанням досліджень, дотичних до проблеми виховно-освітньої здоров'язбережувальної діяльності.

За наслідками проведеної роботи було зроблено висновки про актуальність дисертаційного дослідження Сливки Лариси Володимирівни «Теорія та практика здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі (XX – початок XXI століття)», доцільність упровадження його результатів у практику навчально-виховного процесу закладів вищої освіти.

Результати дисертаційної роботи Л. В. Сливки обговорено на засіданні кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 3 від 15.03.2023р.).

Проректор з наукової роботи
доктор педагогічних наук, професор

Микола ПАНТЮК

Завідувач кафедри педагогіки
та методики початкової освіти
доктор педагогічних наук, професор

Ірина САДОВА

Додаток Б

Поняттєво-категорійний апарат дослідження

Додаток Б.1

Філософські підходи та площини аналізу феномена здоров'я

Підхід	Площина аналізу феномена «здоров'я» (далі – З.)
онтологічний	З. як необхідна умова буття людини (З. кожного громадянина зокрема і населення загалом є умовою виживання та повноцінної життєдіяльності людського суспільства)
лінгвістичний	З. як лінгвістична категорія, яка є в усіх мовах світу
когнітивний	З. як результат продукування-накопичення людством ідей, гіпотез, концепцій, законів, закономірностей, теорій, методик
епістемологічний (гносеологічний)	З. як предмет вивчення медицини, гігієни, антропології, соціології, психології, педагогіки, валеології, етнології; приведення у відповідність сформованих раніше уявлень про те, що є здоров'ям людини, із сучасним рівнем вимог науки і практики (тобто на новому методологічному, теоретичному та емпіричному рівнях)
феноменологічний	З. як багатомірний і цілісний феномен взаємоузгодженої життєдіяльності людини; стан, явище, процес
холістично-детерміністський	З. як єдність його складників (фізичного, психічного, соціального, духовного, емоційного, інтелектуального, ін.), які є взаємозумовленими, між ними можна встановити причинно-наслідкові зв'язки

Підготовлено автором на основі аналізу джерел: [17; 35; 40; 92; 170; 172; 1298; 1300].

Додаток Б.2

Моделі здоров'я

Назва моделі	Характеристика здоров'я
біомедична (функціональна, біологізаторська)	здоров'я визначають за низкою біомедичних ознак і характеристик, а саме: відсутність захворювань та їхніх симптомів, органічних порушень і суб'єктивного відчуття нездоров'я
біосоціальна (соціомедична)	біологічні та соціальні ознаки здоров'я розглядаються в єдності, при цьому соціальним ознакам надають пріоритетне значення;

	<i>Продовження додатка Б.2</i> здоров'я – оптимальна працездатність та соціальна активність людини при максимальній тривалості життя; стан організму, який забезпечує повноцінне й ефективне виконання людиною соціальних ролей; наявність хронічних захворювань не є перешкодою для гармонійного фізичного розвитку та високої працездатності
«воозівська»	здоров'я – фізичне, психічне і соціальне благополуччя, а не тільки відсутність захворювань чи фізичних дефектів
холістична (аксіомедична)	здоров'я – фізичне благополуччя, психічне благополуччя (емоційний стан та інтелектуальний розвиток), соціальне благополуччя (рівень соціалізації), духовне благополуччя (рівень духовності)
ціннісно-соціальна (соціально-психологічна)	здоров'я – право, соціальна цінність, передумова для соціалізації особистості, необхідна умова повноцінного життя людини, її ефективної діяльності та соціального життя, щастя
соціоекологічна	здоров'я – потенціал і динамічна рівновага, гармонія між розумом, тілом і духом; здатність оптимально взаємодіяти у соціальному і природному середовищах; здатність пристосовуватися до екологічної ситуації

Складено на основі: [35, 16–17; 59, с. 150–154; 77, с. 56; 190, с. 125–127; 302, с. 15; 502, с. 100–102; 531, с. 22; 536, с. 409–415; 687, с. 19; 824, с. 16–17].

Додаток Б.3

Характеристика підсистем (складників) багатовимірної системи «здоров'я»

Назва складників здоров'я	Форма виявлення складників здоров'я у стані організму та поведінці людини
<i>фізичне благополуччя</i> (те, що стосується організму людини)	– фізичний розвиток відповідно до віку; – гармонійне функціонування усіх фізіологічних систем; – загартованість організму; – прагнення до фізичної досконалості і фізичної працездатності; – природний стан організму, зумовлений нормальним функціонуванням усіх його органів і систем
<i>психічне благополуччя</i> (психічний)	– наявність адекватних позитивних емоцій; – емоційна стабільність; – відсутність руйнівних проявів характеру (страху,

(емоційний) стан та інтелектуальний розвиток)	<i>Продовження додатка Б.3</i> гніву, заздрості, жадібності); – позитивне ставлення до себе та інших людей; – відсутність шкідливих звичок; – уміння долати стрес, хворобливі психічні, у тому числі, руйнівні для здоров'я емоції; здатність відновлювати сили після важких життєвих ситуацій; – певний рівень і якість мислення, розвиток уваги і пам'яті, ступінь емоційної стійкості, розвиток вольових якостей; – здатність до ясного та логічного мислення, реалізації свого інтелектуального потенціалу (ментальне здоров'я); – здатність розрізняти та контролювати свої емоції у будь-якій ситуації (афективне, або емоційне здоров'я)
<i>соціальне благополуччя</i> (рівень соціалізації)	– позитивно спрямована комунікативність, доброзичливість у ставленні до людей; – безконфліктна взаємодія з оточуючими людьми, заснована на взаєморозумінні, взаємоповазі; соціальна інтегрованість; – здатність особистості до самоуправління поведінкою, уміння розв'язувати конфлікти на основі взаєморозуміння та взаємодопомоги; – особистісна поведінка, спрямована на профілактику і подолання шкідливих для здоров'я звичок
<i>духовне благополуччя</i> (рівень духовності)	– моральні цінності (совість, доброзичливість, терпимість до інакомислячих, доброта, гуманність, творчість, «чистота» думок, бажань, вчинків, слів) як умова здоров'язбереження власного та інших; – пріоритетність загальнолюдських цінностей; – прагнення до позитивного ідеалу; – працелюбність; – здатність співчувати, надавати допомогу іншим; – добродійність; – відчуття прекрасного в житті, природі, мистецтві

Складено на основі аналізу джерел: [40, с. 61; 41, с. 343; 77, с. 56; 141, с. 10–11; 147, с. 43–45; 166, с. 3; 214, с. 13; 217, с. 7; 658, s. 72–73; 1417, s. 315; 427, s. 20–21; 1251; 1299, s. 71–84].

Додаток Б.4

Означення поняття «здоров'я» у працях польських та українських науковців
(з точки зору критеріїв і ключових слів)

Зміст поняття «здоров'я»	Український автор, джерело	Польський автор, джерело
багатоаспектний феномен , складники якого стосуються соматичного, психічного, соціального і духовного благополуччя людини	М. Лук'янченко [141, с. 10–11]; А. Вихрущ, М. Руденко, І. Драч [40, с. 61]	Велика енциклопедія PWN [1417, s. 315]
стан повного фізичного, духовного й соціального благополуччя; фізична, соціальна, психологічна гармонія людини	Е. Булич, І. Муравов [25, с. 34]; Н. Поліщук [190, с. 124]	Педагогічний словник 1984 р. [1015, s. 363–364]
цілісний динамічний стан організму, який визначається резервами енергетичної, пластичної й регуляторної забезпеченості його функцій, характеризується стійкістю до впливу патогенних факторів та здатністю компенсувати патологічний процес, а також є основою для здійснення біологічних і соціальних функцій	Г. Апанасенко, Л. Попова [5, с. 28–29]	Велика енциклопедія PWN [1417, s. 315]
здоров'я забезпечує необхідні умови для ефективної діяльності, завдяки якій досягається щастя		Я. Саутор [1227, s. 207]; Є. Сьнядецький [1336, s. 9] (1920)
адекватний, гармонійний і ефективний інформаційний, енергетичний і речовинний обмін між організмом людини і природою (довкіллям), між людиною і суспільством	О. Міхеєнко [146, с. 18]	З. Слоньська [1252, с. 42]
здатність організму до всебічного розвитку, саморегуляції, підтримання гомеостазу і адаптації до змін у навколишньому середовищі	О. Міхеєнко [147, с. 42]	А. Долата [531, s. 22]
умова ефективної участі у суспільному житті, здатність виконувати поставлені завдання; важливий економічний важель	Г. Євтушенко, В. Куценко [92, с. 156]	Л.Кульматицький [855, s. 25]; Е. Сирек [1299, s. 22]

Продовження додатка Б.4

особистісна та загальнолюдська цінність ; передумова можливості діяльності, радості життя, почуття щастя; здоров'я завжди є цінністю для людини у різних ситуаціях	І. Бех [13, с. 24]; Л. Демінська [77, с. 54–58]	І. Ях- Менчекальська, [687, s. 7]; Т. Машчак [929, s. 54]
здоров'я – фундаментальна потреба і право людини	О. Міхеєнко [146, с.18; 147, с. 43]	
«найдорогоцінніший маєток »; здоров'я є скарбом		Й. Намисл, Я. Білінський [981, s. 82]; М. Барановський [362, s. 10]
найнеобхідніший «життєвий капітал », про який треба дбати від молодих років і якого має вистачити на довге життя		Г. Доліньський [532, s. 15]

Додаток Б.5

Визначення понять для позначення здоров'язбережувального виховання дітей та юнацтва, представлені у розвідках українських вчених

Автор	Тлумачення виховних впливів	Джерело
О. Ващенко, С. Свириденко (2006)	виховання культури здоров'я – формування особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посиленню мотивації на ведення здорового способу життя, підвищенню відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини	[33]
О. Свириденко (2010)	виховання здорового способу життя – формування свідомості щодо збереження і зміцнення здоров'я, поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій, емоційної сфери щодо здорового способу життя	[213, с. 6]
Т. Денисовець (2011)	виховання здорового способу життя – процес цілеспрямованого впливу на особистість, що сприяє її залученню до активного формування, збереження і зміцнення як індивідуального, так і суспільного здоров'я	[78, с. 6]

Продовження додатка Б.5

М. Лук'янченко (2012)	виховання здоров'я є процесом, який прагне до такого осуб'єктнення особистості, щоб вона могла приймати свідомі рішення стосовно власного здоров'я; сукупність дій, завдяки яким людина може навчитися дбати про власне здоров'я та здоров'я суспільства, у якому вона живе, через усвідомлення факту, що фізичне і суспільне середовище, а також здоровий спосіб і стиль життя – головна запорука нашого здоров'я	[140, с. 112; 141, с. 10]
І. Мордвінова (2015)	здоров'язбережувальне виховання – процес, спрямований на формування, збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління, реалізація якого відбувається з використанням здоров'язбережувальних методів, форм, засобів і технологій виховання	[149, с. 8]
Н. Козак (2016)	здоров'язберігаюче виховання – процес взаємодії вихованців і вчителів, результатом якого має стати сформованість культури здоров'я підлітків, яка сприяє активній участі їх у виробничому, громадському й культурному житті суспільства	[124, с. 8]

Додаток Б.6

Визначення деяких понять, які особливо часто позиціонуються в педагогічній літературі у контексті мети і змісту здоров'язбережувального виховання дітей та юнацтва

здоров'яформувальна поведінка – це стійкі патерни поведінки особистості, спрямовані на збереження та зміцнення індивідуального здоров'я (Ю. Мельник) [144, с. 7];

здоровий спосіб життя – це спосіб життєдіяльності, зорієнтований на збереження і зміцнення фізичного здоров'я; це співвідношення праці і відпочинку, система харчування, загартовувальні та розвивальні вправи (Т. Денисовець) [78, с. 6];

здоровий спосіб життя – це сукупність форм і методів повсякденної діяльності, заснована на нормах, цінностях, сенсі діяльності, яка змінює адаптивні можливості організму, впливає на виховання особистісних якостей учнів та складається з таких компонентів: дотримання правил гігієни; загартування організму; оптимальна рухова активність; збалансоване харчування; раціональний добовий режим; відсутність шкідливих звичок; самоконтроль (О. Свириденко) [213, с. 5–6];

поведінка, яка сприяє здоров'ю (*zachowanie prozdrowotne*) – фізична активність, раціональне харчування, утримання чистоти тіла й оточення, дотримання безпеки, підтримання добрих стосунків з іншими людьми, творче розв'язання проблем, «радження собі зі стресом», відпочинок і релакс, проходження профілактичних медичних оглядів, інше (Б. Войнаровська, М. Соколовська) [1451, s. 11];

поведінка, яка потенційно є загрозовою для здоров'я (*zachowanie antyzdrowotne*) – паління, надуживання алкоголю, уживання інших психоактивних субстанцій, ризиковану сексуальну поведінку; (Б. Войнаровська, М. Соколовська) [1451, s. 11];

сприятливий здоров'ю спосіб (стиль) життя (*prozdrowotny styl życia*) – це свідомий вибір поведінки, яка сприяє покращенню, утриманню й охороні здоров'я; вибір особою тієї чи іншої поведінки залежить від впливу середовища, досвіду цієї особи і набутих нею впродовж життя знань, умінь і життєвих (психосоціальних) навичок (Б. Войнаровська, М. Соколовська) [1451, s. 11].

Додаток Б.7

Характеристики дефініції «виховання»,
представлені у педагогічних словниках та працях вчених України і Польщі

Рік	Визначення «виховання»	Джерело (у цьому додатку)
1903	свідомий і систематичний вплив, який здійснює дорослий на недорослого, щоб його розуму надати потрібну форму	[7, s. 3]
1912	стосується внутрішніх цінностей людини; цей процес має аксіологічний аспект, де вихователь повинен відшукати і закріпити у вихованця певні цінності	[10, s. 203]
1939	створивши дитині умови для розвитку, формуємо її особистість, свідомість – тобто виховуємо її, а також вона самовиховується у відносинах з оточенням	[9, s. 702]
1980	цілісність впливів і дій, які формують розвиток людини і готують її до життя у суспільстві	[13, s. 124]
1996	цілісний вплив специфічних педагогічних стимулів і загальносуспільного, групового, індивідуального, професіонального і непрофесіонального досвіду, який дає тривалий результат у розвитку особистості у її фізичній, інтелектуальній, суспільній, культурній і духовній сферах	[8, s. 918]
1997	спеціально організований вплив виховних закладів, так і соціально-економічні умови, що діють певною мірою стихійно	[2, с. 53]
1998	свідомо організована соціальна діяльність, оперта на виховних взаєминах між вихованцем і вихователем, метою якої є викликання задуманих змін в особистості вихованця	[11, s. 444].
2003	соціально і педагогічно організований процес формування людини як особистості	[1, с. 89]
2004	свідомо організована суспільна діяльність, оперта на виховних взаєминах між вихованцем і вихователем, метою якої є виклик потрібних змін в індивідуальності вихованця	[12, s. 462]
2005	планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечує умови її розвитку	[6, с. 51–52]

2005	цілеспрямований процес розвитку в особистості цінностей, потреб, рис характеру, знань, умінь, навичок і здібностей	[5, с. 5]
2005	у <i>широкому</i> значенні – усі явища, пов’язані із впливом на людину соціального і природного середовища, яке формує його ідентичність, особистість і ставлення; у <i>вузькому</i> сенсі – організована і цілеспрямована діяльність, яка повинна призводити до бажаних змін у функціонуванні людської одиниці чи групи людей	[16, s. 77]
2006	дія за значенням виховувати – систематично впливати на культурний розвиток, світогляд, моральні принципи кого-небудь у певному напрямі; систематичний, планомірний, цілеспрямований вплив на культурний розвиток, світогляд, свідомість, моральні принципи і поведінку кого-небудь з метою формування певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій	[3, с. 271]
2008	складний і багатогранний процес формування людини в умовах створення оптимальних можливостей для фізичного, психічного, соціального і культурно-духовного її розвитку	[4, с. 130].
2011	вплив на чиюсь особистість, її формування, удосконалення і навчання; виклик в іншій особі чи суспільній групі очікуваних станів, як розвиток, самореалізація чи зріст самосвідомості	[14, s. 38]
2016	підтримка дитини у розвитку до повної зрілості у фізичній, емоційній, інтелектуальній, духовній та соціальній сферах, посилена та доповнена діяльністю у сфері профілактики проблем дітей та молоді	[15; art. 1, punkt 3]

Джерела:

1. Волкова Н. П. Педагогіка : посіб. для студ. вищих навч. закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2003. 576 с. (Альма-матер).
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Новий тлумачний словник української мови : у трьох томах / укладачі В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ : Вид-во «АКОНІТ», 2006. Т.1, А–К. 926 с.

4. Омелянєнко В. Л., Кузьмінський А. І. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 415 с. (Навчально-методичний комплекс з педагогіки).
5. Сметанський М. Змістові характеристики виховання як педагогічної категорії. *Шлях освіти*. 2005. № 3. С. 5–9.
6. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2005. 640 с.
7. Danysz A. O wychowaniu. Lwów : Książnica-Atlas, 1903. 339 s.
8. Encyklopedia pedagogiczna / red. W. Pomykało. Warszawa : Fundacja Innowacja, 1996. 1014 s.
9. Encyklopedia wychowania / red. Stanisław Lempicki. Warszawa, 1939. T. 3. Organizacja wychowania publicznego młodzieży. 168 s.
10. Encyklopedia wychowawcza / pod. red. Jana T. Lubomirskiego. Warszawa : Gebethner i Wolff, 1912. T. 8. 276 s.
11. Okoń W. Nowy Słownik Pedagogiczny. Warszawa : Wydawnictwo Akademickie «Żak», 1998. 467 s.
12. Okoń W. Nowy Słownik Pedagogiczny. Warszawa : Wydawnictwo Akademickie «Żak», 2004. 490 s.
13. Pedagogika : podręcznik dla kandydatów na nauczycieli / red. Bogdana Suchodolskiego. Warszawa : PWN, 1980. 796 s.
14. Pedagogika wobec wyzwań cywilizacyjnych / pod. red. Marii Kuchcińskiej, Grażyny Szabelskiej. Bydgoszcz : Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, 2011. 304 s.
15. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe. *DU RP*. 2017. (bez Nr). poz. 59. S. 1–83.
16. Wielka encyklopedia PWN : w 30 t. / redaktor naczelny Jan Wojnowski. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. Tom: Woźnicko-Wieluńska Wyżyna – Żyznowsk. 592 s.

Додаток В

Предвісники, теоретики, філантропи, практики реалізації та історики здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі

Додаток В.1

Гжегош Вінцент Пірамовіч

Додаток В.2

Єнджей Сьнядецький

Додаток В.3

Кароль Мацей Качковський

Додаток В.4

Тадеуш Жулінський

Додаток В.5
Еварист Естковський

Додаток В.6
Станіслав Нікодем Маркевіч

Додаток В.7
Юзеф Тхужніцький

Додаток В.8
Тадеуш Баліцький

Додаток В.9
Юзеф Поляк

Додаток В.10
Болеслав Прус

Додаток В.11
Мечислав Титус Барановський

Додаток В.12
Ґустав Доліньський

Додаток В.13
Зигмунт Виробек

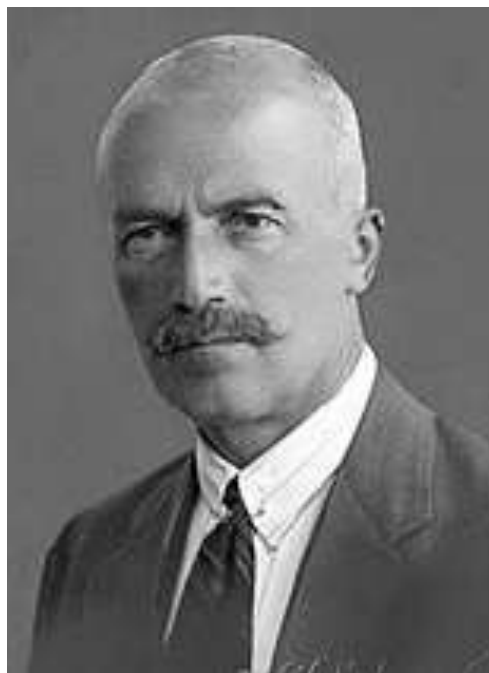
Додаток В.14
Генрик Йордан

Додаток В.15
Станіслав Копчинський

Додаток В.16
Еугеніуш Вітольд Пясецький

Додаток В.17
Казімеж Сосновський

Додаток В.18
Владислав Осмольський

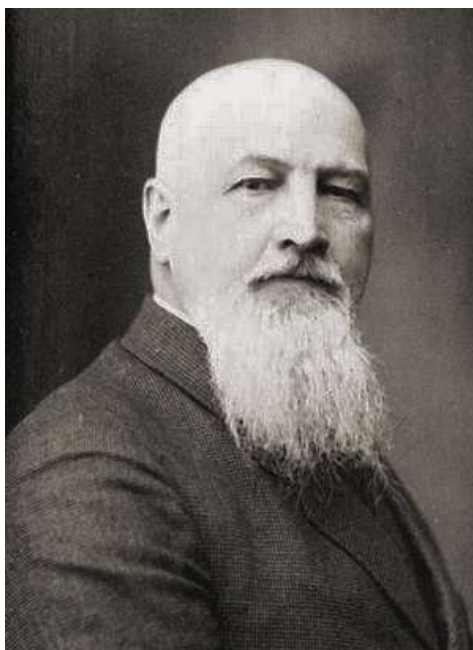
Додаток В.19
Марцін Кацпжак

Додаток В.20
Анджей Малковський

Додаток В.21
Томаш Янішевський

Додаток В.22
Казімеж Караффа-Корбут

Додаток В.23
Валеріан Сікорський

Додаток В.24
Станіслав Цехановський

Додаток В.25
Владислав Шенайх

Додаток В.26
Тадеуш Ярошинський

Додаток В.27
Чеслав Врочинський

Додаток В.28
Тадеуш Струмільо

Додаток В.29
Ганна Вентландтова

Додаток В.30
Ірена Целсійова

Додаток В.31
Мацей Демель

Додаток В.32
Зигмунт Яворський

Додаток В.33
Барбара Войнаровська

Додаток В.34
Маріанна Хажинська-Ґуля

Додаток В.35
Зофія Слоньська

Додаток В.36
Ева Сирек

Додаток В.37
Анна Гелена Гавел

Додаток В.38
Мірослав Ковальський

Додаток В.39
Анджей Міхал де Тхоржевський

Додаток В.40
Барбара Вольни

Додаток Г

Інформація про окремі персоналії, згадувані у тексті дисертації

- Адамський Валеріан** (*Walerian Adamski*; 1885–1965) – священник; вивчав проблеми соціальної філософії і католицької виховної думки; автор книг «Державне виховання. Спроба представлення соціологічного підґрунтя проблематики» (1933) і «Культура та її сфери» (1938).
- Адамчевський Якуб** (*Jakób Adamczewski*; 1763–1812) – драматург і громадський діяч.
- Александровіч Юліан** (*Julian Aleksandrowicz*; псевдонім: *Doktor Twardy*; 1908–1988) – лікар, філософ медицини.
- Баліцький Тадеуш** (*Tadeusz Balicki*; 1858–1921) – інженер, член ВГТ; у травні 1899 року на засіданні ВГТ виступив з ідеєю створення у Варшаві першого «дитячого саду» – майданчика для рухливих ігор і забав.
- Барановський Болеслав Адам** (*Bolesław Adam Baranowski*; 1844–1916) – науковець, викладач державної учительської чоловічої семінарії в Станіславові.
- Барановський Мечислав Титус** (*Mieczysław Tytus Baranowski*; 1851–1898) – педагог, популяризатор природи; директор Львівської жіночої учительської семінарії; упродовж 1887–1895 рр. – шкільний інспектор у Львові; багатолітній редактор часопису «Школа».
- Бартковяк Збігнєв** (*Zbigniew Bartkowiak*; 1924–2010) – доктор медичних наук, педіатр, епідеміолог, педагог, популяризатор шкільної гігієни і медицини; упродовж 1951–1971 рр. – керівник Відділу Шкільної Гігієни Воєводської сан.-епід. станції у Познані; почесний член ПЧХ і Польського Гігієнічного Товариства.
- Берковський Людвік Юзеф** (*Ludwik Józef Bierkowski*; 1801–1860) – лікар; професор Ягеллонського університету.
- Бехлер Матильда** (*Matylda Biechler*; 1881–1953) – доктор медичних наук, спеціаліст у галузі гігієни; за міжвоєнної доби ХХ ст. – шкільний лікар у жіночих школах Варшави.
- Бжежіньський Мечислав** (*Mieczysław Brzeziński*; 1858–1911) – освітній і громадський діяч, природознавець, публіцист; автор підручників з природознавства і гігієни для учнівства; один із засновників товариства «Польська Шкільна Матір»; головний редактор часопису «Zorza».
- Богдановіч Ян** (*Jan Bogdanowicz*; 1894–1967) – педіатр, шкільний лікар (1922–1939 рр.); викладач в Інституті Фізичного Виховання (*Instytut Wychowania Fizycznego*) і в Інституті Спеціальної Педагогіки (*Instytut Pedagogiki Specjalnej*).
- Брожек Кшиштоф** (*Krzysztof Brożek*; нар. в 1941 році) – лікар; історик медицини.
- Васілковська-Круковська Гелена** (*Helena Wasilkowska-Krukowska*; 1895–1982) – лікарка; автор монографії «Фізичне виховання і спорт у дитячому віці: від немовляти до 14 років» (1933).
- Вентландтова Ганна** (*Hanna Wentlandtowa*; 1906–1994) – очільниця наукових досліджень методики санітарної освіти, які проводилися в Університеті міста Лодзь (1950–1960-і рр.).
- Веріго Марія** (*Maria Weryho (Radziwiłłowiczowa)*; 1858–1944) – педагог, письменниця, одна з перших спеціалісток дошкільного виховання у Польщі; з 1918 по 1926 рр. –

очільниця Дошкільного Реферату МВіНО; в 1926–1939 рр. працювала у редакції часопису «Дошкільне Виховання» («*Wychowanie Przedszkolne*»).

Верніц Леон Марек (*Leon Marek Wernic*; 1870–1953) – лікар-дерматолог; президент Польського Євгенічного Товариства.

Виробек Зигмунт (*Zygmunt Wyrobek*; 1872–1939) – педагог, один із творців харцерства у Кракові, активний інструктор Гімнастичного Товариства «Сокіл»; за міжвоєнної доби ХХ ст. – член Державної Ради Фізичного Виховання, шкільний візитатор.

Віногородський Альфред Пьотр (*Alfred Piotr Winogrodzki*; 1874–1920) – лікар; редактор щомісячника «Рух» («*Ruch*»), присвяченого проблемам реформи шкільництва, фізичного виховання і гігієни.

Войнаровська Барбара (*Barbara Woynarowska*) – лікар-педіатр, спеціаліст у галузі шкільної гігієни; доктор хабілітований медичних наук; творець концепції профілактичної здоров'язбережувальної опіки над учнями; співавторка польської концепції школи промоції здоров'я; Національний Координатор в Європейській Мережі ШПЗ (1992–1997); керівник міжнародних досліджень над здоров'язбережувальною поведінкою шкільної молоді (HBSC) у Польщі (1989–2004); професор, очільник кафедри біомедичних основ розвитку і виховання (*Katedra Biomedycznych Podstaw Rozwoju i Wychowania*) Педагогічного факультету Варшавського університету.

Вольни Барбара (*Barbara Wolny*) – доктор гуманістичних наук у сфері педагогіки; координатор Мережі ШПЗ; викладач Католицького Люблінського університету.

Врочинський Ришард (*Ryszard Wroczyński*; 1909–1987) – педагог, історик педагогіки.

Врочинський Чеслав (*Czesław Wroczyński*; 1899–1940) – доктор медичних наук; гігієніст; в 1930-х рр. – головний візитатор шкільної гігієни в МВіНО.

Гошовська Владислава (*Władysława Hoszowska*; 1893–1970) – педагог; за міжвоєнної доби ХХ ст. – директорка Жіночої гімназії у м. Торунь.

Гавел Анна Гелена (*Anna Helena Gaweł*) – педагог; доктор хабілітований соціальних наук (2015; дисертація на тему «Здоров'язбережувальні засоби гімназійної молоді в контексті екосистеми школи»); професор, директор Інституту педагогіки Філософського відділу Ягеллонського університету (*Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego*).

Гантковський Павел (*Paweł Gantkowski*; 1869–1938) – доктор медицини, спеціаліст у галузі громадської гігієни та загальної гігієни; упродовж 1921–1934 рр. – очільник Закладу Загальної і Громадської Гігієни.

Гастол Блажей (*Błażej Gastoł*; 1905–1966) – доктор медичних наук; керівник кафедри гігієни Медичної Академії у Кракові.

Германувна Марія (*Maria Germanówna*; 1870–19??) – учитель фізичного виховання; за міжвоєнної доби ХХ ст. – візитатор фізичного виховання у Львові.

Гжегожевська Марія (*Marja Grzegorzewska*; 1887–1967) – педагог, лікар, психолог; одна з творців спеціальної педагогіки у Польщі; директор Державного Інституту Спеціальної Педагогіки.

Гілевич Зигмунт (*Zygmunt Gilewicz*; 1880–1960) – лікар, доктор медичних наук, один із головних творців польської теорії фізичного виховання; керівник кафедри теорії і

методики фізичного виховання АФВ у Варшаві; в 1959–1960 рр. – ректор цієї академії.

Годицький Міхал (*Michał Godycki (Ćwirko-Godycki)*; 1901–1980) – антрополог; наукові інтереси пов'язував із антропологією у контексті викладання фізичного виховання.

Голембйовський Лукаш (*Łukasz Gołębiowski*; 1773–1849) – один з перших польських етнографів, історик, бібліотекар, перекладач, член Товариства Друзів Наук (*Towarzystwo Przyjaciół Nauk*).

Гондзікєвіч Вітольд Станіслав (*Witold Stanisław Gądzikiewicz*; 1879–1962) – лікар, гігієніст, творець польської школи гігієни як науки; професор Ягеллонського університету (1924–1937), Варшавського університету (1937–1939), АФВ у Кракові; співтворець кафедри гігієни в Університеті імені Адама Міцкевича у Познані.

Гонсьоровський Людвік Гіацинт (*Ludwik Hiacynt Gąsiorowski*; 1807–1863) – лікар, громадський діяч, філантроп.

Гроєр Францішек (*Franciszek Gröer*; 1887–1965) – лікар, педагог; професор Львівського університету імені Яна Казімежа; директор ІМіД у Варшаві.

Гурницький Лукаш (*Łukasz Górnicki*; 1527–1603) – політичний письменник, поет, перекладач; секретар короля Зигмунта Августа (в 1559 р.).

Даниш Антоні (*Antoni Danysz*; 1853–1925) – історик культури, теоретик виховання; професор Познанського університету.

Демель Мацей (*Maciej Demel*; 1923–2017) – педагог, лікар; перший у Польщі професор надзвичайний наук про фізичну культуру (1971); спеціаліст у ділянці теорії фізичного виховання і педагогіки здоров'я, творець польської школи здоров'язбережувального виховання (освіти) і сучасної концепції фізичного виховання; 1993 р. отримав титул доктора *honoris causa* АФВ у Кракові; почесний член Польського Гігієнічного Товариства (далі – ПГТ).

Дітль Юзеф (*Józef Dietl*; 1804–1878) – лікар, засновник нової віденської школи медицини; державний і громадський діяч; професор і ректор Ягеллонського університету; член Національного парламенту у Львові, член Державної ради у Відні, депутат міської ради Кракова, мер Кракова.

Доліньський Густав (*Gustaw Doliński*; 1846–1906) – лікар, гігієніст, громадський діяч, публіцист; шкільний товариш і приятель Болеслава Пруса; 1891 р. за його ініціативи в Любліні створено школу плавання; автор праці «Простий посібник для гімнастичних вправ без учителя і обладнання: для дітей і дорослих» (1885).

Домбровський Казімеж (*Kazimierz Dąbrowski*; 1902–1980) – психолог, психіатр, філософ, педагог; піонер руху психічної гігієни у Польщі, творець Інституту Психічної Гігієни, його очільник в 1935–1949 рр.; засновник і президент Польського Товариства Психічної Гігієни (*Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej*).

Драбчик Теодор (*Teodor Drabczyk*; 1865–1937) – шкільний лікар, один із засновників часопису «Фізичне Виховання»; керував «Секцією фізичного виховання і позашкільних занять», яка 1915 року була створена при Відділі Освіти Громадянського Комітету у Варшаві.

- Дурський Антоній Мацей** (*Antoni Maciej Durski*; 1854–1908) – один із найвидатніших і «найжертвовніших діячів» польського «Сокола», творець польської гімнастичної термінології; вихованець гімнастично-органопатичного закладу Е. М. Мадейського.
- Духовіч Броніслав** (*Bronisław Duchowicz*; 1876–1952) – директор державного ліцею і гімназії в Раві Руській (*Państwowe Liceum i Gimnazjum w Rawie Ruskiej*).
- Ейхорн Францішек** (*Franciszek Eychhorn*; 1878–1964) – архітектор; за міжвоєнного двадцятиріччя ХХ ст. – начальник відділу шкільного будівництва МВіНО.
- Естковський Еварист** (*Ewaryst Estkowski*; 1820–1856) – педагог, освітній і громадський діяч.
- Жулінський Тадеуш** (*Tadeusz Żuliński*, 1839–1885) – лікар, педагог, громадський діяч; пропагандист засад гігієни і виокремлення навчальної дисципліни з такою назвою; автор першого польського підручника шкільної гігієни.
- Жулінський Юзеф Анзельм** (*Józef Anzelm Żuliński*; 1841–1908) – викладач природничих і математичних дисциплін у державній учительській жіночій семінарії у Львові, громадський діяч.
- Завадзька Божена** (*Bożena Zawadzka*) – доктор хабілітований, професор Медичного Коледжу Університету Яна Кохановського в Кельцях (*Collegium Medicum Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach*).
- Замойський Ян** (*Jan Zamojski*; 1542–1605) – засновник Замойської Академії; великий коронний канцлер і великий коронний гетьман Речі Посполитої.
- Згурський Казімеж** (*Kazimierz Zgórski*; 1861–1943) – гігієніст; автор підручника «Гігієна» для базових шкіл (1925, 1930, 1931) і підручника «Гігієна» для середніх шкіл (1929).
- Зухора Кшиштоф Ян** (*Krzysztof Jan Zuchora*; нар. в 1940 р.) – теоретик і практик фізичного виховання; віцепрезидент Польського Наукового Товариства Фізичної Культури (*Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej*); в 1973 році став головним редактором часопису «Фізична Культура».
- Йордан Генрик** (*Henryk Jordan*; 1842–1907) – лікар, педагог, філантроп, громадський діяч; піонер сучасного фізичного виховання; «посол з Кракова» до Крайового сейму у Відні.
- Камєньський Адольф Бартоломей** (*Adolf Bartłomiej Kamieński*; 1737–1781) – юрист, перекладач, педагог; організатор і співробітник КНЕ.
- Камєньський Станіслав** (*Stanisław Kamieński*; 1860–1913) – лікар-педіатр; популяризатор знань про дитину; піонер наукової педіатрії; член ВЛТ, редактор «Щоденника ВЛТ» (*«Pamiętnik TLW»*) в 1900–1907 pp. і 1911–1913 pp.
- Каміньський Александер** (*Aleksander Kamiński*; 1903–1978) – педагог; співторець і інструктор харцерської методики.
- Караффа-Корбут Казімеж Вацлав** (*Kazimierz Waclaw Karaffa-Korbut*; 1878–1935) – лікар-гігієніст; професор гігієни в Університеті Стефана Батори у Вільнюсі (1922); автор першого польськомовного підручника основ гігієни для студентства і лікарів (за матеріалами університетських лекцій); дослідник санітарної статистики, гігієни праці, шкільної гігієни.

- Карповіч Станіслав** (*Stanisław Karpowicz*; 1864–1921) – педагог; співробітник низки періодичних видань; енциклопедист, в 1900–1914 рр. – член редакційного комітету видання «Виховна енциклопедія».
- Кацпжак Марцін** (*Marcin Kacprzak*; 1888–1968) – лікар, педагог, публіцист; піонер громадської медицини у Польщі; ректор і керівник кафедри гігієни Медичної Академії у Варшаві; після Другої світової війни був співтворцем ВООЗ.
- Качковський Кароль** (*Karol Maciej Kaczkowski*; 1797–1867) – лікар, учитель гігієни у Кременецькому Ліцеї; з 1829 р. – професор Варшавського університету.
- Качоровський Броніслав** (*Bronisław Kaczorowski*; 1857–1932) – лікар-стоматолог; першим у Галицькій автономії обійняв посаду шкільного лікаря.
- Квятковський Марцін** (*Marcin Kwiatkowski*; ?–?, ≈ XVI ст.) – придворний учитель прусського герцога Альбрехта Фрідріха (нім. *Albrecht Friedrich von Preußen*; 1553–1618).
- Кжеміцький Леон** (*Leon Krzemicki*; 1872–1925) – за міжвоєнної доби XX ст. – віцепрезидент ПГТ у Львові.
- Кленск Адольф Еугеніуш** (*Adolf Eugeniusz Kleńsk*; 1876–1935) – піонер польської нейрохірургії; шкільний лікар однієї з краківських шкіл; громадський діяч.
- Ковальський Мірослав** (*Mirosław Kowalski*) – педагог; доктор хабілітований соціальних наук (2016; тема дисертації «Цінність здоров'язбережувальної едукації і культури здоров'я в різних виховних середовищах»); директор Педагогічного інституту Відділу соціальних наук Зеленогурського університету (*Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Zielonogórskiego*).
- Кожушнік Богуслав** (*Bogusław Kozusznik*; 1910–1996) – лікар, доктор медичних наук; політичний і громадський діяч; від Польщі брав участь у роботі щодо створення ВООЗ, в 1948–1951 рр. – член Правління цієї організації; 1955–1959 рр. – Головний Санітарний Інспектор Польщі; 1957–1979 рр. – віце-голова Керівної ради ЮНІСЕФ.
- Конажевський Кшиштоф** (*Kszysztof Konarzewski*; нар. в. 1948 р.) – педагог; професор наук гуманітарних.
- Конарський Станіслав** (*Stanisław Konarski*; 1700–1773) – член ордена піярів, поет, перекладач, публіцист, педагог.
- Копець Тадеуш** (*Tadeusz Kopec*; 1881–1950) – лікар і громадський діяч; автор статті «Табори і санаторії», уміщеній у збірній розвідці «Гігієна і виховання» (1927; видана Відділом Опіки над Дітьми та Молоддю при Міністерстві Праці і Соціальної Опіки).
- Копчиньська Ядвіґа** (*Jadwiga Korczyńska (Sikorska)*; 1916–2009) – доктор медичних наук, спеціалістка у сфері медицини віку розвитку; член ПГТ.
- Копчиньський Онуфри** (*Onufry Korczyński*; 1735–1817) – відомий священник, мовознавець і педагог.
- Копчиньський Станіслав** (*Stanisław Korczyński*; 1873–1933) – лікар, громадський діяч; піонер і організатор шкільної гігієни у Польщі.
- Копчиньський Ян Казімеж** (*Jan Kazimierz Korczyński*; 1931–2021) – епідеміолог; професор хабілітований; впродовж 1956–1974 рр. працював у Державному Інституті Гігієни; в 1974–2001 рр. – очільник Епідеміологічного Інституту; керівник

групи, яка опрацьовувала першу і остаточну версії Національної Програми Здоров'я на 1996–2005 рр.

Корчак Цезари (*Cezary Korczak*; 1925–2006) – педагог; автор низки підручників з гігієни.

Корчак Януш (*Janusz Korczak (Henryk Goldszmit)*; псевдоніми «Stary Doktor», «Pan Doktor»; 1878–1942) – лікар, педагог, письменник, публіцист, громадський діяч, теоретик і практик виховання; творець оригінальної системи праці з дітьми, опертої на партнерство, самоврядування і самовиховання; дослідник світу дитини.

Кот Станіслав (*Stanisław Kot*; 1885–1975) – вчений-історик, політик, педагог; професор Ягеллонського університету.

Кохановський Ян (*Jan Kochanowski*; 1530–1584) – найвидатніший творець польського ренесансу, поет, перекладач.

Кошуцький Станіслав (*Stanisław Koszutski*; ?–1559) – поет і перекладач.

Кун Адольф (*Adolf Kuhn*; 1865–1937) – лікар епідеміолог; займав різні посади в санітарній службі Галичини: секретар Крайової Ради здоров'я, санітарний інспектор в Намісництві, ін.

Ланге Атоні (*Antoni Lange*; 1861–1929) – поет, перекладач, літературний критик.

Ланди Александер (*Aleksander Landy*; 1881–1969) – лікар-педіатр, педагог, громадський діяч.

Лемпільський Станіслав (*Łempicki Stanisław*; 1886–1947) – науковець, історик літератури, письменник; один з представників львівсько-варшавської філософської школи; професор Університету Яна Казимира у Львові (*Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*).

Мадейський Едвард Марцелі (*Edward Marcelli Madejski*; 1832–1906) – лікар; пропагандист гімнастики, піонер польської лікувальної гімнастики; учитель фізичного виховання і гігієни.

Мазуркєвіч Едвард Александер (*Edward Aleksander Mazurkiewicz*; 1926–2021) – педагог, доктор хабілітований у сфері соціальної педагогіки; з 1993 р. – очільник кафедри соціальної педагогіки Люблінського Католицького університету.

Майер Йозеф (*Józef Majer*; 1808–1899) – антрополог, зоолог; професор Ягеллонського університету, в 1848–1851 рр. і в 1865–1866 рр. – ректор цього університету; перший президент Польської академії знань; очільник організаційного комітету І-го з'їзду польських лікарів і природознавців у Кракові (1869).

Майхровіч Францішек (*Franciszek Majchrowicz*; 1858–1928) – педагог, історик освіти і виховання.

Малковський Анджей (*Andrzej Małkowski*; 1888–1919) – активний діяч молодіжних організацій; творець і теоретик польського скаутингу.

Маркєвіч Станіслав Нікодем (*Stanisław Nikodem Markiewicz*; 1839–1911) – лікар («лікар Варшави» – так називали медика мешканці міста), гігієніст, громадський діяч; активний діяч ПГТ; наприкінці XIX століття працював лікарем у гімназії Гурського (*Górskiego*); перший з організаторів у Польщі літніх таборів для дітей; засновник Товариства Літніх Колоній (*Towarzystwo Kolonii Letnich*; 1882).

- Марцінковський Кароль** (*Karol Marcinkowski*; 1800–1846) – лікар, громадський діяч, філантроп.
- Матецький Теодор Теофіл** (*Teodor Teofil Matecki*; 1810–1886) – лікар, громадський діяч; член Товариства Друзів Наук у Познані (*Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu*; створене 1857 р.).
- Міссьуро Володимир Ян** (*Włodzimierz Jan Missiuro*; 1892–1967) – лікар, фізіолог; за міжвоєнної доби ХХ ст. – викладач академічний у Варшавському Університеті, в АФВ у Варшаві; організатор і від 1953 р. керівник Наукового Інституту Фізичної Культури (*Instytut Naukowy Kultury Fizycznej*); від 1962 р. – очільник Інституту Фізіології Праці Польської Академії Наук (*Zakład Fizjologii Pracy Polskiej Akademii Nauk*).
- Міткєвіч Кароль** (*Karol Mitkiewicz*; 1882–1972) – лікар, громадський діяч; автор низки підручників про здоров'я для учнів загальноосвітніх шкіл; за міжвоєнного періоду ХХ ст. – візитатор у справах шкільної гігієни і фізичного виховання в Кураторії Варшавського шкільного округу; один із засновників часопису «Фізичне Виховання» (*«Wychowanie Fizyczne»*).
- Михаловська Ядвіга** (*Jadwiga Michałowska (Barszczewska-Michałowska)*; 1884–1966) – педагогиня; від 1920 р. – очільниця державної гімназії імені Марії Конопніцької (*Maria Konopnicka*) у Варшаві; від 1928 р. – співробітник Міністерства Віросповідань і Народної Освіти.
- Мйонсо Юзеф** (*Józef Miąso*; народ. в 1930 р.) – історик, історик виховання, біограф видатних польських філософів і педагогів.
- Моджевський Анджей Фрич** (*Andrzej Frycz Modrzewski*; 1503–1572) – видатний державний та релігійний діяч, реформатор, письменник.
- Навровичський Богдан Роман** (*Bogdan Roman Nawroczyński*; 1882–1974) – педагог, історик педагогіки, співторець польської наукової педагогіки; доктор філософії, професор Варшавського університету.
- Намисл Йоахим** (*Joachim Namysł*; 1884–1957) – один з авторів посібника для учнів «Приємні та корисні розмови про твоє здоров'я» (1931).
- Нарлох Рудольф** (*Rudolf Narloch*; ?–1958) – педагог; в 1930-х рр. – очільник базової школи міста Любава (*Lubawa*).
- Новаковський Брунон Антоні** (*Brunon Antoni Nowakowski*; 1890–1966) – лікар; один з піонерів польської гігієни і медицини праці; доктор хабілітований медичних наук; за міжвоєнної доби ХХ ст. – організатор Відділу Гігієни Праці у Школі Гігієни у Варшаві (*Oddział Higieny Pracy w Szkole Higieny w Warszawie*); очільник кафедр гігієни в Університеті Стефана Батори у Вільнюсі і в Ягеллонському університеті (1939).
- Оконь Вінценти** (*Wincenty Okoń*; 1914–2011) – педагог, історик педагогіки; професор Варшавського університету; член Польської академії наук.
- Олізаровський Аарон Александер** (лат. *Aaron Alexander Olizarovius*; 1618–1659) – політичний діяч, юрист, педагог, професор Вільнюського університету.
- Осмольський Владислав Леон** (*Władysław Leon Osmolski*, 1883–1935) – лікар, окуліст, шкільний гігієніст, видатний теоретик фізичного виховання і спорту; у незалежній

Польщі – співтворець і перший директор Центрального Інституту Фізичного Виховання (*Centralny Instytut Wychowania Fizycznego*; пізніше – *Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie*), викладач теорії фізичного виховання у цьому закладі; один із засновників часопису «Фізичне Виховання».

Охоровіч Юліан (*Julian Ochorowicz*; 1850–1917) – психолог, публіцист; автор передмови до книги Густава Долінського «Як у нас виховують дітей? Нарис історії польської педагогіки» (1899).

Очко Войцех (*Wojciech Oczko*; 1537–1599) – лікар, придворний лікар кількох польських королів; один з творців польської медицини і лікувальної фізкультури; доктор філософії.

Пежина Людвік (*Ludwik Perzyna*; 1742–1800) – письменник і популяризатор лікарських знань.

Петриці Себастьян (*Sebastian Petrycy*; 1554–1626) – лікар, автор медичних трактатів; філософ, перекладач; теоретик фізичного виховання; професор Краківського (Ягеллонського) університету.

Пірамович Гжегош (*Grzegorz Piramowicz*; 1735–1801) – лікар-педіатр, педагог; письменник; професор філософії; авторитетний і один з найревініших членів КНЕ; один з фундаторів шкільної гігієни у Польщі.

Поляк Юзеф (*Józef Polak*; 1857–1928) – лікар, гігієніст, громадський діяч; засновник і очільник ВГТ; засновник часопису «Здоров'я».

Поплавський Антоні (*Antoni Popławski*; 1739–1799) – письменник, педагог, священник; член КНЕ.

Поразинська Яніна (*Janina Porazińska*; 1888–1971) – поетеса, прозаїк, перекладачка шведської літератури; в 1927–1939 рр. – редактор дитячих часописів «Вогник» («*Płomyczek*»), «Сонечко» («*Słonko*»), «Ранок» («*Poranek*»); в 1922–1925 рр. – співробітниця Міністерства Віросповідань і Народної Освіти.

Правдзіц-Кушальська Гелена (*Helena Prawdzic-Kuczalska*; 1854–1927) – піонерка фізіотерапії, пропагаторка шведської гімнастики і спорту жінок у Польщі; 1892 р. відкрила у Варшаві Заклад Шведської Лікувальної (ортопедичної) і Здоров'язбережувальної (гігієнічної) Гімнастики та Масажу для Жінок і Дітей (*Zakład Gimnastyki Szwedzkiej Leczniczej (ortopedycznej), Zdrowotnej (higienicznej) i Masażu dla Kobiet i Dzieci*); 1900 р. організувала перший 18-місячний курс навчання для учительок гімнастики;

Прус Болеслав (Гловацький Александер) (*Bolesław Prus (Aleksander Głowacki)*; 1847–1912) – письменник, новеліст, публіцист, журналіст.

Пулавський Антоні Аркадіуш (*Antoni Arkadiusz Puławski*; 1856–1932) – лікар-невролог; освітній і громадський діяч.

Пясецький Еугеніуш Вітольд (*Eugeniusz Witold Piasecki*; 1872–1947) – лікар, педагог, громадський діяч; теоретик фізичного виховання і шкільної гігієни; творець першої у Польщі кафедри фізичного виховання і шкільної гігієни (*Katedra Wychowania Fizycznego i Higieny Szkolnej*; 1919) у Познанському університеті.

Радзівіловіч Рафал (*Rafał Radziwiłowicz*; 1860–1929) – лікар-психіатр, громадський діяч; професор Вільнюського університету імені Стефана Батори.

- Радліньська Гелена** (*Helena z Rajchmanów Radlińska*; 1879–1954) – освітянка; творець соціальної педагогіки у Польщі.
- Радюкевіч Славомір Богдан** (*Sławomir Bogdan Radiukiewicz*; нар. 1929) – доктор медичних наук; науковий співробітник ІМіД.
- Рау Вільгельм Елліс** (*Wilhelm Ellis Rau*; 1825–1899) – варшавський промисловець, банкір; фундатор «дитячих садів ім. В. Е. Рау».
- Рей Миколай** (*Mikołaj Rej*; псевдонім: *Ambroży Korczbok Rożek*; 1505–1569) – письменник, поет-мораліст, релігійний полеміст епохи Відродження, політик, музикант; «батько польської літератури».
- Роттермунд Стефан Вацлав** (*Stefan Waclaw Rottermund*; 1878–1945) – лікар, громадський і освітній діяч; в 1923–1927 рр. – віцемер Варшави.
- Святополк-Завадський Владислав Станіслав** (*Władysław Stanisław Światopełk-Zawadzki*; 1858–1931) – лікар; спеціаліст фізичного виховання, багаторічний співробітник в «дитячих садах ім. В. Е. Рау»; за незалежної Польщі – співробітник головного управління Міністерства Віросповідань і Народної Освіти; організатор і керівник (директор) Державного Інституту Фізичного Виховання (*Państwowy Instytut Wychowania Fizycznego*).
- Седлячек Станіслав Маріан** (*Stanisław Marian Sedlaczek*; 1892–1941) – педагог, харцерський інструктор і діяч.
- Семполовська Стефанія** (*Stefania Sempołowska*; 1869–1944) – учителька, освітня діячка; письменниця, журналістка; захисниця прав дитини.
- Серейський Єжи** (*Jerzy Serejski*; 1926–1993) – лікар; спеціаліст у ділянці шкільної гігієни; автор дисертації на тему «Теорія і практика шкільної гігієни у Польщі в 1945–1970 рр.».
- Сигнарський Мечислав Юліан** (*Mieczysław Julian Sygnarski*; 1889–1979) – педагог, дидакт, викладач академічний.
- Сирек Ева** (*Ewa Syrek*) – доктор хабілітований (1998); очільниця кафедри соціальної педагогіки Шльонського університету (*Uniwersytet Śląski*) в Катовіцах.
- Сікорський Валеріан** (*Walerian Sikorski*; 1876–1940) – вчитель фізичного виховання, викладач Познанського університету; за міжвоєнної доби ХХ ст. працював разом із С. Копчинським у головному управлінні Міністерства Віросповідань і Народної Освіти; шкільний візитатор, один із засновників часопису «Фізичне Виховання».
- Сімон Антоні Арнольд** (*Antoni Arnold Simon*; 1818–1873) – лікар.
- Скальський Станіслав** (*Stanisław Skalski*; 1870–1937) – лікар, громадський діяч; член Гігієнічного Товариства у Лодзі; очільник Відділу Здоров'я Лодзького Воєводського Управління (*Wydział Zdrowia Urzędu Wojewódzkiego Łódzkiego*); від 1924 р. – очільник лодзької Шкільної Міської Ради (*Rada Szkolna Miejska*).
- Скоковська-Рудольф Марія** (*Maria Skokowska-Rudolf*; 1895–1975) – медик, гігієніст; авторка праць «Здоров'язбережувальні вказівки для харцерських таборів» (1933), «Боротьба за здоров'я дитини» (1949), «Гігієнічне виховання в базових школах» (1962), «Гігієна дитини у дошкільному віці» (1975).
- Слоньська Зофія** (*Zofia Słońska*; нар. 1950 р.) – соціолог, спеціаліст у ділянці промоції здоров'я, соціології здоров'я і соціології медицини; академічний викладач; співробітник Державного Інституту Гігієни (*Państwowy Zakład Higieny*),

співробітник і експерт ВООЗ; в 1995–2005 рр. – членкиня Європейського Комітету з Розвитку Промоції Здоров'я (англ. *European Committee for Health Promotion Development*).

Смажиньський Генрик (*Henryk Smarzyński*; 1906–1989) – педагог, дидакт, вихователь; викладач кількох закладів вищої освіти у Кракові; доктор хабілітований (1957; дисертація на тему «Доктор Генрик Йордан – піонер сучасного фізичного виховання у Польщі»); член Товариства Психічної Гігієни (*Towarzystwo Higieny Psychicznej*) і ПГТ.

Смолярський Владислав (*Władysław Smolarski*; 1895–1975) – знаний у Польщі військовий діяч.

Собеський Якуб (*Jakub Sobieski*; 1590–1646) – державний та військовий діяч, дипломат і мемуарист.

Сокаль Клеменс (*Klemens Sokal*; 1887–1974) – лікар, педіатр, практик і теоретик шкільної гігієни; за міжвоєнної доби ХХ ст. – шкільний лікар у школі землі Мазовецької.

Сопецько Міхал (*Michał Sopoćko*; 1888–1975) – католицький священник, теолог; публіцист; в 1918–1932 рр. – капелан Польського Війська у Варшаві і Вільнюсі; перед Другою світовою війною і після її закінчення здійснював громадську діяльність щодо пропаганди тверезості і абстиненції; президент Гуртка Священників Абстинентів Вільнюської Архієпархії (*Koło Księżu Abstynentów Archidiecezji Wileńskiej*).

Сосновський Казімеж Ігнаци (*Kazimierz Ignacy Sosnowski*; 1875–1954) – вчитель, краєзнавець, один з найвідоміших у Польщі пропагандистів пішого туризму; автор книги «Народна школа як промоутерка культури здоров'я і творчої енергії» (1917).

Соханєвіч Владислав (*Władysław Sochaniewicz*; 1896–1939) – за міжвоєнної доби ХХ ст. – візитатор шкільної гігієни Львівського Шкільного Округу.

Стерлінг Владислав (*Władysław Sterling*; 1877–1943) – лікар-невролог, психіатр; поет, літературний критик; доцент Варшавського університету.

Струмільо Тадеуш (*Tadeusz Strumillo*; 1884–1958) – педагог; доктор філософії; один з очільників СПХ, за міжвоєнної доби ХХ ст. – головний інспектор харцерства.

Суходольський Богдан (*Bogdan Suchodolski*; 1903–1992) – філософ, педагог, історик науки і культури; від 1938 року – професор Університету Яна Казимира у Львові (*Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*); від 1946 р. – професор Варшавського університету; 1958–1974 рр. – директор Інституту Історії Науки і Техніки Польської Академії Наук (*Zakład Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk*).

Сьнядецький Єнджей (*Jędrzej Śniadecki*; 1768–1848) – лікар, біолог, філософ, публіцист-сатирик, педагог; професор Вільнюського Університету і Лікарсько-Хірургічної Академії у Вільнюсі; впродовж 1806–1836 рр. президент Медичного Вільнюського Товариства (*Towarzystwo Medyczne Wileńskie*); послідовник і продовжувач концепцій Г. Пірамовіча у сфері оптимізації фізичного виховання, один з перших теоретиків фізичного виховання у Польщі, творець (реформатор) польської теорії фізичного виховання.

Сьрюдка Анджей (*Andrzej Śródka*; нар. 1946) – професор, історик науки і медицини.

- Темерсон Мечислав** (*Mieczysław Themerson*; 1871–1930) – лікар, літератор, публіцист.
- Топоровіч Казімеж** (*Kazimierz Toporowicz*; 1931–2020) – доктор педагогічних наук, спеціаліст у сфері історії фізичного виховання, юрист; 1978–1981 рр. – ректор АФВ у Кракові.
- Трентовський Броніслав Фердинанд** (*Bronisław Ferdynand Trentowski*; 1808–1869) – філософ, педагог; місіонер.
- Тріплін Теодор** (*Teodor Tripplin*; 1812–1881) – доктор медицини, письменник; один з піонерів польської фантастично-наукової літератури.
- де Тхожевський Анджей Міхал** (*Andrzej Michał Tomasz de Tchorzewski*; нар. в 1943 р.) – педагог, теоретик виховання; доктор хабілітований гуманістичних наук (1986); 1998–2001 рр. – директор Інституту педагогіки Бидгоської академії імені Казимира Великого (*Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego*); з 2013 р. – очільник кафедри загальної педагогіки і теорії виховання (*Katedra Pedagogiki Ogólnej i Teorii Wychowania*) у Краківській Академії імені святого Ігнатія (*Akademia Ignatianum w Krakowie*).
- Тхужницький Юзеф** (*Józef Tchórznicki*; 1849–1910) – лікар; на початку ХХ ст. – шкільний лікар в початкових школах Варшави.
- Фальський Маріан** (*Marian Falski*; 1881–1974) – педагог, освітній діяч, спеціаліст у ділянці організації шкільництва; в 1918–1939 рр. – співробітник Міністерства Віросповідань і Народної освіти.
- Фігна Юзеф** (*Józef Figna*; 1886–1950) – педагог, академічний викладач; впродовж усього міжвоєнного періоду ХХ ст. – учитель фізичного виховання у краківській гімназії ім. Яна III Собеського (*Gimnazjum im. Jana III Sobieskiego*); в 1927–1939 рр. – викладач теорії фізичного виховання в Інституті Фізичного Виховання Ягеллонського університету (*Studium Wychowania Fizycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*).
- Філінський Болеслав** (*Bolesław Filiński*; 1858–1897) – видатний педагог; учитель в школі ім. св. Флоріана у Кракові (*szkoła im. św. Floryana na Kleparzu*); автор праці «Парк Д-ра Йордана і кілька зауважень про виховання» (1891).
- Флорек-Лушчкі Магдалена** (*Magdalena Florek-Łuszczki*) – доктор хабілітований наук гуманітарних у галузі соціології; спеціаліст у ділянці громадського здоров'я; керівник відділу медичної антропології Інституту Медицини Селі у Любліні (*Zakład Antropologii Medycznej w Instytucie Medycyny Wsi w Lublinie*); з 2018 р. – віцепрезидент Головної Ради Польського Товариства Середовищної Медицини (*V-ce prezes Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Medycyny Środowiskowej*).
- Фьютовський Єжи** (*Jerzy Fiutowski*; 1924–1977) – лікар-психіатр.
- Хажиньська-Гуля Маріанна** (*Marianna Charzyńska-Gula*) – доктор медичних наук; керівник Інституту Медсестринства (*Zakład Pielęgniarstwa*) Державної Професійної Школи імені проф. Станіслава Тарновського у Тарнобжегу (*Państwowa Uczelnia Zawodowa im. prof. Stanisława Tarnowskiego w Tarnobrzegu*); член Наукової ради часопису «Журнал Освіти, Здоров'я і Спорту» (англ. «*Journal of Education, Health and Sport*»).

- Хандельсман Броніслав** (*Bronisław Handelsman*; 1859–1935) – лікар; редактор періодика «Психічна Гігієна» («*Higjena Psychiczna*»).
- Хелховський Казимир** (*Kazimierz Chelchowski*; 1858–1917) – лікар, громадський діяч; організатор і керівник Секції Народної Гігієни у ВГТ.
- Хмелевський Юзеф** (*Józef Chmielewski*; 1842–1900) – вчитель, письменник; шкільний інспектор.
- Ходзько Вітольд** (*Witold Chodźko*; 1875–1954) – лікар-невролог, психіатр; громадський діяч, міністр народного здоров'я і громадської опіки; в 1926–1939 рр. – керівник Державної Школи Гігієни (*Państwowa Szkoła Higieny*).
- Целейова Ірена** (*Irena Celejowa*; 1917–) – біолог; спеціалістка у сфері промоції здоров'я, гігієни, харчування людини; творець і очільник Варшавської Школи Здоров'я (*Warszawska Szkoła Zdrowia*); доктор хабілітований; проректор АФВ у Гданьську, академічний викладач в АФВ у Варшаві, Щецинському Університеті (*Uniwersytet Szczeciński*), ін.
- Ценар Едмунд** (*Edmund Cenar*; 1856–1913) – вчитель гімнастики, інспектор фізичного виховання міських шкіл Львова, журналіст кількох львівських часописів.
- Цендровський Збігнєв** (*Zbigniew Cendrowski*) – головний редактор часопису «Лідер: промоція здоров'я, здоров'язбережувальна і фізична культура»; автор книг «Рух це життя» (1987), «Жити сто років» (1988), «Відпочинок на спортивно» (1998) та ін.
- Цемнєвський Ян** (*Jan Ciemniewski*; 1866–1947) – педагог; католицький священник, доктор філософії і теології; перед Другою світовою війною здійснював виховну працю з-посеред гімназійної молоді Львова, одним із напрямів якої стосувався просвітництва щодо важливості абстинентського способу життя.
- Цехановський Станіслав** (*Stanisław Ciechanowski*; 1869–1945) – лікар, професор Ягеллонського університету; в 1920-х рр. віцепрезидент Товариства Вакаційних Колоній (*Towarzystwo Kolonii Wakacyjnych*).
- Чацький Тадеуш** (*Tadeusz Czacki*; 1765–1813) – освітній діяч, педагог, історик; «творець» Кременецького ліцею.
- Чемпінський (Ченпінський) Павел** (*Paweł Czempiński (Czenpiński)*; 1755–1793) – лікар, зоолог; автор перших шкільних підручників, написаних польською мовою (зокрема, підручника зоології); член КНЕ.
- Чижевський Ромуальд** (*Romuald Czyżewski*; 1883–1960) – педагог, теоретик гімнастики; в 1905–1932 рр. – інструктор і очільник Гімнастичного Товариства «Сокіл» у Вільнюсі; викладач в АФВ у Варшаві.
- Шаліт Едвард** (*Edward Szalit*; 1878–1942) – лікар; учитель гігієни; автор підручника «Малий гігієнічний катехизм для селян» (1936).
- Шенайх Владислав** (*Władysław Szenajch*; 1879–1964) – лікар-педіатр, філософ медицини; один з організаторів служби здоров'я у Польщі; професор Варшавського університету; редактор часопису «Опіка над дитиною» («*Opieka nad Dzieckiem*»). З 1951 р. – професор Медичної академії у Варшаві.
- Шиманьський Ян** (*Jan Szymański*; 1881–1953) – лікар; автор низки публікацій про шкідливий вплив алкоголю на здоров'я дітей і юнацтва, зокрема розвідки

«Алкоголізм а дитина і молодь» (1926); редактор варшавського часопису «Боротьба з Алкоголізмом» («*Walka z Alkogolizmem*»).

Шиманьський Леонард (*Leonard Szymański*) – педагог; доктор хабілітований; автор монографічного дослідження «Шкільна гігієна і фізичне виховання в загальноосвітньому шкільництві в Польському Королівстві 1815–1915» (1979); очільник кафедри ФВ Зеленогурського університету (*Uniwersytet Zielonogórski*).

Шириньський Віктор (*Wiktor Szyryński*; 1913–2007) – канадський психолог і психіатр польського походження; скаутмейстер і діяч польської громади у Канаді.

Шмурло Ян (*Szmurło Jan*; 1867–1952) – лікар-отоларинголог; філософ і історик медицини; громадський і політичний діяч; за міжвоєнної доби ХХ ст. – професор Університету Стефана Батори у Вільнюсі; з 1949 р. – очільник кафедри історії медицини Лодзького університету і Медичної Академії у Лодзі.

Шпільман Юзеф Бальтазар (*Józef Baltazar Szpilman*; 1855–1920) – один із піонерів «гігієни загальної», перший ректор Ветеринарної академії у Львові; викладач гігієни в середніх школах і впродовж 1892–1898 рр. – у львівській чоловічій вчительській семінарії.

Шуман Стефан (*Stefan Szuman*; 1889–1972) – педагог, психолог, шкільний лікар; за міжвоєного періоду ХХ ст. – візитатор шкільної гігієни і фізичного виховання у Познанській кураторії; пізніше – професор Ягеллонського університету.

Щепановський Станіслав (*Stanisław Szczepanowski*; 1846–1900) – економіст, хімік; ідеолог молоді в так званих «передскаутських» часах.

Щигел Александер (*Aleksander Szczygieł*; 1906–1983) – спеціаліст у сфері харчування; піонер і співтворець польської школи науки про харчування людини.

Яворський Зигмунт (*Zygmunt Jaworski*; 1925–) – доктор наук про фізичну культуру; 1945–1955 рр. – військовий інструктор військового фізичного виховання; 1956–1962 рр. – начальник Відділу загального фізичного виховання у Головному Комітеті Фізичної Культури; 1963–1967 рр. – віцедиректор Департаменту фізичного виховання і туризму у Міністерстві Освіти; ініціатор і організатор реформи студій фізичного виховання (1969–1973); 1984–1989 рр. – головний редактор часопису «Фізичне Виховання і Шкільна Гігієна».

Янішевський Томаш Віктор (*Tomasz Wiktor Janiszewski*; 1867–1939) – лікар; один із провідних спеціалістів у галузі гігієни; професор Ягеллонського університету.

Ярантовський Теодор (*Teodor Jarantowski*; 1832–1902) – лікар, окуліст, хірург; громадський діяч; член Товариства Друзів Наук у Познані (*Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu*; створене 1857 р.).

Ярошиньський Тадеуш (*Tadeusz Jaroszyński*; 1880–1933) – лікар-невролог, психіатр, психолог; теоретик виховання; доцент Педагогічного інституту у Варшаві.

Ячевський Анджей Луціан (*Andrzej Lucjan Jaczewski*; 1929–2020) – лікар-педіатр, педагог; доктор хабілітований медичних і педагогічних наук; спеціаліст зі шкільної медицини.

Додаток Д

**Література здоров'язбережувальної проблематики, видана у Польщі
впродовж XVIII – початку ХХІ ст. : фотокопії титулів і сторінок, витяги з текстів
наукової, науково-методичної (підручники та посібники для учнівства й
учительства) і дитячо-юнацької літератури; списки наукових видань і посібників
для учителів і учнів, рекомендованих для використання в з/о школах Польщі**

Додаток Д.1

Фотокопія титульної сторінки
книги «Порядок життя у життєздатності
і здоров'ї на довгі роки. Усі праці
Тіссо зібрані в одну» (1789)

Додаток Д.2

Фотокопія титульної сторінки книги
Л. Пежини «Лікар для селян або
поради для простих людей» (1793)

Додаток Д.3

Фотокопія титульної сторінки
праці Г. В. Пірамовіча
«Обов'язки вчителя» (1787)

Додаток Д.4

Фотокопія титульної сторінки
перекладеного з німецької на польську
підручника Б. К. Фауста
«Катехізм здоров'я» (1829)

Додаток Д.5

Фотокопії титульних сторінок розвідок М. Т. Барановського
«На які шкідливі впливи наражається здоров'я молоді у школі і яким чином школа намагається усунути та обмежити ці впливи?» (1884) і «Нарис шкільної гігієни» (1891)

Додаток Д.6

Фотокопія частини змісту підручника М. Т. Барановського
«Педагогіка і дидактика» (1896)

SPIS RZECZY.	
Pedagogika	
	str.
I O wychowaniu w ogóle	1
Potrzeba wychowania	1
Pojęcie wychowania	2
Cel wychowania	3
Pojęcie pedagogiki	4
Źródła pedagogiki	5
II O mimowolnych współczynnikach wychowawczych	5
III O okresach wychowania	7
IV O wychowaniu fizycznym (Pedagogiczna dyetytyka)	8
Pojęcie pedagogicznej dyetytyki	10
Czynniki wychowania fizycznego	10
1) Odżywianie	11
2) Oddychanie i pielęgnowanie skóry	13
3) Pielęgnowanie systemu nerwowego i zmysłów	16
4) Ruch i wypoczynek	18
5) Choroby wieku dziecięcego i choroby zakaźne	22
6) Hygiena szkolna	24

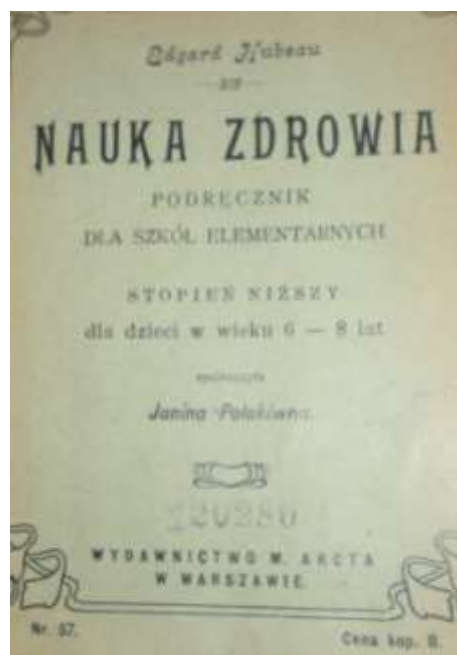
Додаток Д.7

Фотокопія титульної сторінки
розвідки Т. Жулінського
«Шкільна гігієна» (1886)

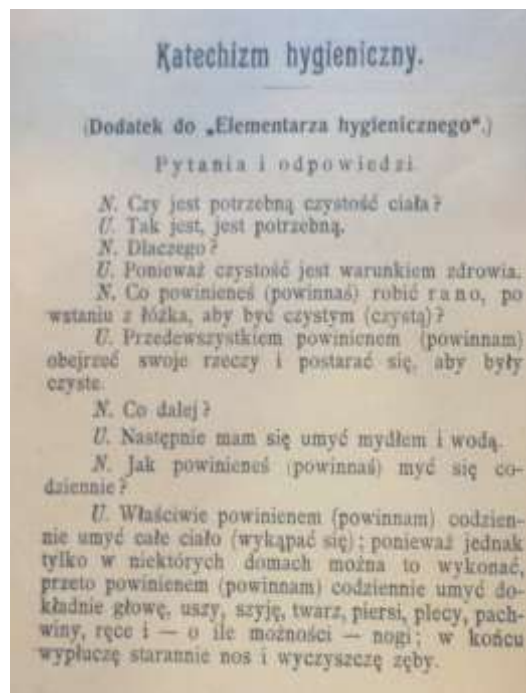
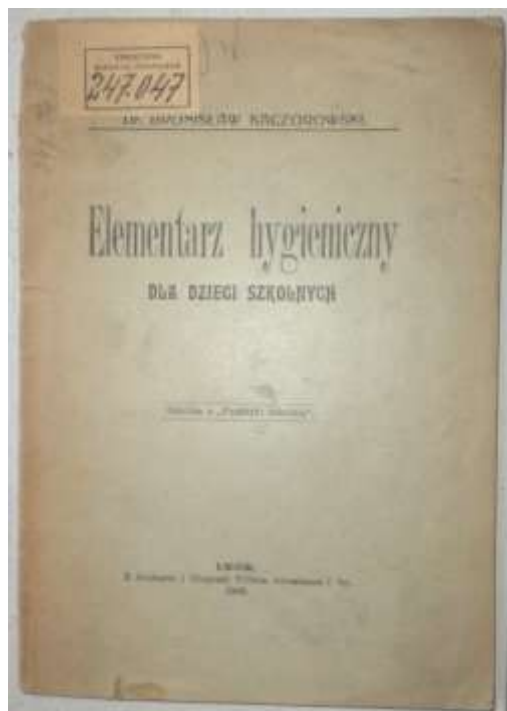
Додаток Д.8

Фотокопія титульної сторінки підручника
Е. Губе «Наука здоров'я», перекладеного
польською Я. Полякувною (1907)

Додаток Д.9

Фотокопії титульної сторінки підручника Б. Качоровського «Гігієнічна абетка для школярів» (1908)
та однієї із сторінок *Гігієнічного катехизму* – додатку до цього підручника

Додаток Д.10

Фотокопія обкладинки підручника
Е. Шаліта «Громадська і
шкільна гігієна» (1924)

Додаток Д.11

Фотокопія титульної сторінки
видання К. Сосновського
«Школа а здоров'я» (1920)

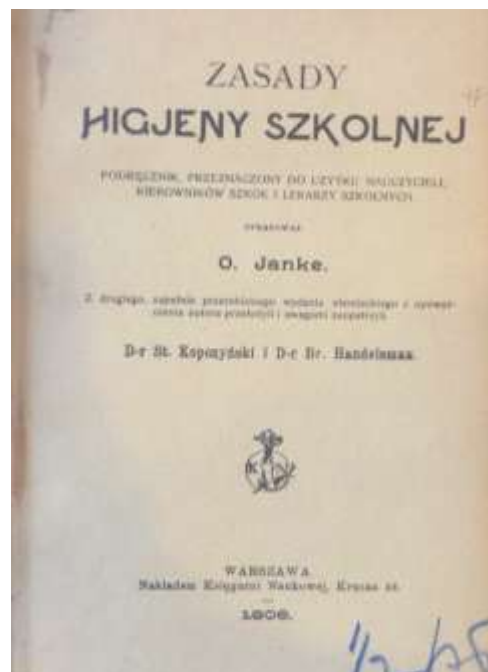
Додаток Д.12

Фотокопія обкладинки розвідки
С. Копчинського «Гігієна і школа.
Зауваження і поради» (1905)

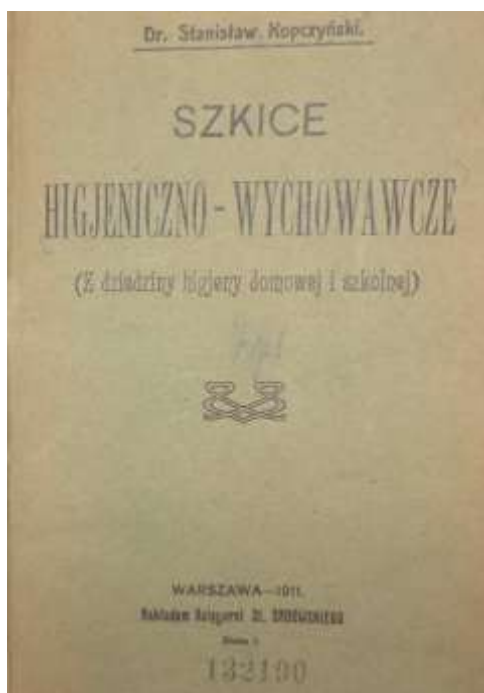
Додаток Д.13

Фотокопія титульної сторінки
підручника О. Янке «Основи шкільної
гігієни», перекладеного польською
С. Копчинським і Б. Гандельсманом (1906)

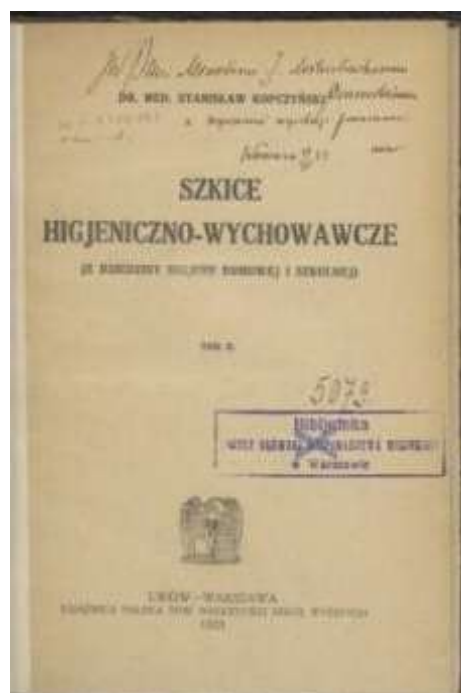
Додаток Д.14

Фотокопія обкладинки першого
тому «Гігієнічно-виховних нарисів»
С. Копчинського (1911)

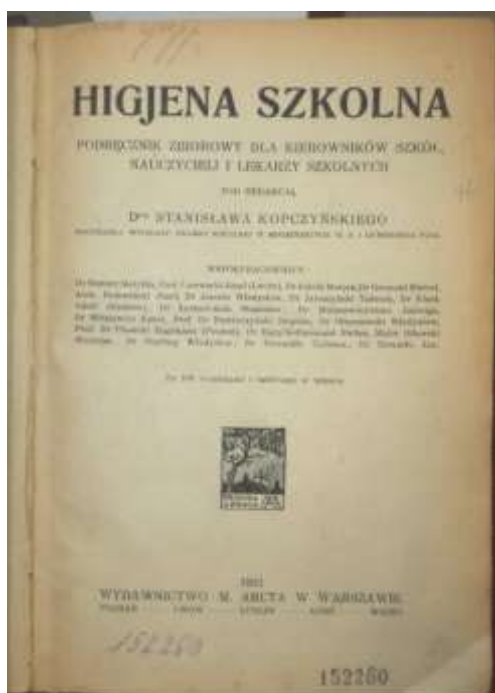
Додаток Д.15

Фотокопія титульної сторінки другого
тому «Гігієнічно-виховних нарисів»
С. Копчинського (1923)

Додаток Д.16

Фотокопія титульної сторінки
підручника «Шкільна гігієна»
під ред. С. Копчинського (1921)

Додаток Д.17

Фотокопія обкладинки видання
С. Копчинського «Здоров'я дітей
базових шкіл у Польщі» (1929)

Додаток Д.18

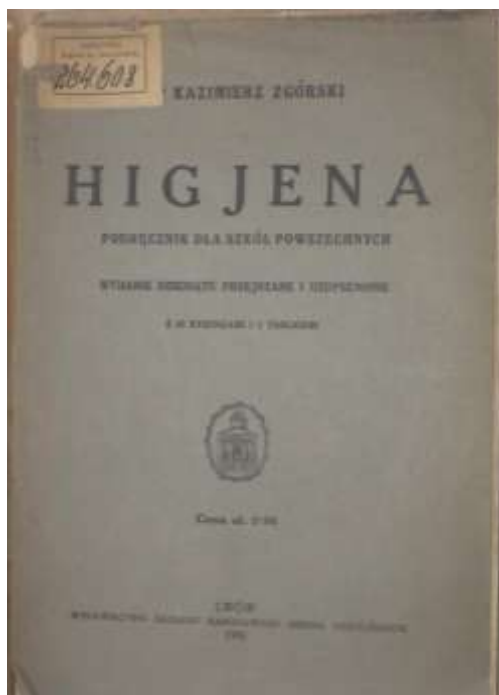
«Розвиток» теми «Небезпечний оवाद», уміщений у збірці С. Копчинського і В. Габеркантувни «Гігієнічні бесіди. Методичні проекти і вказівки» (1924)

Показати муху через лупу, або на малюнку. Звернути увагу на волосисту частину: за те волосся чіпляється бруд і пил. Чи муха є чиста? Діти бачили, як вона чиститься (як кіт), але що при тому струшує? Вчені оглядали то через мікроскоп: не тільки пил, але багато мікробів туберкульозу, холери, дизентерії, ін. Звідки вона то бере? Літає, сідає усюди: у кухні на посуд, в туалеті, на смітнику, на падалі, на роті дитини і на гній. Чому у брудних приміщеннях є більше мух? Видобуток для них. Яйця складає у гної. Що треба робити, як боронитися? Прикривати їжу, мити фрукти і овочі (забобоном є уявлення про те, що фрукти «просто з дерева» є чистими; мухи сідають на фрукти і в саду). Не смітити, туалет заливати вапном, класти отруту, літучки. Не дозволяти мухам перебути зиму.

Перекладено автором на основі аналізу матеріалів видання: [792].

Додаток Д.19

Фотокопія титульної сторінки
підручника для базових шкіл «Гігієна»
К. Згурського (1931)

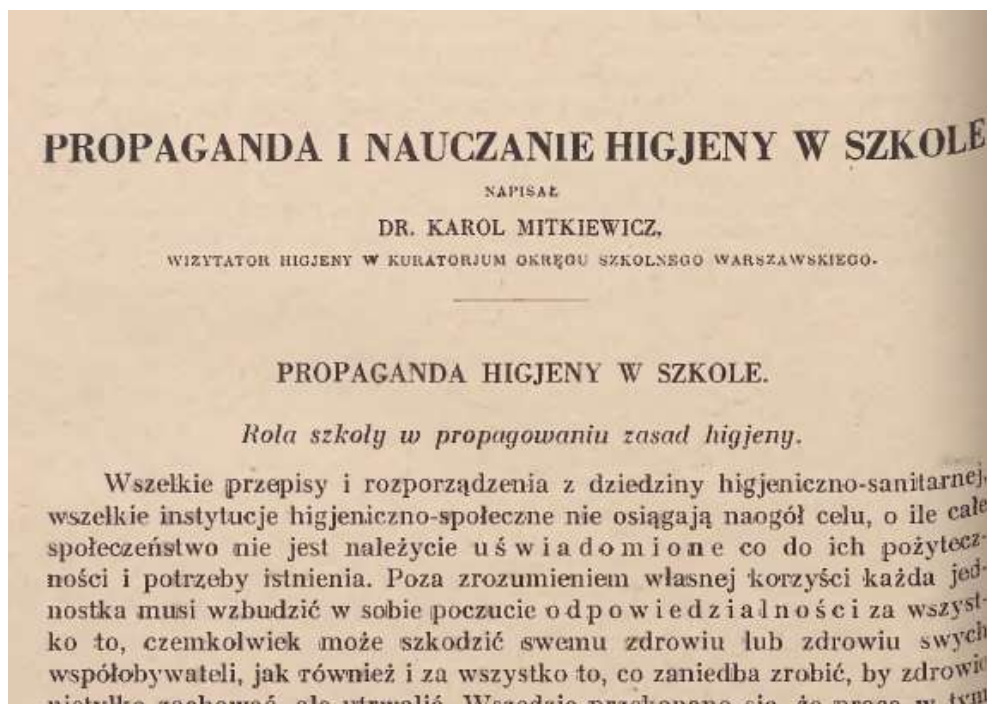
Додаток Д.20

Фотокопія обкладинки посібника
Й. Намисла і Я. Білінського «Веселі та
корисні бесіди про твоє здоров'я» (1931)

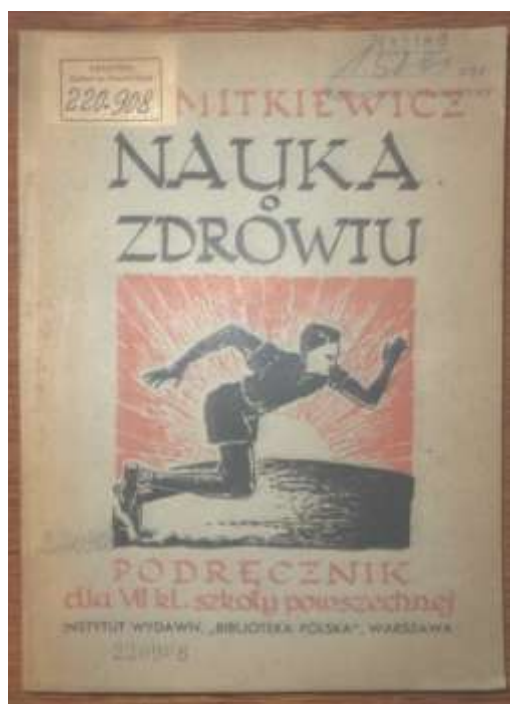
Додаток Д.21

Фотокопія назви розділу «Пропаганда і навчання гігієни у школі» (автор – К. Міткевіч) у збірній праці «Шкільна гігієна» під редакцією С. Копчинського (1933)

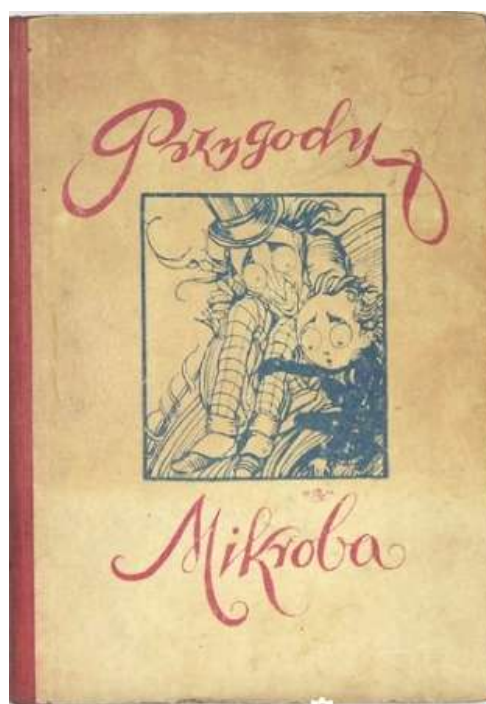
Додаток Д.22

Фотокопія обкладинки підручника К. Міткевіча «Наука про здоров'я» для VII класу базових шкіл (1935)

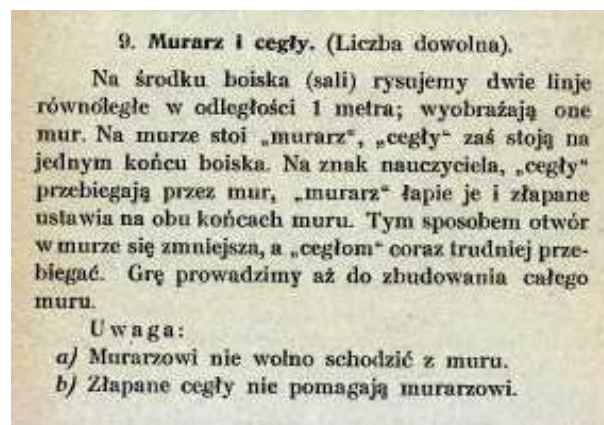
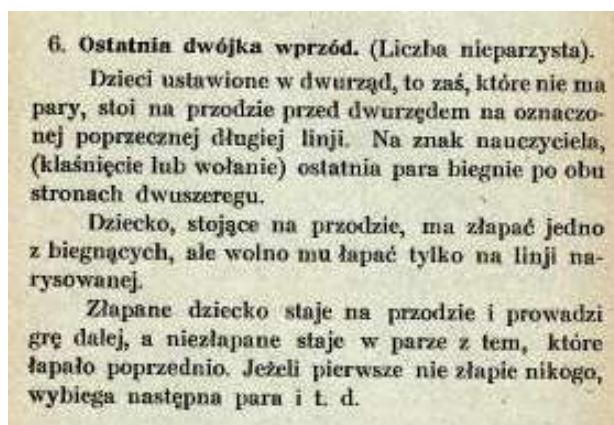
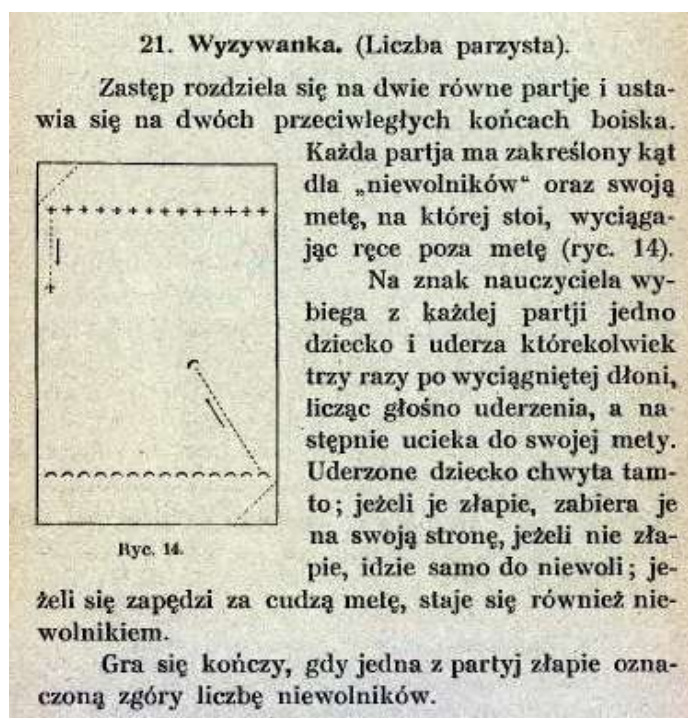
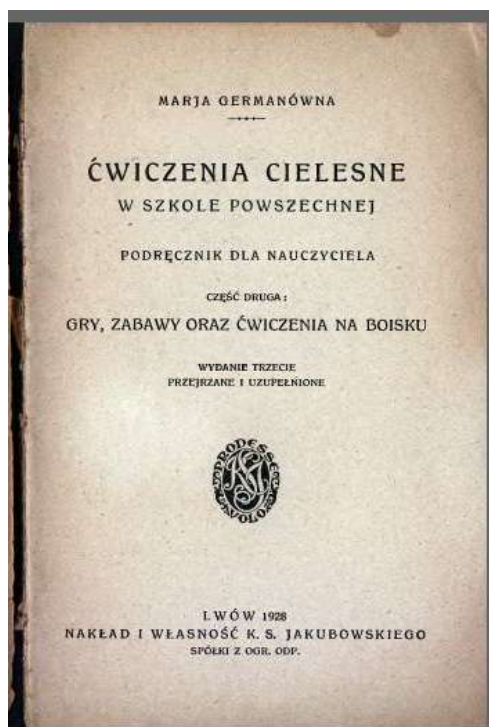
Додаток Д.23

Фотокопія обкладинки книги Е. Кротоліні «Пригоди мікроба» перекладеної з італійської на польську Г. Гротовською [453] (1923)

Додаток Д.24

Фотокопії титульної сторінки підручника для вчителів
М. Германувної «Тілесні вправи в базовій школі» (1928) та кількох сторінок з описом ігор

Джерело: [Germanówna M. Ćwiczenia cieleśne w szkole powszechnej : podręcznik dla nauczycieli. Cz. II. Gry, zabawy oraz ćwiczenia na boisku. Wyd. III, przejrzane i uzupełnione. Lwów : Nakł. K. S. Jakubowskiego, 1928. 60 s.].

Додаток Д.25

Список наукових видань і посібників для учителів і учнів, рекомендованих для використання в загальноосвітніх школах Польщі в 1934/1935 н.р.

Фізичне виховання

- Baden-Powell R. Wilczęta / przełożył T. Strumiłło. Warszawa: Książnica Harcerstwa i Kultury Fizycznej, 1923.
- Bogdanowicz J. Zarys rozwoju fizycznego dziecka. Warszawa : Nakł. Ministerstwa Pracy i Opieki społecznej, 1930.
- Crottolina E. Przygody mikroba / tłum. z włoskiego H. Grotowskiej. Warszawa : M. Arct, 1923.
- Germanówna M. Ćwiczenia cielesne w szkole powszechnej : podręcznik dla nauczycieli. Cz. I. Gimnastyka. Wyd. 4. Lwów : K. S. Jakubowski, 1926.
- Germanówna M. Ćwiczenia cielesne w szkole powszechnej : podręcznik dla nauczyciela. Cz. II. Gry i zabawy. Wyd. 2. Lwów : K. S. Jakubowski, 1925.
- Germanówna M. Ćwiczenia cielesne w szkole powszechnej. Cz. III. Rozwój fizyczny dziecka. Gry, zabawy i ćwiczenia w przedszkolu. Lwów : K. S. Jakubowski, 1926.
- Gródecka E., Zwolakowska G. Ćwiczenia i gry. Warszawa : Wydawnictwo Głównej Kwatery żeńskiej Zw. H. P., 1930.
- Kopczyński S. Opieka higieniczno-lekarska nad dzieckiem normalnym w szkole. Warszawa, 1929.
- Kujawski K. Koła Młodzieży Czerwonego Krzyża. Warszawa, 1929.
- Muszański E. Wielkie wycieczki (Obozy wędrownie). Wyd. II. Warszawa : Książnica Harcerska, 1922.
- Piasecki E. Wychowanie fizyczne. Warszawa : Nakł. Polskiego komitetu Opieki nad Dzieckiem, 1930.
- Piasecki E. Dzieje wychowania fizycznego. Lwów : ZNimO, 1925.
- Piasecki E. Zarys teorii wychowania fizycznego. Cz. I, ogólna. Lwów : ZNimO, 1931.
- Piasecki E. Zarys teorii wychowania fizycznego. Cz. II, szczegółowa. Lwów : ZNimO, 1931.
- Piasecki E., Schreiber M. Harce młodzieży polskiej. Wyd. III. Lwów–Warszawa : Książnica Polska, 1920.
- Pizłówna I. Zbiór ćwiczeń gimnastycznych dla młodzieży szkół powszechnych. Cieszyn, 1930.
- Prawidła gier drużynowych: Kwadrant, Siatkówka, Jordanka / Wyd. MWRiOP; Skład główny Administracja miesięcznika «Wychowanie Fizyczne». Poznań, 1930.
- Sikorski W. Gimnastyka. Cz. I. Wyd. IV. Lwów : ZNimO, 1928.
- Sikorski W. Gimnastyka. Cz. II. Wyd. II. Lwów : ZNimO, 1928.
- Sikorski W. Gry i zabawy ruchowe dziatwy szkolnej. Wyd. III. Poznań : Księgarnia św. Wojciecha.
- Skierczyński M., Krawczykowski K. Zabawy i gry ruchowe. Podręcznik metodyczny. Warszawa : Wydawnictwo «Naszej Księgarni», 1932.
- Szuman W. Rola opiekunów społecznych. Warszawa : Nakład Polskiego Komitetu opieki nad dzieckiem, 1930.

- Tańska M. Zabawy rytmiczne bez muzyki. Warszawa : Wydawnictwo «Naszej Księgarni», 1929.
- Wyrobek Z. Harcerz w polu – ćwiczenia w terenie. Lwów–Warszawa : Zakład narod. im. Ossolińskich, 1926.
- Zaleski R., Semadeni T. Pływanie. Lwów–Warszawa : Zakł. narod. im. Ossolińskich, 1928.
- Zarzycki W. Nauka pływania. Warszawa : Wojsk. Instytut Nauk. Wyd., 1923.
- Ziętkiewicz W. Jazda na nartach. Warszawa : Wojsk. Instytut Nauk. Wyd., 1930.

Гігієна

- Alkoholologia. Praca zbiorowa pod redakcją R. Radziwiłowicza. Warszawa : Tow. Trzeźwość, 1928.
- Artwiński E. O chorobach nerwowych wieku dziecięcego. Lwów–Warszawa : Książnica-Atlas, 1928.
- Brennejsen L. Higiena zębów i jamy ustnej. Wyd. 3. Warszawa, 1930.
- Buczyński K. Co należy jeść i w jakich ilościach, aby zachować zdrowie. Warszawa, 1932.
- Ciemniewski J. Jak zakładać i prowadzić koła abstynenckie młodzieży. Kraków : Centrala Kół abstynenckiej młodzieży, 1927.
- Crottolina E. Przygody mikroba. Tłum. z włoskiego H. Grotowskiej. Warszawa : M. Arct, 1923.
- Duchowicz B. Dlaczego i w jaki sposób szkoła powinna walczyć z alkoholizmem młodzieży i społeczeństwa. Wyd. 2. Poznań : Księgarnia św. Wojciecha, 1928.
- Duchowicz B. O napojach alkoholowych i alkoholizmie. Książnica Atlas, 1931.
- Duchowicz B. Napoje alkoholowe i wpływ ich na duszę i ciało człowieka. Wyd. 2. Lwów : Macierz Szkolna, 1927.
- Gantkowski P. Co każdy o suchotach wiedzieć powinien?. Poznań : Wyd. Tow. do zwalczania gruźlicy, 1925.
- Handelsman B. Krótki zarys atiatomji, fizjologii i higieny. Wyd. II. Łódź : L. Fiszer, 1923.
- Herzen A. Odezwa do młodzieży męskiej. Wyd. 3. Warszawa : M. Arct, 1928.
- Higiena szkolna. Podręcznik dla kierowników szkół, nauczycieli i lekarzy szkolnych pod redakcją Dr. Stanisława Kopczyńskiego. Wyd. M. Arcta w Warszawie, 1933.
- Hilarowicz K. Pierwsza pomoc w nagłych wypadkach. Warszawa : Książnica-Atlas, 1925.
- Hornowski J. Samoobrona organizmu w walce o zdrowie i życie, a choroby, starość i śmierć. Książnica Polska, 1918.
- Kacprzak M. Zdrowie w chacie wiejskiej. Warszawa : Wyd. z zapomogi Dep. Służby Zdrowia (M. S. Wewn.), 1928.
- Kopczyński S., Haberkantówna W. Pogadanki higieniczne. Projekty i wskazówki metodyczne. Warszawa, 1924.
- Kopczyński S. Zdrowie dziatwy szkół powszechnych w Polsce. Warszawa : Skład Główny Książnica-Atlas, 1929.
- Kopczyński S. Zasady higieny szkolnej. Warszawa : M. Arct, 1924.
- Kopczyński S. Szkice higieniczno-wychowawcze. Tom I. wyczerpany. Tom II. Warszawa : Książnica-Atlas, 1923.
- Koskowski W. O nikotynie i paleniu tytoniu. Lwów–Warszawa : Książnica Atlas, 1925.

- Lenartowicz W. Higiena skóry i włosów. Lwów–Warszawa : Książnica-Atlas, 1924.
- Leparski A. Chłodnictwo jako czynnik higieny i ekonomji w gospodarstwie domowym i społecznem. Warszawa, 1932.
- Leyko L. O fałszowaniu środków spożywczych. Warszawa, 1932.
- Łuczyński W. Czy i jak można zapobiec chorobie serca? Lwów–Warszawa : Książnica-Atlas, 1924.
- Morzkowska M. Smak a wartość odżywcza pokarmów. Warszawa, 1932.
- Namysł J., Biliński J. Ucieszne i pożyteczne pogadanki o twojem zdrowiu. Lwów–Warszawa : Wyd. Książnica-Atlas, 1931.
- Niemczycki S. Witaminy w świetle obecnego stanu nauki i ich znaczenie dla życia. Lwów–Warszawa : Książnica-Atlas, 1929.
- Nowicki W. O chorobach zakaźnych. Lwów–Warszawa : Książnica-Atlas, 1925.
- Polak J. Domowy poradnik leczniczy. Wyd. 4. Lwów : Wydawnictwo Książek Pożytecznych.
- Porazińska J. Ucieszna historyjka o Fipciu. Warszawa : Nakład Polskiego Czerwonego Krzyża.
- Puławski A. Pogadanki o picciu trunków i pijaństwie. Księgarnia Polska Towarzystwa Polskiej Macierzy Szkolnej, 1927.
- Rapczewski J. Problemat żywienia w świetle ekonomji i fizjologii. Warszawa, 1932.
- Rauch-Sobolewska J. Pogadanki o higienie. Warszawa : Nasza Księgarnia, 1928.
- Ruff S. O zapobieganiu zniekształceniom ciała. Warszawa : Książnica-Atlas, 1928.
- Sawicki S. Czystość ciała i kąpiele. Lwów–Warszawa : Książnica-Atlas, 1931.
- Skiba M. Wykłady o alkoholizmie. Lwów : Wydawnictwo Lwowskiego Oddziału Związku Księży Abstynentów, 1929.
- Skiba M. Alkoholizm jako zagadnienie gospodarcze w Polsce. Lwów : Skład główny, Księgarnia «Biblioteki Religijnej», 1932.
- Sosnowski K. Szkoła a zdrowie. Wyd. 2. Warszawa-Kraków : Akademia Handlowa w Krakowie, 1920.
- Szumlański W. Pielęgnowanie ucha i ochrona słuchu. Lwów–Warszawa : Wydawnictwo Książnicy–Atlas, 1928.
- Ulbricht W. Szkoła a zagadnienie alkoholizmu. Poznań : Składnica abstynencka, 1929.
- Zgórski K. Higiena. Podręcznik dla szkół powszechnych. Wyd. 8. Lwów : Zakład narod. im. Ossolińskich, 1929.

Підготовлено автором на основі аналізу видання: [1267, S. 36, 98–102].

Додаток Д.26

Фотокопія обкладинки збірної праці
«Шкільна гігієна» під редакцією
М. Кацпжака (1958)

Додаток Д.27

Фотокопія обкладинки підручника
А. Ячевського «Шкільна гігієна»
(1968)

Додаток Д.28

Фотокопії обкладинок підручників К. Міткевіча «Шкільна гігієна»

рік видання – 1957

рік видання – 1964

Додаток Д.29

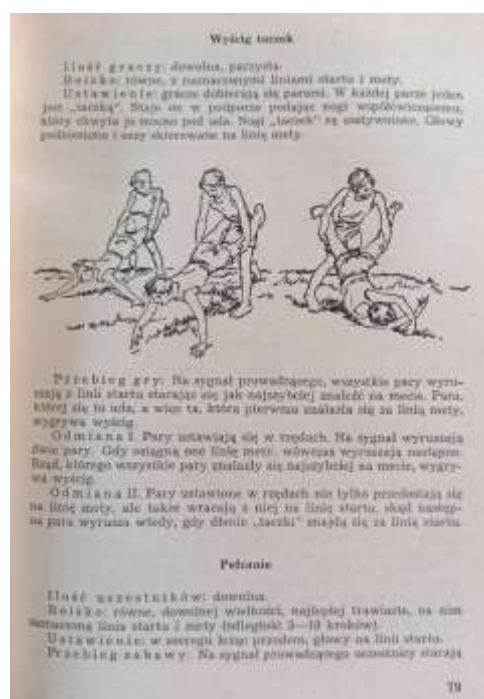
Фотокопія обкладинки
підручника Г. Вентландтової
«Методика санітарної освіти» (1960)

Додаток Д.30

Фотокопія обкладинки збірної праці
під заг. ред. Г. Вентландтової
«Здоров'язбережувальна освіта. Теорія. Методика»
(1980)

Додаток Д.31

Фотокопії обкладинки і сторінки 79 методичного посібника
«Фізичне виховання у літніх таборах і колоніях» (1953)

Додаток Д.32

Фотокопії обкладинок підручників про правила дорожнього руху
для учнів загальноосвітніх шкіл

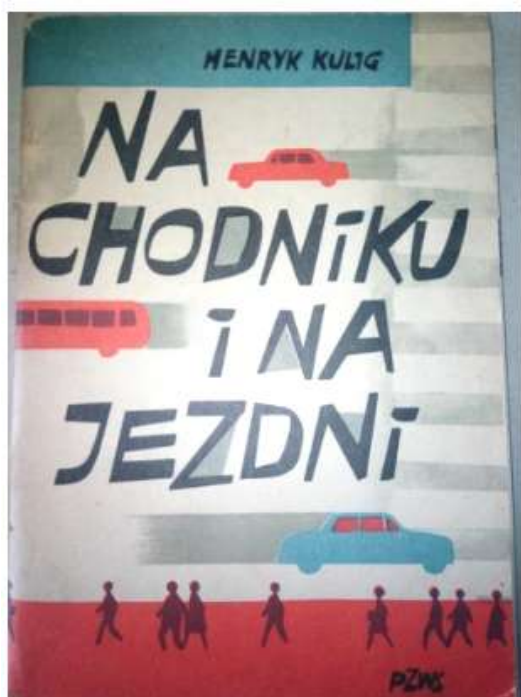
Додаток Д.32.1

«Будь обережний!» для учнів нижчих класів (1964)

Додаток Д.32.2

«На тротуарі і на дорозі»
для учнів III–V класів (1965)

Додаток Д.32.3

«Пішохід та велосипедист на дорогах
загального користування»
для учнів VI–VII класів (1964)

Додаток Д.33

Харцерська література здоров'язбережувального змісту

Додаток Д.33.1

Фотокопія обкладинки
посібника «Харцерська швидка
допомога» В. Ширинського (1937)

Додаток Д.33.2

Фотокопія обкладинки
посібника «Харцерська швидка
допомога» В. Ширинського (1947)

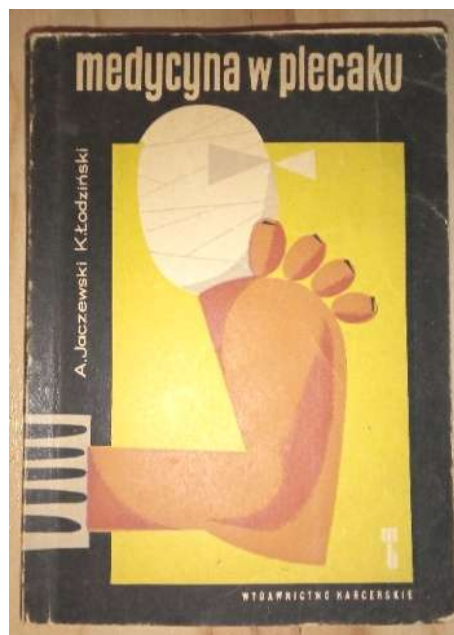
Додаток Д.33.3

Фотокопії сторінок посібника «Харцерська швидка допомога» В. Ширинського (1947)

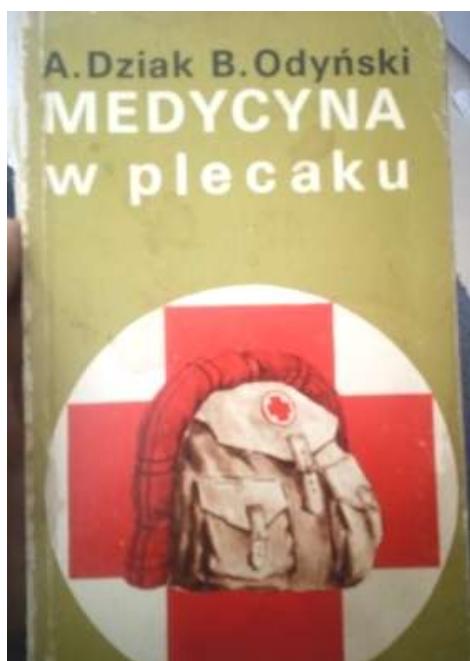
Додаток Д.33.4

Фотокопії обкладинок посібників «Медицина у рюкзаку»
А. Ячевського і К. Лодзінського (1962; 1967)

Додаток Д.33.5

Фотокопії обкладинок посібників «Медицина у рюкзаку»
А. Дзяка і Б. Оди́ньського (1982; 1989)

Додаток Д.34

Розвідки М. Демеля, у яких висвітлено історію здоров'язбережувального виховання дітей та молоді у Польщі (хронологічно-послідовна версія)

Рік публікації	Назва розвідки	Джерело
1955	Єнджей Сьнядецький завжди близький – завжди актуальний.	[488]
1955	Портрет Єнджея Сьнядецького.	[505]
1957	Єнджей Сьнядецький про фізичне виховання дітей.	[486]
1960	Виховна гігієна а шкільна гігієна. Факти і дискусії. З історії варшавського гігієнічного руху на переломі XIX і XX віків.	[483]
1960	Нотатка з Національної Конференції Шкільної Гігієни.	[495]
1960	З історії варшавського гігієнічного руху. Інститут Ленвала.	[522]
1963	З історії опіки над дитиною і виховної гігієни у Варшаві на переломі XIX і XX віків : фрагмент.	[519]
1964	Педагогічна функція варшавського гігієнічного руху.	[500]
1964	Педагогічні аспекти варшавського гігієнічного руху : 1864–1914.	[501]
1965	Генеza і розвиток місячника «Здоров'я» за доби національної неволі (1885–1918).	[482]
1968	Чому не забуваємо професора Кацпжака.	[478]
1968	Пам'яті доктора медицини Юзефа Поляка (11.XII.1857 – 4.VIII.1928) фундатора журналу «Здоров'я», гігієніста, громадського діяча, патріота, борця за мир.	[499]
1969	Виховна програма Єнджея Сьнядецького.	[507]
1970	На службі Гігеї та Сирени: життя і діяльність доктора Юзефа Поляка.	[511]
1970	Фізичне виховання і шкільна гігієна: традиції і перспективи громади.	[512]
1972	Вчитель здоров'я: життя і діяльність Станіслава Копчинського. 1873– 1933 – 1973.	[494]
1974	Здоров'язбережувальне виховання, генеza і перспективи.	[513]
1977	Високо як король Зигмунт: життя і діяльність доктора Станіслава Маркевіча.	[517]
1979	Хроніка громадського руху за народне здоров'я у Польщі (1864–1939).	[490]

Продовження додатка Д.34

1980	Етапи розвитку здоров'язбережувальної освіти у Польщі: спроба синтезу та зауваження про користь та методику історичних досліджень.	[480]
1982	Александр Ланди та його діяльність – забутий взірець педагогіки, якого шукаємо.	[475]
1983	Здоров'язбережувальне виховання: історичний огляд.	[516]
1985	Часопис «Здоров'я» як промоутер здоров'язбережувальної освіти.	[477]
1986	Книга традицій Польського Гігієнічного Товариства : (хронологія – топографія – біографія). Т. 1.	[491]
1989	Єнджей Сьнядецький про фізичне виховання.	[487]
1989	Актуальність діяльності Єнджея Сьнядецького : про питомих виховання дітей.	[474]
1991	Книга традицій Польського Гігієнічного Товариства : (хронологія – топографія – біографія). Т. 2. Між війнами.	[492]
1991	Історія шкільної гігієни в Польщі до 1939 року. Факти – проблеми – провісники.	[479]
1992	Здоров'язбережувальне виховання : генеза, розвиток, стан, перспективи.	[514]
1993	Гігієнічний рух стосовно Вчительського Сейму 1919 року.	[508]
1996	Без історії теорія є сліпою.	[476]
1997	Сто років промоції здоров'я в Польщі.	[510]
1998	Стан досліджень над історією ПГТ.	[509]
1998	Матеріали до історії промоції здоров'я в Польщі : стан досліджень над історією Гігієнічного Товариства.	[493]
2000	Польські сліди на дорогах (до) промоції здоров'я. Перебіг і стан досліджень.	[504]
2000	З історії промоції здоров'я в Польщі. Т. 1–2, Т. 3.	[521]
2001, 2002	Питомі джерела промоції здоров'я.	[498]

Додаток Д.35

Періодизація історії здоров'язбережувальної освіти у Польщі до 1918 року, представлена у працях М. Демеля

Передісторія	
«Адміністратор»	гміна і церковна парафія
Засоби поширення	латинські друки
Одержувачі	інтелектуальна еліта; а непривілейовані верстви населення отримували принагідні повчання
Головні репрезентанти	Мацей з Мехова (<i>Maciej z Miechowa</i>)
Епоха календарів (≈ XVI ст.)	
«Адміністратор»	приватні ініціативи
Засоби поширення	календарі та інша рання друкована польськомовна продукція
Одержувачі	шляхта; духовенство; міські жителі шляхетного походження
Головні репрезентанти	Анджей з Кобиліна (<i>Andrzej z Kobyliny</i>)
Епоха преси (≈ XVI ст. – середина XVIII ст.)	
«Адміністратор»	приватні ініціативи (лікарі-видавці)
Засоби поширення	періодики і спеціальні видання
Одержувачі	шляхта; духовенство; непривілейовані верстви населення
Головні репрезентанти	Ж. де Лафонтен, Є. Сьнядецький, Л. Пежина
Епоха державного централізму (≈ 1773–1794)	
«Адміністратор»	державна; актуалізація «педагогічної концепції» діяльності для здоров'я учнів
Засоби поширення	підручники; уроки; вчительська праця
Одержувачі	вчителство; міська і сільська молодь
Головні репрезентанти	Комісія Національної Едукації; Варшавське Товариство Друзів Науки; Г. Пірамовіч; К. Качковський
Епоха народництва (≈1794–середина XIX ст.)	
«Адміністратор»	розпорошені ініціативи
Засоби поширення	преса для непривілейованих верств населення; підручники для елементарних шкіл
Одержувачі	освічені селяни
Головні репрезентанти	школи соціальної медицини
Епоха громадських інституцій (≈ середина XIX ст. – 1918)	
«Адміністратор»	громадські організації і товариства, які, в умовах анексованих територій, взяли на себе зусилля щодо порятунку народу

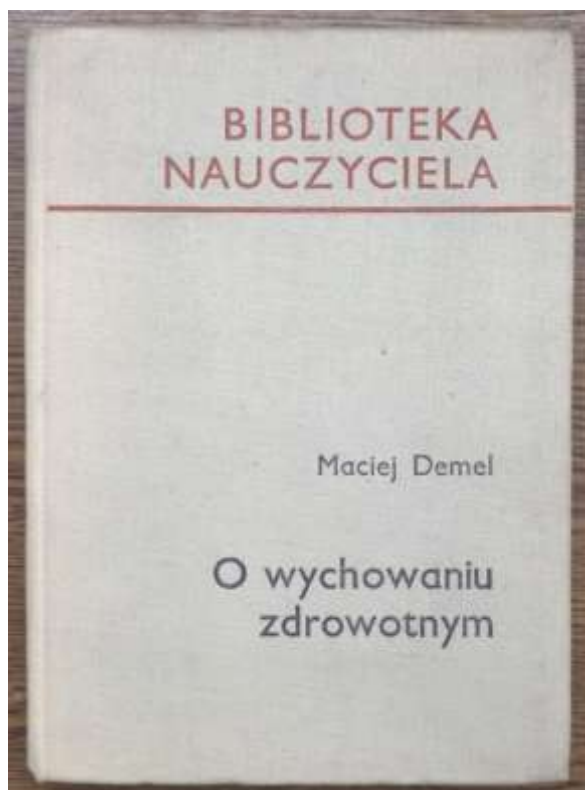
Продовження додатка Д.35

Засоби поширення	серійні видавництва, виставкові та музейні форми просвітництва; спеціальна преса («Здоров'я»), педагогічна періодика
Одержувачі	загалом усі
Головні репрезентанти	Г. Йордан, Б. Качоровський

Узагальнено автором на основі матеріалів праць: [481, s. 14–30; 502, s. 43–44].

Додаток Д.36

Фотокопія обкладинки монографії
М. Демеля «Про здоров'язбережувальне
виховання» (1968)

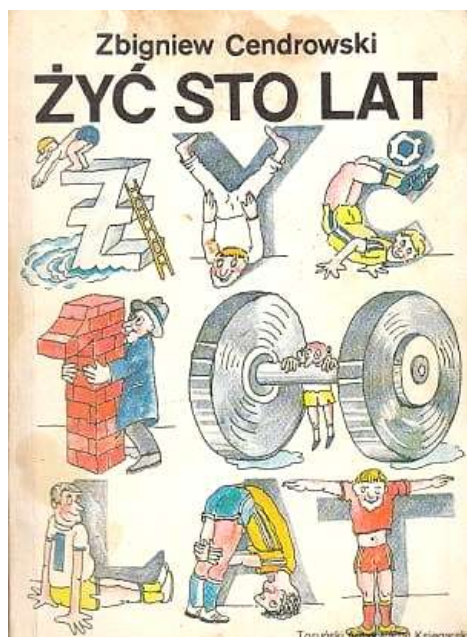
Додаток Д.37

Фотокопія титульної сторінки
монографії М. Демеля «Вчитель здоров'я:
життя і діяльність доктора
С. Копчинського» (1972)

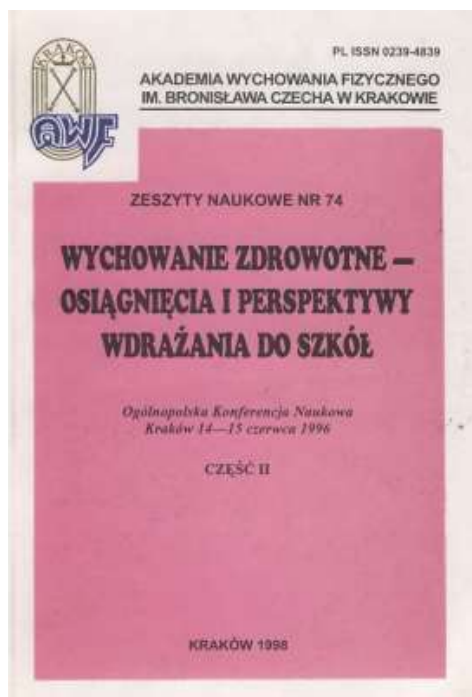
Додаток Д.38

Фотокопія обкладинки і однієї зі сторінок
порадника для батьків З. Цендровського «Жити сто років» (1988)

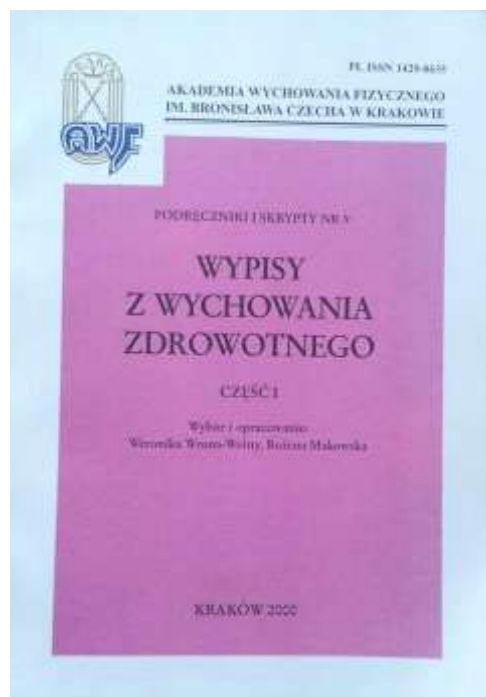
Додаток Д.39

Фотокопія обкладинки збірника
«Здоров'язбережувальне виховання —
досягнення і перспективи впровадження
до шкіл» (1998)

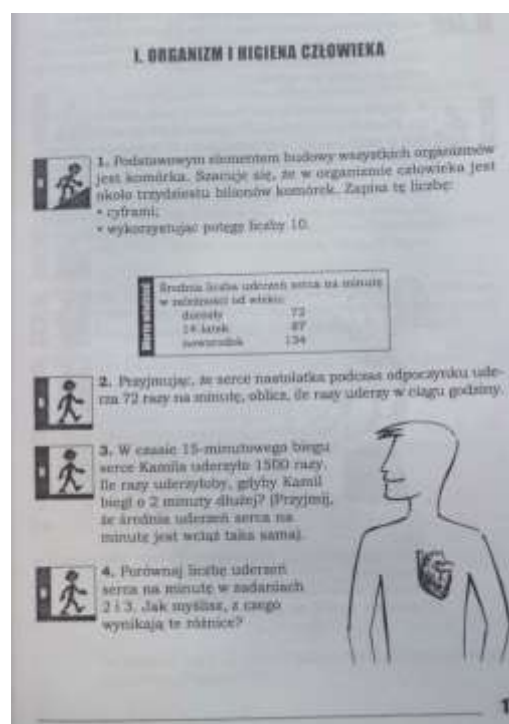
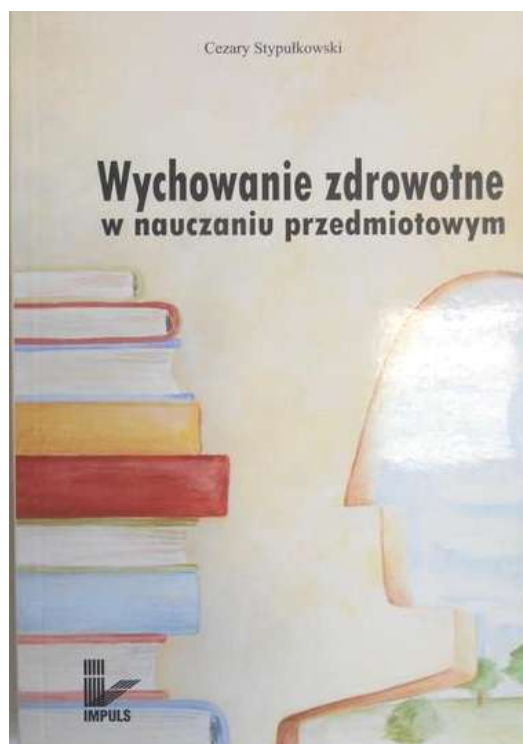
Додаток Д.40

Фотокопія обкладинки підручника
для студентів «Витяги зі
здоров'язбережувального виховання»
(2000)

Додаток Д.41

Фотокопії обкладинок і сторінок посібників Ц. Стипулковського (2001–2003 рр.)

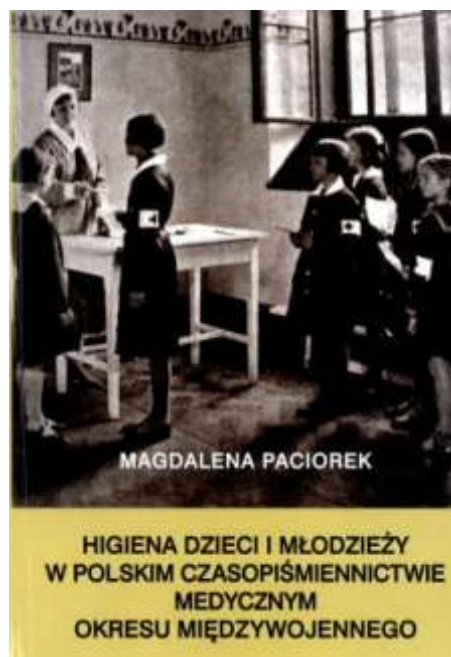

Додаток Д.42

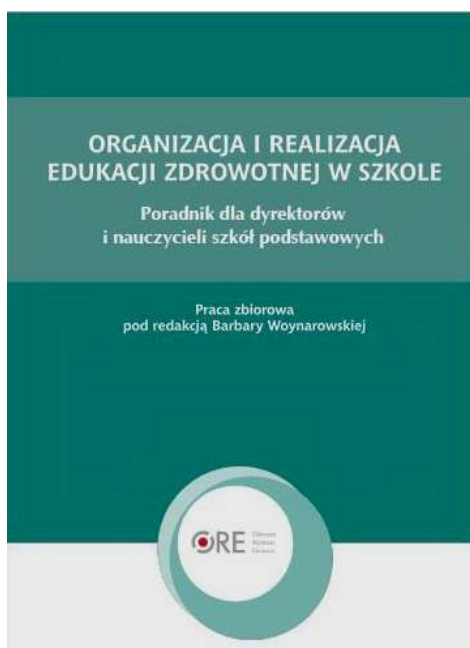
Фотокопія обкладинки монографії
Е. Сирек «Здоров'я і виховання
а якість життя. Перспективи і
гуманістичні орієнтації пізнання»
(2008)

Додаток Д.43

Фотокопія обкладинки монографії
М. Пацьорек «Гігієна дітей і молоді
у польських медичних періодичних
виданнях міжвоєнного періоду» (2010)

Додаток Д.44

Фотокопія обкладинки редактованого
Б. Войнаровською poradnika для
директорів і вчителів базових шкіл
«Організація і реалізація ЗЗЕ в школі»
(2014)

Додаток Д. 45

Фотокопія обкладинки монографії
Й. Майхжик-Мікули «Шкільна гігієна
на Любеліщині в 1918–1939 рр.
на тлі цілого краю» (2013)

Додаток Д.46

Фотокопія обкладинки монографії
Б. Щепаньської «Шкільна гігієна в
загальноосвітньому шкільництві
в Другій Речі Посполитій» (2014)

Додаток Д.47

Фотокопія обкладинки poradnika
Б. Вольни «Ззе в школі» (2019) –
одного з найновіших видань
Осередку Розвитку Едукації

Додаток Д.48

Фотокопії сторінок підручника «Дослідники» для II класу базової школи

Частина 1 (2015)

Частина 4 (2014)

Фотокопії сторінок підручника «Велика пригода» для III класу (частина 3. «Природа»)
базової школи (2022)

Bezpieczni na dworze i w domu

Często nasze bezpieczeństwo zależy od nas. Nie lekceważ znaków ostrzegawczych! Jeśli ich nie rozumiesz, zapytaj dorosłych.

- Czy wiesz, jakie zagrożenia ukrywają się pod tymi piktogramami?
- Jak zapobiegać tym zagrożeniom?

Dużym zagrożeniem są nieznane, niekiedy agresywne psy. Podczas ataku mocno rozdrażnionego zwierzęcia przyjmij **pozycję żółwia**, przedstawioną na zdjęciu.

- 1 spleć dłonie, schowaj kciuki do środka
- 2 załóż ręce na kark i osłoń rękami uszy
- 3 uklęknij i przyciągnij głowę do kolan

A to ciekawe! Barszcz Sosnowskiego to roślina, która wydzielą parzący sok. Jej opary unoszą się w powietrzu i działają na odległość. Zaczzerwienioną pod ich wpływem skórę dokładnie umyjmy. Przez dwa dni unikajmy słońca. W razie większych zmian skórnych idźmy do lekarza.

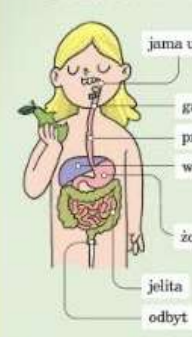
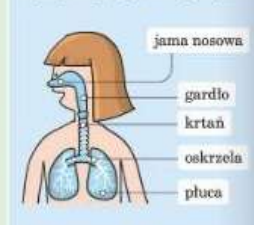
Układy w ciele człowieka

Nasze ciało składa się z wielu różnych narządów. Każdy z nich ma ważne zadanie – aby je wykonać, współpracuje z innymi narządami, tworząc układy.

Układ ruchu porusza naszym ciałem. Kości tworzą szkielet – nadają ciału kształt i chronią inne narządy. Mięśnie kurczą się, poruszając kośćmi.

Układ pokarmowy umożliwia pobieranie pokarmu oraz jego trawienie, czyli rozkładanie na drobne cząstki. W jelcie są one przekazywane do krwi.

Układ oddechowy umożliwia oddychanie. Wdychane powietrze wędruje od jamy nosowej do płuc.

Dlaczego chorujemy?

Późną jesienią zaczyna się sezon chorobowy. Jest chłodniej i nie zawsze mamy strój dostosowany do pogody, co sprzyja przeziębieniom i innym infekcjom. Pomyślmy, jakie są przyczyny chorób i co można zrobić, żeby nie zachorować.

Choroby zakaźne są wywoływane przez różne drobnoustroje.

wirusy* • przeziębienie • grypa • oспа 	bakterie • zatrucia pokarmowe • angina 	mikroskopijne grzyby • grzybica skóry
---	--	--

* wirusy są mniejsze niż bakterie, nie potrafią żyć poza naszymi organizmami

Choroby pasożytnicze są wywoływane przez pasożyty – niewielkie zwierzęta żyjące naszym kosztem.

Wazy przenoszą się, gdy używamy tych samych grzebieni lub gdy stykamy się głowami.

Owsiki, aby się nimi nie zarazić, trzeba dokładnie myć ręce po wyjściu z toalety.

Choroby cywilizacyjne mogą być powodowane złą dietą lub brakiem aktywności fizycznej.

- choroby układu krwionośnego, na przykład serca
- otyłość
- wady postawy

Pomagamy innym

Poznaj zasady udzielania pierwszej pomocy. Od naszego działania może zależeć życie człowieka.

- 1 Czy mnie słyszysz?
- 2 Sprawdź, czy poszkodowana osoba jest przytomna. Jeśli nie, wezwij pomoc (zawołaj ludzi, zadzwoń pod numer: 999 lub 112).
- 3 Udrożnij drogi oddechowe, delikatnie odchylając głowę poszkodowanej osoby do tyłu.
- 4 Sprawdzaj przez 10 sekund, czy osoba oddycha – patrz, słuchaj, spróbuj wyczuć oddech.
 - Jeśli oddycha, ulóż ją w pozycji bocznej bezpiecznej. Nie zmieniaj pozycji u osoby z podejrzeniem urazu kręgosłupa.
 - Jeśli osoba, której pomagasz, nie oddycha, ulóż ją na plecach. Rozpocznij masaż serca i sztuczne oddychanie.
 - Połóż ręce pośrodku klatki piersiowej i uciśnij 30 razy.
 - Zaciśnij jej nos i wdychnij powietrze 2 razy.

Powtarzaj: 30 ucisków – 2 oddechy

Uwaga! Jeśli nie dasz rady prowadzić sztucznego oddychania – nie rezygnuj z masażu serca!

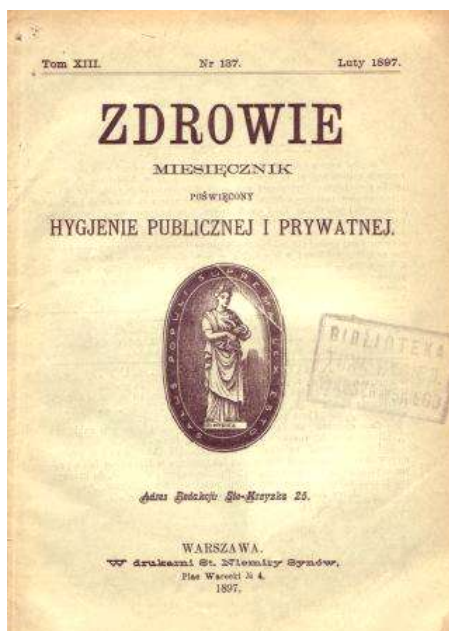

Додаток Е

Фотокопії титулів і сторінок деяких польських часописів, на шпальтах яких друкувалися статті, присвячені проблемі здоров'язбережувального виховання учнівства

Додаток Е.1

Фотокопія титулів часопису «Здоров'я»

1897 (№ 137)

1926 (10 серпня)

Додаток Е.2

Фотокопії титулів часопису «Фізичне Виховання»

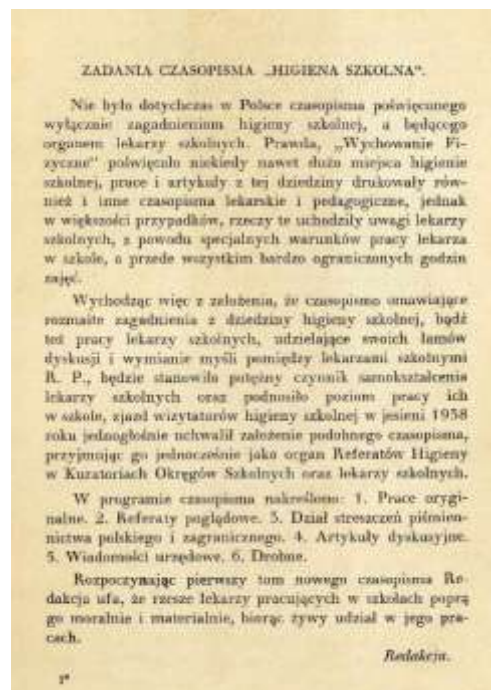
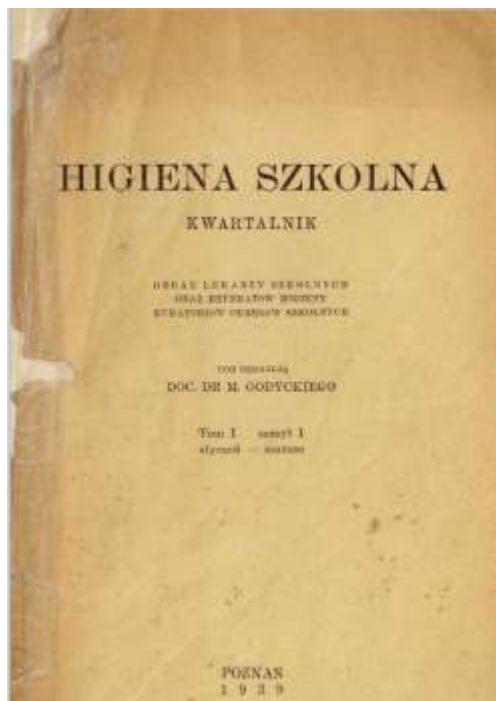
1921

1932

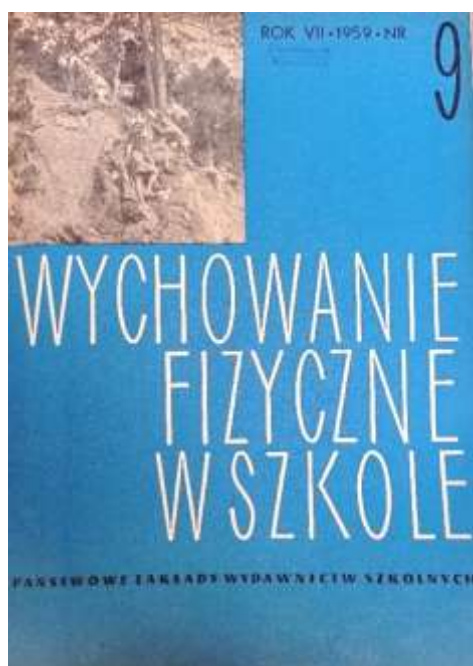
Додаток Е.3

Фотокопія титулу і однієї із сторінок часопису «Шкільна гігієна»
(друкованого органу шкільних лікарів і рефератів гігієни кураторій шкільних округів;
під редакцією М. Годицького) за 1939 рік (Том 1. Зошит 1. Січень-Березень)

Додаток Е.4

Фотокопія титульної сторінки часопису
«Фізичне Виховання у Школі»

Додаток Е.5

Фотокопія титульної сторінки часопису
«Фізичне Виховання і Шкільна Гігієна»

Додаток Е.6

Фотокопія першої сторінки статті В. Окonia

«Про концепцію здоров'язбережувального виховання»,
уміщеної в часописі «Фізичне Виховання і Шкільна Гігієна» (1965. nr 10)

Додаток Є
Назви міністерств, відповідальних за освіту і виховання у Польщі
(подано за роками)

- 14 жовтня 1773 року створено **Комісію Національної Едукації** (*Komisja Edukacji Narodowej*; KEN), яка була визнана першим у світі міністерством науки, освіти і виховання; перестала існувати у період «анексій»
- 1918 – 1939 рр. – **Міністерство Віросповідань і Народої Освіти** (*Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*; MWRiOP)
- 1944 (від 31 грудня) – 1966 (до 11 листопада) рр. – **Міністерство Освіти** (*Ministerstwo Oświaty*; MO);
- 1966 (від 11 листопада) – 1972 (до 28 березня) рр. – **Міністерство Освіти і Вищого Шкільництва** (*Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego*; MOiSW)
- 1972 (від 29 березня) – 1987 (до 23 жовтня) рр. – **Міністерство Освіти і Виховання** (*Ministerstwo Oświaty i Wychowania*; MOiW)
- 1987 (від 23 жовтня) – 2001 (до 19 жовтня) рр. – **Міністерство Національної Едукації** (*Ministerstwo Edukacji Narodowej*; MEN)
- 2001 (від 19 жовтня) – 2005 (до 1 вересня) рр. – **Міністерство Національної Едукації і Спорту** (*Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu*; MENiS)
- 2005 (з 1 вересня до 31 жовтня) р. – **Міністерство Національної Едукації** (*Ministerstwo Edukacji Narodowej*; MEN)
- 2005 (від 31 жовтня) – 2006 (до 5 травня) рр. – **Міністерство Едукації і Науки** (*Ministerstwo Edukacji i Nauki*; MEiN), опісля було поділене на **Міністерство Національної Едукації** (*Ministerstwo Edukacji Narodowej*; MEN) та **Міністерство Науки і Вищого Шкільництва** (*Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego*; MNiSW)
- 2006 (від 5 травня) – 2021 (до 1 січня) рр. – **Міністерство Національної Едукації** (*Ministerstwo Edukacji Narodowej*; MEN)
- 1 січня 2021 р. були ліквідовані Міністерство Національної Едукації та Міністерство Науки і Вищого Шкільництва, замість них створено **Міністерство Едукації і Науки** (*Ministerstwo Edukacji i Nauki*; MEiN)

Додаток 3

Зміст здоров'язбережувального виховання, представлений у навчальних і виховних програмах для загальноосвітніх шкіл Польщі

Додаток 3.1

«Пропозиції» С. Скальського до змісту навчальної дисципліни
«Наука про людину з елементами гігієни» для VII класу базової школи (1924)

6. Higiena ruchu. Znaczenie ćwiczeń fizycznych dla poszczególnych części ciała i dla całego organizmu. Znaczenie zabaw ruchowych i sportu.

7. Narządy trawienia (zęby, jama ustna, ślinianki, przełyk, żołądek, jelita, wątroba, śledziona, erki, pęcherz, sprawa trawienia, wchłaniania, naczynia limfatyczne).

8. Higiena zębów. Higiena jamy ustnej. Odżywianie. Posiłki. Najważniejsze pokarmy i napoje. Pokarmy mleczne, mączne, mięsne i ich wartość odżywcza.

9. Używki: kawa, herbata, kakao, alkohol. Szkodliwość napojów alkoholowych (wódki, wina, piwa). Alkoholizm, walka z nim.

10. Mózg, układ nerwowy i narządy zmysłów. Budowa, czynność i przeznaczenie poszczególnych narządów. Czucie i ból. Znużenie umysłowe. Sen i marzenia senne. Długość snu niezbędna dla dziecka i dorosłego.

11. Oko i higiena wzroku. Przyczyny ślepoty i zapobieganie jej. Liczba niewidomych i zakłady dla nich w Polsce. Ucho i higiena słuchu. Pielęgnowanie uszu. Głuchoniemi i zakłady dla nich.

12. Higiena dnia codziennego. Podział doby z przeznaczeniem na pracę umysłową, fizyczną, ćwiczenia fizyczne, sporty, sen.

13. Powietrze i jego właściwości. Wpływ klimatu na zdrowie ludzkie.

14. Gleba i jej budowa. Związek między gruntem a szerzeniem się chorób zakaźnych.

15. Woda i jej przydatność do picia. Studnie. Kanalizacja. Wodociągi. Szerzenie się chorób zakaźnych przez wodę.

16. Choroby zakaźne i drogi ich rozprzestrzenienia się. Drobnoustroje.

17. Choroby zakaźne najczęściej w Polsce występujące: oспа, odra, płonica, błonica, czerwotka, dur.

18. Walka z chorobami zakaźnymi. Odosobnienie. Odkazanie. Szczepienie.

19. Walka z gruźlicą jako klęską społeczną.

20. Higiena mieszkania. Wpływ złych mieszkań na śmiertelność. Zasadnicze warunki mieszkania higienicznego (mieszkanie: słoneczne, suche, czyste, przestronne). Przeludnienie mieszkań. Oświetlenie, ogrzewanie, przewietrzanie, umeblowanie mieszkań.

21. Higiena zawodowa. Najważniejsze żądania higieny w niektórych rzemiosłach, fabrykach. Choroby zawodowe.

22. Pomoc w nagłych wypadkach. Ratownictwo.

Подано за: [1307, s. 218].

Додаток 3.2

Фотокопія фрагмента навчальної програми
«Наука гігієни і рятівництва» для середніх шкіл (1927)

Nauka higieny i ratownictwa w szkołach średnich.

Zarządzenie Ministra W. R. i O. P. z dnia 1 lipca 1927 r. Nr. O. H. fiz. 584/27 (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 9, poz. 142).

W celu zaznajomienia młodzieży z najważniejszymi zagadnieniami z dziedziny higieny osobniczej i publicznej, oraz dla tem łatwiejszego wdrożenia jej do praktyk higienicznych wprowadzam w klasie siódmej wszystkich państwowych szkół średnich ogólnokształcących z początkiem roku szkolnego 1927/28 systematyczne nauczanie przez lekarzy szkolnych i według załączonego programu higieny i ratownictwa w ciągu całego roku szkolnego po jednej godzinie tygodniowo.

Minister W. R. i O. P. (—) *Dr. Dobrucki.*

Załącznik do Nr. O. H. fiz. 584/27.

PROGRAM.

Higiena. Cel. (1 godzina tygodniowo w kl. VII). Zaznajomienie młodzieży z najważniejszymi zagadnieniami z dziedziny higieny osobniczej i publicznej, umotywowanie potrzeby przestrzegania w życiu codziennym i w życiu publicznym zasad higieny, ułatwienie wdrożenia się do praktyk higienicznych.

Program szczegółowy.

I. Higiena oddychania. Warunki prawidłowej czynności dróg oddechowych. Ważność oddychania nosem. Dbłość o czyste i świeże powietrze. Walka z kurzem i z innymi czynnikami, zanieczyszczającymi powietrze. Znaczenie ćwiczeń oddechowych.

II. Higiena odżywiania. Higiena zębów i jamy ustnej. Najważniejsze pokarmy i napoje. Ich wartość odżywcza. Jakim warunkom winna odpowiadać dobra woda do picia. Używk. Zasady racjonalnego odżywiania się.

III. Higiena mieszkań. Zasadnicze warunki mieszkania higienicznego. Wpływ złych mieszkań na śmiertelność. Oświetlenie, ogrzewanie, przewietrzanie i umeblowanie mieszkań.

IV. Hartowanie i jego podstawy. Sposób, w jaki organizm reguluje ciepło wewnątrzustrojowe. Rola higieniczna odzienia. Katary, przeziębienia. Sposób, w jaki można im zapobiegać. Pielęgnowanie skóry. Kąpiele publiczne.

V. Higiena ćwiczeń cielesnych. Wpływ pracy mięśniowej i ćwiczeń cielesnych na serce i narządy oddechowe. Znaczenie zabaw, gier ruchowych i sportów dla organizmu. Wskazania, przeciwwskazania lekarskie do pewnych ćwiczeń i sportów.

VI. Higiena pracy umysłowej. Znużenie umysłowe. Jego przejawy i sposoby badania. Długość snu, niezbędna dla dziecka i dorosłego. Sposoby unikania przeciążenia umysłowego.

VII. Zwalczanie chorób zakaźnych, jako klęski społecznej. Drogi rozpoznawania się chorób zakaźnych. Choroby zakaźne, najczęściej panujące w Polsce. Walka z chorobami zakaźnymi; odosobnianie, odkażanie, szczepienie. Wzmacnianie odporności ustroju.

VIII. Zwalczanie alkoholizmu, jako klęski społecznej. Wpływ alkoholu na ustrój. Alkohol a zwyrodnienie umysłowe, moralne i fizyczne. Walka z alkoholizmem ze strony rządu i społeczeństwa. Związki wstrzemięźliwości.

IX. Zwalczanie gruźlicy, jako klęski społecznej. Drogi szerzenia się i objawy gruźlicy. Śmiertelność w różnych krajach i w Polsce z powodu

gruźlicy. Walka z gruźlicą: higjena mieszkań, poprawa odżywiania, odosobnianie chorych na gruźlicę w szpitalach i sanatorjach. Przychodnie przeciwgruźlicze.

X. Higjena miast, miasteczek i wsi. Higjeniczne rozplanowanie miast i mniejszych osiedli. Zaopatrzenie w wodę. Usuwanie nieczystości. Zadrzewianie. Instytucje higieniczne użyteczności publicznej.

XI. Higjena zawodowa. Choroby, właściwe różnym zawodom; choroby w różnych rzemiosłach, przy robotach ziemnych, w fabrykach przemysłu chemicznego, w górnictwie, hutnictwie, w przemyśle mechaniczno-technicznym i t. p. Warunki zdrowotne, niezbędne do poszczególnych rodzajów pracy zawodowej. Poradnie zawodowe. Środki, zapobiegające nieszczęśliwym przypadkom i ujemnym wpływom na zdrowie w związku z poszczególnymi zajęciami zawodowymi.

XII. Ratownictwo. Krwawienia i sposób ich tamowania. Krwotoki z nosa. Omdlenia. Oparzenia. Odmrożenia. Obce ciała w oku, w uchu, w nosie, w gardle. Porażenia z gorąca, t. zw. porażenia słoneczne. Porażenia od piorunu. Stłuczenia. Ukąszenia przez owady, przez zwierzęta wściekle lub jadowite (psy, koty, żmije). Otrucia i odtrutki. Utonięcia. Zmarznięcia. Zwichnięcia. Złamania. Rany i sposoby opatrywania ran. Praktyczne ćwiczenia w nakładaniu opatrunków.

Dodatkowo dla dziewcząt. Noworodek i jego pielęgnowanie. Karmienie niemowląt. Szczepienie ospy. Krzywica (choroba angielska). Najważniejsze choroby niemowląt i środki zapobiegawcze przeciw tym chorobom. T. zw. stacje opieki nad dziećmi.

Джерело: [1986, s. 365].

Додаток 3.3

Гігієнічна тематика дисципліни «Наука про людину у поєднанні з гігієною»
для VII класу базової школи (1934)

1. Higjena postawy w związku z ogólnym ukształtowaniem ciała.
2. Ruchy kończyny dolnej [...] Zmęczenie mięśni. Pokaz doraźnej pomocy w razie stłuczenia kolana, zwichnięcia, złamania kości na przykładzie kończyny dolnej.
3. Ruchy kończyny dolnej [...] Higjena paznokci. Opatrywanie drobnych ran.
4. Pokarmy człowieka [...] Higjena jamy ustnej [...] Higjena wyboru, przygotowywania i przyjmowania pokarmów.
5. Wędrowka materiałów odżywczych z krwią [...] Pierwsza pomoc w skaleczeniu głębszym i krwotoku [...] Higjena pracy fizycznej i sportów. Działanie trucizn na serce (nikotyna).
6. Wydalanie z organizmu dwutlenku węgla, wody i moczu [...] Higjena dróg oddechowych [...] Higjena skóry. Pierwsza pomoc w razie omdlenia, uduszenia, zatrucia gazem świetlnym lub zaczadzenia, zamarznięcia, odmrożenia, porażenia słonecznego, utonięcia.
7. Głowa, jako siedlisko większości narządów zmysłów. [...] Higjena oczu [...]
8. Znaczenie mózgu i rdzenia w ustroju ludzkim. Zmęczenie układu nerwowego. Sen. Higjena układu nerwowego.[...]
9. [...] Wpływ alkoholizmu na moralne i ekonomiczne życie społeczeństwa.
10. Wrogowie organizmu ludzkiego [...] zarażanie się pasożytami i sposoby zapobiegania.
11. Elementarne wiadomości o bakteriach [...] Wskazówki praktyczne z zakresu zapobiegania najważniejszym chorobom zakaźnym [...]⁸⁴.

Подано за: [1307, s. 228].

Додаток 3.4

Зміст програми здоров'язбережувального виховання,
пропонований М. Папроцькою і В. Вацлавським (1973)

Тематичні блоки і теми	Класи									
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
<i>Соматичні відомості</i>										
Анатомія людини	+	+	+	+	+	+	+	+	+	—
Фізіологія людини	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
<i>Гігієнічні проблеми</i>										
Особиста гігієна	+	+	+	+	+	+	+	+	—	+
Гігієна оточення	+	+	+	+	+	—	+	+	—	—
Гігієна праці і навчання	+	+	+	+	—	+	—	+	+	—
Гігієна відпочинку	+	+	+	—	—	+	+	+	—	+
Гігієна харчування	+	+	—	+	—	+	—	+	+	—
Гігієна середовища	+	+	+	+	+	+	—	+	—	—
Гігієна статевого дозрівання	—	—	+	+	+	+	+	+	—	+
<i>Проблеми профілактики захворювань</i>										
Боротьба з інфекційними захворюваннями	+	+	+	+	—	+	+	+	—	—
Соціальні хвороби	—	—	+	+	—	+	—	+	—	+
<i>Основи охорони здоров'я</i>										
Опіка над шкільною молоддю	+	—	+	—	+	—	—	+	—	—
Організація охорони здоров'я в ПНР	—	—	—	—	+	—	—	+	+	—
Засади з безпеки і гігієни праці			+	+	+	+	+	+		+
<i>Етичні проблеми</i>										
Статева культура і етика	—	—	—	—	—	+	—	+	+	+
Підготовка до сімейного життя і до життя у суспільстві	+	+	+	+	+	+	—	+	—	+
<i>Запобігання травмам</i>										
Основи дорожнього руху	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Запобігання ДТП	+	+	+	+	+	+	+	+	—	—
Уміння надавати першу допомогу	—	+	—	+	—	+	—	+	—	—
<i>Цивілізаційні хвороби</i>										
Промислові, автомобільні та ін. загрози для здоров'я	—	—	—	—	—	—	+	+	+	—
Загрози для здоров'я, спричинені звичками, токсикоманія та ін.	—	—	—	—	—	—	—	+	—	+
Неврози, психічні захворювання, соціальна дезадаптація	—	—	—	—	—	—	—	+	+	+

Складено автором на основі аналізу видань: [705; 1067].

Додаток 3.5

Тематичні блоки і відповідні теми (проблеми) для кожного класу 10-річної загальноосвітньої школи, пропонувані З. Яворським у «Проекті програми пропедевтики здоров'я і фізичної культури» (1974)

Людина і середовище	
Клас	Тема
I клас	Краса і блага природи.
II клас	Залежність здоров'я і життя людини від природи.
III клас	Зелені терени та їхнє значення для людини.
IV клас	Причини і наслідки забруднення повітря та водосховищ.
V клас	Біосфера та її значення для людини.
VI клас	Мікроклімат та його значення для людини.
VII клас	Шум і його наслідки та профілактичні заходи.
VIII клас	Людина – природа – культура.
IX клас	Правові основи охорони природи.
X клас	Поняття і основні функції фізичної культури та її роль у забезпеченні екологічної рівноваги між людиною і її середовищем.

Морфофізіологія людини	
Клас	Тема
II клас	Різниця в будові тіла залежно від статі.
III клас	Основні характеристики будови і функцій окремих систем людського організму.
IV клас	Поняття, критерії оцінки і норми біологічного віку і біологічної зрілості людини.
V клас	Поняття та методи класифікації і основні показники будови тіла.
VI клас	Морфофізіологічні показники та їх умови у певні періоди онтогенезу.
VII клас	Акселерація розвитку і секулярний тренд.
VIII клас	Значення і основні механізми терморегуляції організму у змінних середовищних умовах при різному рівні рухової активності.
IX клас	Значення і механізми дихання у різних середовищних умовах і при різному фізичному навантаженні.
X клас	Процес адаптації організму до фізичного навантаження та умови і механізми високого рівня фізичної витривалості.

Моторика людини	
Клас	Тема
II клас	Значення та основні характеристики і умови підтримання правильної постави тіла.
III клас	Кінематична і динамічна структура ходьби і бігу та значення, основні характеристики і умови справності стоп.
IV клас	Оцінка і самооцінка постави тіла, показання і протипоказання до виконання вправ залежно від вад постави.
V клас	Вплив руху на біологічний розвиток та інволюційні процеси і основні методи оцінки і формування рухових навичок.
VI клас	Силові і швидкісні параметри м'язів та їх дія на кісткові важелі.
VII клас	Зміни у м'язово-кістковій та суглобовій системах під впливом перевантаження рухових органів.
VIII клас	Основи, умови і фази навчання руху.
IX клас	Система рухових вправ.
X клас	Основні поняття моторики людини.

Продовження додатка 3.5

Загальна і особиста гігієна	
Клас	Тема
I клас	Основні засади особистої гігієни. Чистота рук, зубів і волосся та догляд за ними. Чистота, носіння і зберігання книг, зошитів та обладнання для навчання.
II клас	Чистота та умови зберігання одягу і взуття. Гігієна органів виділення. Гігієна дихання, профілактика переохолодження і основні засади загартування.
III клас	Гігієна ніг та догляд за ними. Гігієна помешкань та їх оточення. Передача та профілактика інфекційних захворювань. Значення і види захисних вакцин.
IV клас	Роль шкіри в організмі і основні процедури, які забезпечують виконання нею її функцій.
V клас	Нікотинізм і алкоголізм та їхні наслідки.
VI клас	Лікоманія і наркоманія та їхні наслідки.
VII клас	Особиста гігієна та гігієна способу життя і краса.
VIII клас	Критерії здоров'я і правила його охорони – проміжні стани між здоров'ям і хворобою.
IX клас	Заклади охорони здоров'я.

Гігієна харчування і основи дієтики	
Клас	Тема
I клас	Основні продукти харчування у відживленні дітей. Правила гігієни при споживанні сирих фруктів та овочів.
II клас	Значення регулярності і гігієна вживання їжі.
III клас	Види та джерела вітамінів та їхня роль в організмі.
IV клас	Значення раціонального харчування для здоров'я людини і запобігання харчовим отруєнням.
V клас	Основні інгредієнти їжі і харчові цінності найважливіших продуктів харчування.
VI клас	Гігієна приготування їжі і правила зберігання продуктів харчування.
VII клас	Обмін речовин.
VIII клас	Залежність поживних речовин від віку та стану здоров'я і виду професійної діяльності та інтенсивності фізичних навантажень.
IX клас	Підготовка домашнього меню з урахуванням доступних харчових продуктів у певні сезони року.
X клас	Як у IX класі.

Гігієна праці і відпочинку	
Клас	Тема
I клас	Гігієна читання і писання. Значення і гігієна сну.
II клас	Домашній ритм праці і відпочинку. Пасивний та активний відпочинок. Основні форми фізичного відпочинку.
III клас	Рекреаційні перерви під час навчання і праці. Рекреація у вільний від навчання і праці час.
IV клас	Туристичні значки та картки фізичної підготовленості.
V клас	Вибрання для рекреаційно-спортивних занять і туризму.
VI клас	Встановлення та складання намету. Організація і культура прогулянок, біваку та спортивно-рекреаційних і туристичних імпрез. Використання туристичної карти.
VII клас	Симптоми, біологічна роль і фізіологічні механізми стомленості та втоми і умови та етапи відновлення організму. Гігієна розумової праці.
VIII клас	Показання та протипоказання до виконання спортивно-рекреаційних вправ з огляду на стать, вік, стан здоров'я і будову тіла.
IX клас	Інституції та організації, які займаються руховою рекреацією, туризмом і краєзнавством. Терени, прилади, обладнання та одяг для рухової рекреації і туризму.
X клас	Програма раціонального використання вільного часу і організація відпочинку у тижневому, місячному і річному циклі.

Продовження додатка 3.5

Безпека і перша допомога	
Клас	Тема
I клас	Правила пересування на терені школи та поведінка під час перерв між уроками. Правила пересування по дорогах на відкритих і забудованих територіях.
II клас	Загроза пожежі і профілактичні засоби.
III клас	Сонячний удар і перша допомога.
IV клас	Умови і правила безпеки при використанні електричних і газових приладів.
V клас	Перша допомога при вививах і переломах.
VI клас	Рятування потопаючого.
VII клас	Умови і правила безпеки при використанні машин і технічних пристроїв.
VIII клас	Непритомність і перша допомога.
IX клас	Аптечка першої допомоги – набір та зберігання.
X клас	Гуманізація умов праці.

Сексологія і сім'я	
Клас	Тема
II клас	Особливості статей та їхній розвиток у хлопців і дівчат.
III клас	Гігієна статевих органів.
IV клас	Розмноження у світі рослин і тварин.
V клас	Сім'я та її функціонування як основного осередку суспільства.
VI клас	Значення та умови забезпечення здорового потомства
VII клас	Шлюбна зрілість і правила подружнього співжиття. Проблеми вагітності та її переривання.
VIII клас	Дошлюбне консультування – обов'язки подружжя і батьків. Етика і культура статевого життя.
IX клас	Венеричні хвороби. Протизаплідні засоби.
X клас	Материнство і батьківство – планування сім'ї.

Складено автором на основі аналізу видань: [705, с. 20–26; 711].

Додаток 3.6

Зміст «Програмних настанов щодо реалізації здоров'язбережувального виховання в базовій і надбазовій школі» (1982)

I–III класи базової школи

Тематичні блоки	Теми
Відділ I «Формування гігієнічно-здоров'язбережувальних навичок і звичок»	
«особиста гігієна»	Догляд за тілом та обладнання для цієї мети. Гігієна одягу. Гігієнічний спосіб життя (праця – відпочинок; відживлення; загартування).
«гігієна оточення»	Помешкання як місце праці і відпочинку. Поведінка на вулиці, подвір'ї, у парку, в лісі тощо. Наслідки забруднення людиною підземних вод, річок, озер.
«гігієна харчування»	Значення раціонального відживлення. Гігієна і естетика споживання їжі. Поживні речовини. Харчові цінності молока, овочів і фруктів (значення для здоров'я). Гігієна зберігання та споживання м'яса, молока, сиру, масла тощо.

Продовження додатка 3.6

«психічна гігієна»	Добовий план дня – дотримання правильних пропорцій між навчанням, працею, розвагами та сном. Організація дня праці. Вплив умов на самопочуття і ефективність праці. Способи проведення вільного часу (рухові забави, прогулянки, культурні розваги, ін.). Організація відпочинку у вільні від занять дні. Права і обов'язки учня у школі. Правила поведінки, які сприяють налагодженню гармонійних стосунків із людьми (доброзичливість, послужливість, справедливість, повага до гідності інших тощо). Культура співжиття у сім'ї і з найближчими сусідами. Добрі результати навчання як джерело радості не лише для дітей, але й для батьків і вчителів. Значення дружби.
«гігієна праці і навчання»	Безпека і гігієна праці (позиція під час праці, освітлення, температура, шум, та ін.). Штучне і природне освітлення. Значення руху і зміни пози тіла після довготривалої сидячої праці. Безпека на дорозі. Правила дорожнього руху.
«інфекційні і соціальні хвороби»	Поняття здоров'я і хвороби. Поняття про мікроорганізми. Поширення захворювань серед людей. Шляхи зараження. Повітряно-крапельні зараження. Хвороби брудних рук. Приклад інфекційного захворювання (грип, ангіна, черевний тиф, інфекційна жовтяниця, туберкульоз). Джерела і шляхи поширення інфекцій. Профілактичні щеплення. Профілактика соціальних захворювань. Вплив перенесених людиною захворювань на зниження її фізичної працездатності.
Відділ II «Залучення вихованців до активної діяльності щодо особистого і громадського здоров'я»	
«перша допомога»	Як надати першу допомогу у випадку травм і захворювань. Правила асептичних процедур.
«правила використання послуг закладів охорони здоров'я та власна активність у лікуванні»	Види закладів охорони здоров'я. Праця лікаря, медсестри, стоматолога, фармацевта. Як допомагати лікарю у боротьбі з хворобою.
Відділ III «Формування ставлення»	
«самоконтроль здоров'я і розвитку, рухові вправи, загартування»	Що таке фізичний розвиток? Чинники, які оптимізують правильний розвиток – способи власної активності. Правила самооцінки і самоконтролю фізичного розвитку. Постава тіла – методи оцінювання. Вади постави – профілактика і лікування. Вплив фізичних вправ на організм. Правила загартування організму

Продовження додатка 3.6

«підготовка до сімейного життя, статеве виховання»	Обов'язки дитини у сім'ї. Як дитина повинна показувати свої почуття. Правильне ставлення до батьків і сестер та братів. Підготовка до періоду статевого дозрівання, потреби організму, що розвивається. Особиста гігієна дівчат і хлопців.
«опіка над хворими, каліками і людьми похилого віку»	Правила догляду за людиною хворою, старою і калікою. Обґрунтування необхідності надання допомоги цим людям.

IV–VIII класи базової школи

Тематичні блоки	Теми
Відділ I «Формування гігієнічно-здоров'язберезувальних навичок і звичок»	
«особиста гігієна»	Правила особистої гігієни дівчат і хлопців, а особливо: особиста чистота (умивання, купель), догляд за волоссям, нігтями, гігієна ротової порожнини, гігієна після фізичного навантаження, гігієна білизни і одягу. Значення особистої гігієни у період статевого дозрівання. Гігієнічний спосіб життя.
«гігієна оточення»	Вплив промисловості на природне середовище, вплив середовища на організм людини. Забруднення повітря, води і ґрунту – вплив на захворювання. Санітарні умови для води. Охорона середовища – способи поведінки на прогулянках, біваках. Мотиви охорони природного середовища. Адаптація людини до умов середовища і до умов технічних. Наслідки застосування агротехнічних обробок – гігієнічні вимоги.
«гігієна харчування»	Оптимальні правила здорового харчування. Потреби людини в їжі. Раціон харчування для певних груп населення. Важливість поживних речовин. Різні джерела білка. Гігієна і естетика споживання їжі. Способи зберігання продуктів. Зміни, що відбуваються у продуктах при технологічних обробках та їхній вплив на харчову цінність страв.
«психічна гігієна і боротьба зі шкідливими звичками»	Добовий ритм праці і відпочинку. Значення для здоров'я належної організації праці. Техніка розумової праці учня. Втома і перевтома – профілактика. Релакс і активний відпочинок. Негативні наслідки збільшення темпу сучасного життя – способи профілактики. Значення доброзичливості і вірності у міжособистісних стосунках. Культура ресоціалізації, ставлення до «іншості» (каліцтва, старості). Наше ставлення до складних справ і необхідності прийняття рішення. Шкідливість наркотичних речовин і ліків (сигарети, алкоголь, кава, міцний чай). Вживання ліків. Способи вироблення панування над своїми захтянками. Критерії соціальної дорослості і зрілості.
«гігієна праці і навчання»	Правила безпеки праці. Спосіб облаштування робочого місця згідно вимог гігієни.

Продовження додатка 3.6

«інфекційні і соціальні хвороби»	Поняття здоров'я і хвороби. Інфекційні хвороби як чинник, що гальмує належне функціонування організму. Загальна характеристика інфекційних захворювань. Шкідливість соціальних хвороб та їхня профілактика (туберкульоз, алкоголізм, венеричні захворювання). Охорона здоров'я – значення профілактики.
<i>Відділ II «Залучення вихованців до активної діяльності щодо особистого і громадського здоров'я»</i>	
«перша допомога»	Перша допомога при травмах. Курс медико-санітарного рятувальника.
«правила використання послуг закладів охорони здоров'я та власна активність у лікуванні»	Організація охорони здоров'я в Польщі. Правила використання послуг установ охорони здоров'я. Міжнародні організації охорони здоров'я (WHO, UNEP, FAO, UNICEF).
<i>Відділ III «Формування ставлення»</i>	
«самоконтроль здоров'я і розвитку, рухові вправи, загартування»	Потреби організму, який розвивається. Підготовка до періоду статевого дозрівання. Будова органів розмноження людини і розвиток вторинних і третинних статевих ознак, жіночих і чоловічих. Самоконтроль здоров'я і розвитку (постова, зір, зуби тощо) Роль фізичної культури у житті людини. Організація вільного часу. Значення відпочинку на «свіжому» повітрі. Негативні наслідки рухової бездіяльності. Правила загартування організму.
«підготовка до сімейного життя, статеve виховання»	Мета і завдання сім'ї у сучасному світі. Основні проблеми співжиття людини у сім'ї. Правила співжиття. Кохання у сім'ї. Юнацьке кохання і його різний характер. Виявлення почуттів: такт, делікатність, інтимність. Взаємозв'язок статевого дозрівання із розвитком інших особистісних сфер. Поняття фізичного, психічного, морально-соціального, емоційного дозрівання. Сім'я як соціальна група. Взаємні стосунки між батьками і дорослими дітьми. Обов'язки дітей стосовно батьків і дому. Ставлення до молодших братів і сестер. Догляд за немовлятами. Потреби як один із чинників, які впливають на людську поведінку. Різновиди потреб. Взаємозв'язок психічних потреб людини з органічними потребами. Різниця у психофізичному розвитку хлопців і дівчат. Дружба у взаєминах між хлопцем і дівчиною. Дружба, вміння дружити. Потреба і значення любові у щоденному житті людини. Правила свідомого планування сім'ї з особливим приверненням уваги до шкідливості видалення першої вагітності.
«опіка над хворими, каліками і людьми похилого віку»	Хвора і стара людина, каліка у сім'ї. Форми допомоги і послуг для хворих, непрацездатних, старих. Психічні проблеми хворих і старих людей, калік.

Продовження додатка 3.6

«підготовка до професії з огляду на інтереси здоров'я» (від V класу базової школи)	Критерії здоров'я у професійному консультуванні. Психофізичні особливості, сприятливі для певних професій. Різноманітність професій та їхня привабливість. Привернення уваги на психофізичні особливості, які зумовлюють придатність до виконання професійних обов'язків. Активізація молоді до удосконалення власного здоров'я у межах передбачуваної мети.
---	--

I–IV класи надбазової школи

Тематичні блоки	Теми
Відділ I «Формування гігієнічно-здоров'язбережувальних навичок і звичок»	
«особиста гігієна»	Правила особистої гігієни з особливим акцентом на: гігієну органів зору, слуху, мови, гігієну ротової порожнини, правила гігієнічного способу життя.
«гігієна оточення»	Середовище а здоров'я. Хімічне, біологічне і механічне забруднення води. Забруднення повітря і ґрунту. Значення чистоти води, повітря і ґрунту для здоров'я. Охорона води, повітря і ґрунту від забруднення. Туристичний рух а охорона середовища. Правові підстави охорони природи.
«гігієна харчування»	Проблеми харчування людства. Проблеми голоду і способи його ліквідації. Джерела енергії і способи харчування. Потреба організму у вітамінах. Правила раціонального харчування сім'ї. Правила планування щоденного та сезонного меню. Економіка сімейного харчування.
«психічна гігієна і боротьба зі шкідливими звичками»	Порядок денний для учнів (поділ часу на працю, відпочинок, розваги, сон). Організація навчання і відпочинку впродовж дня, місяця, року. Активний і пасивний відпочинок. Значення активного відпочинку. Роль атмосфери взаємної доброзичливості в соціальних контактах. Міжлюдські стосунки серед однолітків, проблеми дружби і кохання. Культура соціального співіснування як умова формування належних міжособистісних відносин. Причини конфліктів в міжособистісних відносинах. Норми і правила, які регулюють дружні стосунки – доброзичливість, вірність, надання допомоги, солідарність, співпраця. Явище стресу – приклади профілактики. Проблеми алкоголізму, нікотинізму, лікоманії і наркоманії. Наслідки надуживання наркотичних речовин і ліків. Способи профілактики і боротьби зі шкідливими звичками.
«гігієна праці і навчання»	Правила гігієни і безпеки праці, навчання. Безпека пішохода, велосипедного і автомобільного рухів.
«інфекційні і соціальні хвороби»	Віруси, бактерії. Приклади інфекційних захворювань – інфекційна жовтяниця, туберкульоз, грип, інфекційні хвороби тварин, що передаються людині, венеричні хвороби. Серцево-судинні захворювання. Алкоголізм. Причини хвороб і широко зрозуміла протихворобна профілактика.

Продовження додатка 3.6

Відділ II «Залучення вихованців до активної діяльності щодо особистого і громадського здоров'я»	
«перша допомога»	Перша допомога у надзвичайних ситуаціях. Організація першої допомоги. Перев'язувальні матеріали і ліки першої допомоги у санітарній сумці, домашній аптечці – правила їх використання. Симптоми клінічної і біологічної смерті. Види санітарних процедур, способи їх проведення. Умови безпеки під час процедур. Кровотеча. Посттравматичний шок. Рани, їх види, характеристика. Інфікування рани, асептика і антисептика. Забої, вивихи, розтягнення суглобів. Переломи кісток. Організація опіки над пораненими в спеціально облаштованих приміщеннях.
«правила використання послуг закладів охорони здоров'я та власна активність у лікуванні»	Загальна і спеціальна здоров'язбережувальна опіка у Польщі. Шпитальне та санаторно-курортне лікування. Здоров'язбережувальна опіка над дітьми і молоддю. Консультування щодо здоров'я, соціальна допомога (соціальна медсестра, соціальний опікун). Правила лікування окремих захворювань – співпраця хворого з лікарем. Підготовка до медичного обстеження, лабораторних аналізів. Прийом ліків – вибрані правила.
Відділ III «Формування ставлення»	
«самоконтроль здоров'я і розвитку, рухові вправи, загартування»	Перебіг правильного розвитку організму (зростання, дозрівання). Оцінка та самооцінка рівня розвитку індивідуальних рухових особливостей та індивідуальної фізичної підготовки. Оцінка та самооцінка рухових вмінь. Фізична культура у процесі розвитку людини. Правила загартування людини.
«підготовка до сімейного життя, статеве виховання»	Сімейний будинок, як терен формування ставлень до інших і самих себе. Опіка над дітьми у сім'ї. Зв'язок статевого дозрівання із розвитком інших сфер особистості. Питання зрілості до статевого життя. Різноманітність взаємних контактів як можливість близького знайомства і збагачення досвіду – спільне проведення часу. Почуттєва дозрілість, повага гідності, взаємна довіра, відповідальність за себе і кохану людину – як умови позитивної оцінки еротичних зв'язків між людьми. Тотожність моральних норм для жінки і чоловіка. Небезпека занадто раннього початку статевого життя. Відмінності сексуального досвіду у жінок та чоловіків. Методи запобігання вагітності. Замінні форми статевого життя. Проблема статевого співжиття. Відхилення. Дошлюбне консультування. Критерії вибору подружжя. Свідоме планування сім'ї. Штучні викидні – шкідливість.

Продовження додатка 3.6

«опіка над хворими, каліками і людьми похилого віку»	Процедури догляду і особиста гігієна хворого, лежачого у ліжку. Харчування хворого, подавання ліків. Правила поведінки у випадку хронічних та інфекційних захворювань. Реконвалесценція. Опіка над людьми похилого віку. Поняття старіння біологічного і психологічного. Специфіка періоду старості. Старші люди у сім'ї – розуміння їхніх потреб. Проблеми калік.
«підготовка до професії з огляду на інтереси здоров'я»	Професійна робота а здоров'я людини. Ставлення до здоров'я власного та інших. Правила охорони здоров'я у певних професіях.

Складено автором на основі аналізу видання: [1486].

Додаток 3.7

Змістове наповнення програми «Проздоров'язбережувальна едукація у школі»
для I–III класів базової школи (1993)
(автори Б. Войнаровська, М. Соколовська, М. Шиманьська, М. Пулторак)

«Гігієна особиста і оточення»

- А. Коли і для чого мити руки?
- А. Коли і як чистити зуби?
- А. Як чистити ніс, поводитися під час кашлю, чхання, випорожнення?
- А. Хто допомагає мені зберігати чистоту вдома і у школі?
- А. Чому я повинен брати участь у дотриманні чистоти вдома і у школі?
- А. Хто підтримує чистоту і порядок в моїй місцевості?
- А. Чому не можна смітити, нищити зелені насадження?
- Б. Вичистити правильно зуби.
- Б. Очистити нігті.
- Б. Правильно використовувати носову хустину.
- Б. Користуватися санітарними засобами у школі і у громадських місцях.
- Б. Утримувати порядок у рюкзаку, у місці свого навчання вдома і в школі.

«Безпека»

- А. Як я повинен поводитися безпечно на дорозі?
- А. Як перейти дорогу?
- А. Чому не можна купатися в недозволених місцях, послуговуватися газом, вогнем без присутності дорослих?
- А. Хто піклується про мою безпеку вдома і у школі?
- А. До кого можу звернутися по допомогу у випадку, коли мені хтось загрожує?
- А. Хто у моїй місцевості піклується про безпеку інших людей?
- Б. Правильно перейти дорогу.
- Б. Пристібати паси безпеки.
- Б. Відрізняти справжні і несправжні небезпеки для здоров'я.
- Б. Звернутися про допомогу у випадку травми.

«Їжа і харчування»

- А. Що і чому їм і п'ю?
- А. Що люблю їсти і пити?
- А. Коли, де і як потрібно їсти і пити?
- А. Чому потребує регулярного харчування?
- А. Хто допомагає мені вибрати хорошу для мого здоров'я їжу?
- А. Хто готує страви для мене?

Продовження додатка 3.7

А. Чому батьки заохочують мене до деяких страв, а деякі забороняють?

А. Хто виробляє їжу?

А. Чому існує так багато продуктів?

Б. Споживати страву гігієнічно і естетично.

Б. Приготувати з допомогою батьків другий сніданок.

Б. Помити фрукти.

Б. Допомогти вдома у приготуванні страв і у митті посуду.

Б. Вимити чашку від напою, спожитого у школі.

Б. Приготувати і прибрати місце споживання другого сніданку у школі.

«Фізична активність»

А. Чому мені подобаються забави у русі?

А. Чому мені потрібен рух і перебування на свіжому повітрі?

А. Як сидіти на стільці і при виконанні домашнього завдання вдома?

А. Чому треба носити рюкзак?

А. Чому люблю вправлятися і бавитися із друзями?

А. Чому дорослі заохочують, щоб вчасно лягати спати і сидіти «прямо» при виконанні домашнього завдання?

В. Прийняти правильну поставу під час сидіння.

В. Приймати участь в заняттях і рухових забавах із сім'єю та друзями.

В. Їздити на велосипеді, ковзанах, лижах, грати в бадмінтон, рінго.

«Едукація для сімейного життя і психологічні та середовищні аспекти проздорів'язбережувальної едукації»

А. Як я змінився з часу народження?

А. Що я люблю робити, що не люблю?

А. Що я можу робити, а чого не можу?

А. Які почуття переживаю у різних ситуаціях, як вони виражаються?

А. Що я люблю робити разом з іншими?

А. Що інші люблять робити разом зі мною?

А. Від чого це залежить?

А. Що я умію сам, а у чому потребую допомоги. Чиєї?

А. Чим я є подібний до інших, а чим відрізняюся?

А. Як я розпізнаю почуття інших, а як вони – мої?

В. Розказати про те, що любить робити, а чого не любить.

В. Назвати основні почуття і ситуації, які їх супроводжують.

В. Розпізнати основні засоби вираження почуттів (міміка, голос).

В. Організувати собі заняття у вільний час.

В. Представити словами свої інтереси, те, що приносить задоволення, а що роздратування в контактах з іншими.

В. Гратися спільно з однолітками.

«Статева едукація»

А. Звідки я взявся?

А. Як виглядає моє тіло?

А. Чим відрізняються хлопці від дівчаток?

А. Що змушує мене рости?

А. Що це означає, що кожний має право на власне тіло?

А. Які маю обов'язки і права у сім'ї?

А. Чи я буду схожий на своїх батьків?

А. Що характеризує поведінку хлопців і дівчат?

А. З ким я вважаю за краще гратися? Чому?

А. Для чого потрібні сім'ї?

В. Дбати про гігієну власного тіла.

В. Виявляти почуття і розпізнавати ознаки почуттів інших.

В. Назвати прості почуття.

В. Володіти простими навичками дотримання особистої безпеки.

Продовження додатка 3.7

В. Гратися і працювати разом з іншими.

«Профілактика шкідливих звичок»

А. Які речовини я приймаю до власного організму?

А. Які з них впливають на мій організм добре, а які погано?

А. Які є правила прийому ліків?

А. Хто може давати мені ліки?

А. Чи можу приймати до свого організму те, чим почастиє мене мій друг?

А. Хто може мені порадити, що я можу безпечно вводити у свій організм?

А. Які є отруйні компоненти повітря, пари, рослини?

А. Як повинні зберігатися вдома отруйні субстанції і ліки?

А. Хвороби а необхідність застосування ліків впродовж довшого часу.

В. Назвати основні почуття і ситуації, які їх супроводжують.

В. Розпізнати основні засоби вираження почуттів (міміка, голос).

В. Організувати собі заняття у вільний час.

В. Розказати про те, що любить робити, а чого не любить.

В. Представити словами свої інтереси, те, що приносить задоволення, а що роздратування в контактах з іншими.

В. Гратися спільно з однолітками

Підготлено автором на основі перекладу видання: [705, s. 41–44].

Додаток 3.8

Тематичні блоки і відповідні теми для кожного класу з/о школи, репрезентовані у «Середовищній програмі здоров'язбережувального виховання для базових і надбазових шкіл» М. Хажинської-Гулі (1997 р.)

Базова школа

«Промоція здоров'я»	
I клас	Як добре бути здоровим!
II клас	Звідки ти знаєш, що людина є хвора, або є здорова?
III клас	Від чого (від кого) залежить те, чи будеш добре почуватися?
IV клас	Коли люди не хворіють? Здорові люди – хочу вчитися від них!
V клас	Що таке здоров'я?
VI клас	Як можна контролювати стан свого організму?
VII клас	Що таке промоція здоров'я?
VIII клас	Сім'я а здоров'я.

«Життя в сім'ї»	
I клас	Моя сім'я – мій дім.
II клас	Звідки беруться діти?
III клас	Ким є дівчинка, а ким є хлопчик?
IV клас	Як розвивається дитина?
V клас	Чи я є комусь другом?
VI клас	Зміни, які відбуваються в організмі дівчини і хлопця – період підліткового віку. «Період підліткового віку» а буття дорослим.
VII клас	Що є плідністю? Плідність подружжя. Моя стать а твоя стать.
VIII клас	Як підготуватися любити «певну» дівчину? Як підготуватися любити «певного» хлопця? Будьте стимулюючими для сексуальної чутливості людини. Чому деякі люди не хочуть мати дітей?

Продовження додатка 3.8

«Психічне здоров'я»	
I клас	Я є учнем – як є у школі?
II клас	Правила денного біоритму дитини – модель здорового дня.
III клас	Як правильно спілкуватися з іншими людьми?
IV клас	Чи я є асертивним?
V клас	Корисний для психіки людини мікроклімат. Загрози для психічного здоров'я.
VI клас	Значення стресу у житті людини.
VII клас	Конфлікт і способи його розв'язання.
VIII клас	Активне слухання як метод пізнання досвіду інших осіб. Конструктивний спір.

«Життя без шкідливих звичок»	
I клас	Пізнаємо малих страшидл – сигаретки. Як можна від них втекти?
II клас	Чи димок сигарет то димок добрий, чи злий?
III клас	Що можна втратити, якщо курити сигарети?
IV клас	Що таке залежність? Як можна відмовитися від куріння сигарети, вживання алкоголю, прийняття незнайомої тобі субстанції?
V клас	СНІД – хвороба, якої не потрібно боятися, просто навчитися запобігати їй.
VI клас	Як може відбутися вхід у залежність? Хто може допомогти мені сказати «ні»?
VII клас	Наркотики та їх категорії. Як можна зіткнутися із наркотиками?
VIII клас	Як увійти до групи однолітків, щоб почуватися добре і одночасно бути незалежним?

«Здоровий стиль харчування»	
I клас	Чи те, що мені найбільше смакує, є завжди добре для мого організму?
II клас	Йду з мамою на закупи.
III клас	Що я повинен з'їдати і випивати впродовж цілого дня, будучи учнем III класу?
IV клас	Дефіцити і надлишок їжі – наслідки.
V клас	Як харчуються різні народи?
VI клас	Недуги, розлади, хвороби, спровоковані поганим харчуванням.
VII клас	Найпоширеніші помилки під час приготування страв. Забруднення харчових продуктів.
VIII клас	Старі звички та нові тенденції у харчуванні.

«Безпека у щоденному житті»	
I клас	Чи моя школа є безпечна?
II клас	Як безпечно послуговуватися різними пристроями у щоденному житті? Безпечна забава.
III клас	Хочу опікуватися тваринкою – як то робити безпечно для мене і з користю для тваринки? Їдемо на велопробіг – чи знаю правила дорожнього руху? Як уникати небезпек, пов'язаних із контактами з незнайомими людьми?
IV клас	Хто може мені допомогти, коли відчуваюся погано у школі?
V клас	Безпечні цілі – як їх визначати і досягати?
VI клас	Правила використання послуг швидкої допомоги, поліції, протипожежної служби.
VII клас	Організація безпечного навчання. Правила надання першої допомоги.
VIII клас	Критерії здоров'я у професійному консультуванні. Психофізичні особливості, сприятливі для певних професій. Чи моя поведінка не створює загроз для інших? Як зробити мою школу безпечнішою?

«Особиста гігієна і гігієна оточення»	
I клас	Для чого люди мусять митися? Мій вигляд свідчить про мене – що мені потрібно, щоб бути чистим і виглядати охайно?
II клас	Як дбати про чистоту оточення?
III клас	Відпорність організму людини. Чи дотримуючись правил гігієни можна запобігти хворобі?

Продовження додатка 3.8

IV клас	Дотримання правил гігієни вдома. Дотримання правил гігієни у школі.
V клас	Як дбати про правильну функцію шкіри? Щоденний догляд за тілом.
VI клас	Значення гігієнічних норм у житті людини.
VII клас	Як загартовувати організм людини?
VIII клас	Моя участь в утриманні гігієни середовища на рівні, що відповідає його вимогам.

«Рух у житті людини»	
I клас	Життя і рух. Щоденна гімнастика у житті учня.
II клас	Фізична активність у різних щоденних ситуаціях. Рух і музика.
III клас	Рух як ліки на поганий настрій.
IV клас	Правильна постава тіла.
V клас	Як відпочивають члени моєї сім'ї? Що обов'язково треба знати про фізичні зусилля?
VI клас	Гігієна спорту.

Надбазова школа

«Промоція здоров'я»	
I клас	Умови збереження здоров'я і системи підтримання здоров'я.
II клас	Здоров'я як економічна вартість – чи тільки?
III клас	Чи насправді легше уникнути хвороби, яку ти знаєш? Самоконтроль, самообсервація, самоопіка – способи для уникнення терапії.
IV клас	Право на збереження здоров'я. Лідери охорони здоров'я.

«Життя в сім'ї»	
I клас	Фази розвитку кохання. Як поводить себе людина, яка кохає у спосіб незрілий. Мої мрії є прекрасними.
II клас	Конфлікти у сімейному житті. Чи є скарбом для світу? Що може зробити дівчинка-підліток, коли завагітніє?
III клас	Що таке дозріле кохання? Які повинні бути умови, щоб статеве співжиття давало щастя?
IV клас	Вибір шлюбного партнера. Форми прояву любові у шлюбі.

«Психічне здоров'я»	
I клас	Гігієна розумової праці.
II клас	Чи я є толерантний? Чи я шаную і акцептую права інших?
III клас	Взаємозв'язок між певною поведінкою і психічним здоров'ям – психічна гігієна.
IV клас	Як можна оцінювати стан психічного здоров'я? Методи і способи самооцінки. Чи матура мусить психічно обтяжувати організм людини? Як знівелювати нервові напруження?

«Життя без шкідливих звичок»	
I клас	Польський стиль пиття алкоголю. Соціальний вимір нікотинізму у Польщі.
II клас	Ризикована поведінка і безпечна поведінка а можливості зараження вірусом ВІЛ. Різні способи відмови, які застосовуються у ситуації появи пропозиції поведінки, пов'язаної з вживанням і надживанням uzалежнюючих речовин.
III клас	Тютюн і алкоголь а моя майбутня професія. Які права осіб, які не курять? Люди, які живуть із ВІЛ/СНІД.
IV клас	Роль уряду і суспільства стосовно людей, постраждалих від епідемії ВІЛ/СНІД. Як учень може допомогти особі, залежній від тютюну, якщо ця особа хоче кинути курити?

Продовження додатка 3.8

«Здоровий стиль харчування»	
I клас	Чи вживання здорової їжі автоматично означає, що людина поступає згідно із здоровим стилем харчування?
II клас	Звідки з'явився стиль харчування моєї сім'ї?
III клас	Чи зайва вага це стан, якого інколи треба встидатися?
IV клас	Шанси на позитивні зміни у стилі харчування поляків. Права споживачів продуктів харчування.

«Безпека у щоденному житті»	
I клас	Моя відповідальність за безпеку власну і оточення.
II клас	Умови безпеки людини у щоденному житті.
III клас	Перша допомога а шанси на виживання особи, яка постраждала у ДТП.
IV клас	Безпечний дім.

«Рух у житті людини»	
I клас	Рух як найпростіший спосіб розвантаження емоційної напруги.
II клас	Фізична активність а врода і справність.

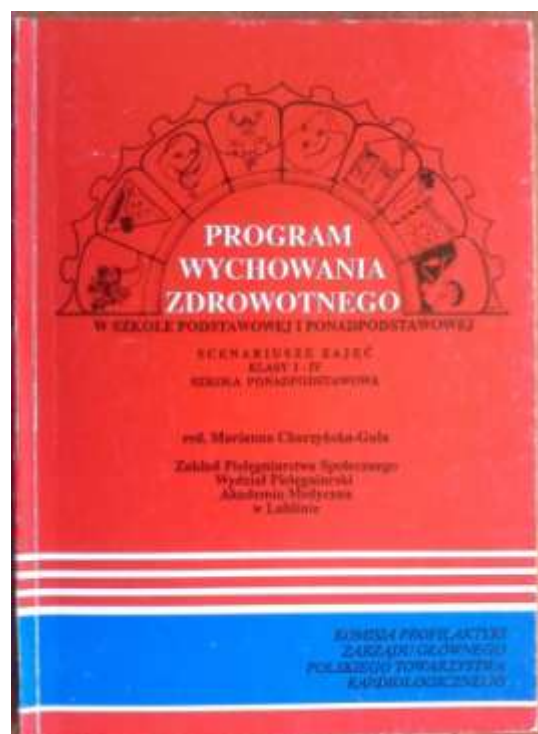
Складено автором на основі аналізу видань: [1338].

Додаток 3.9

Фотокопії окремих томів «Середовищної програми здоров'язбережувального виховання у школі» за ред. М. Хажинської-Гулі (1997)

«Сценарії занять для I–III класів базової школи»

«Сценарії занять для I–IV класів надбазової школи»

Додаток 3.10

Фотокопія таблиці «Труднощі в реалізації середовищної програми здоров'язбережувального виховання – оцінка шкіл», складеної М. Хажиньською-Гулею (1996)

Tabela 10. Trudności w realizacji środowiskowego programu wychowania zdrowotnego — ocena szkół

Realizacja programu	Szkoly podstawowe		Szkoly ponadpodstawowe	
	N	%	N	%
Pociaga za soba koszty finansowe	21	12,0	17	20,7
Zmusza do wylonienia jednej osoby lub osob odpowiednio przygotowanych do jego realizacji i odpowiedzialnych za te realizacje	41	23,4	17	20,7
Zmusza nauczycieli do uzupelnienia swojego pedagogicznego przygotowania (glownie w zakresie wiedzy o zdrowiu i zasadach jego zachowania)	47	26,8	18	21,9
Jest mozliwa tylko w pewnym zakresie (np. bez listow)	10	5,8	4	4,9
Jest mozliwa tylko w niektorych czesciach tematycznych	27	15,4	7	8,6
Wymaga kompleksowego przygotowania calego grona pedagogicznego do zadani zwiazanych ze szkolna edukacja, a glownie dyrektora	29	16,6	19	23,2
Razem	175	100,0	82	100,0

Джерело: [433, s. 30].

Додаток 3.11

Зміст едукативної стежки «Проздоров'язбережувальна едукативна»,
для загальноосвітніх шкіл, анонсованої Розпорядженнями Міністра національної едукативної
від 15 лютого 1999 р. і від 21 травня 2001 р.

I едукативний етап (I–III класи базової школи)

Форми охорони природного середовища в найближчих околицях.
Пізнання власного тіла.
Піклування про здоров'я, власна гігієна і гігієна оточення.
Їжа і харчування.
Безпека, зокрема рух на громадських дорогах, розпізнавання сигналів тривоги про
небезпеку.
Безпечне використання технічних побутових пристроїв.
Рухливі ігри і забави, піші походи.
Рухові уміння і вправи, що корегують поставу тіла.
Дотримання правил в іграх і рухових забавах.

II едукативний етап (IV–VI класи базової школи)

Гігієна тіла, одягу, взуття, місця праці і відпочинку.
Безпека на дорозі, під час ігор і рухливих забав; перша допомога при деяких травмах.
Урізноманітнення та регулярність їжі, естетика її споживання, захист їжі перед забрудненням
і зіпсуттям.
Рухові забави і рекреація; організація виконання домашніх робіт і вільного часу; правильна
постава тіла.
Розпізнавання власних сильних і слабких сторін, переваг і недоліків; формування
правильного ставлення до власних позитивних і негативних емоцій; уміння собі поради у
складних ситуаціях і уміння шукати допомогу; сприятлива і несприятлива здоров'ю поведінка.
Основні принципи і правила, обов'язкові у міжособистісних стосунках.
Проблеми і потреби неповносправних друзів, осіб хворих і старших.
Дослідження цивілізаційних небезпек і набуття уміння правильної поведінки у разі контакту
із небезпечними, токсичними, легкозаймистими, вибуховими предметами, боєприпасами.
Охорона перед природними і цивілізаційними небезпеками.
Причини (умовляння і тиск з боку осіб) і наслідки вживання психоактивних речовин,
надживання ліків та інших узагальнюючих речовин (виключно для VI класу).

III едукативний етап (I–III класи гімназії)

Особиста гігієна і гігієна оточення:

- правила догляду за шкірою;
- шум, надмірна ізоляція.

Безпека і перша допомога:

- правила безпеки вдома, у школі, в громадських місцях; потреби безпеки дітей, осіб
старших і неповносправних;
- ризик, пов'язаний із різними видами активності і життєвими ситуаціями, його оцінка
і відповідальність за його прийняття;
- перша допомога у найчастіших випадках небезпек для життя; виклик допомоги у
надзвичайній ситуації; поведінка у ситуаціях катастроф.

Їжа і харчування:

- склад їжі, укладання меню, їх різниця з огляду на культуру, вік, стан здоров'я,
характер виконуваної праці;

Продовження додатка 3.11

- гігієна продуктів та їхнього зберігання; передача та зберігання їжі; права консумента; реклама їжі.

Рухова і розумова активність:

- фізична активність у різні періоди життя і стану здоров'я;
- пасивний і активний відпочинок;
- гігієна розумової праці і сну;
- неповносправні особи та їхні потреби.

Сприятлива і загрожуюча здоров'ю поведінка – прийняття відповідального вибору; використання допомоги служб охорони здоров'я.

Відчуття власної цінності, надання та отримання підтримки; асертивність.

Причини і наслідки вживання психоактивних речовин; форми допомоги для осіб, які експериментують і узалежнені; способи поради собі у складних ситуаціях.

IV едукативний етап (I–III класи ліцею)

Стиль життя і його зв'язок зі здоров'ям і хворобою. Концепція і мета промоції здоров'я. Здоров'я як цінність для людини і суспільства.

Догляд за тілом і красою. Піклування про підтримку відповідної маси тіла, фігури, хорошої фізичної здатності і ефективності. Захист перед забрудненням середовища.

Праця і відпочинок, активне проведення вільного часу. Рухова активність, забава і хороший настрій а здоров'я.

Ідентифікація ризику і прийняття рішення щодо ризику. Безпечна поведінка у щоденному житті. Турбота про безпеку інших.

Правила раціонального харчування у різні періоди життя. Харчування а самопочуття, здатність до праці і профілактика захворювань. Наслідки неправильного схуднення і застосування елімінаційних дієт. Вибір сприятливих здоров'ю продуктів харчування та їх обробка. Права споживачів продуктів харчування.

Використання медичної і психологічної допомоги та інших форм підтримки. Профілактичне значення медичних обстежень. Поведінка під час хвороби. Ставлення до осіб з хронічними хворобами, неповносправних і осіб старших.

Детермінанти пропозицій та попиту на психоактивні речовини. Види цих речовин та їхній вплив на організм, психіку і соціальний та духовний розвиток людини. Законодавчі акти щодо вживання психоактивних субстанцій. Форми допомоги для осіб, які експериментують і узалежнені.

Особисті і суспільні життєві навички, необхідні для охорони, поліпшення та підтримання здоров'я.

Складено автором на основі аналізу джерел: [705, s. 78–79; 1209, s. 587, 597–598, 616].

Додаток 3.12

Дотичні до здоров'язбережувальної едукції «результати навчання» учня,
який закінчує III клас базової школи
(«витяг» з Програмної основи загальної освіти 2008 року)

Навчальна дисципліна	Результати навчання. Учень:
Громадянська едукція	знає загрози зі сторони людей; здатний повідомити дорослих про нещасний випадок, загрозу небезпеки; знає номери телефонів: швидкої допомоги, пожежної охорони, поліції і загальнопольський номер екстреної допомоги 112
Природнича едукція	знає основи раціонального харчування; розуміє необхідність контролювати стан здоров'я і прислуховується до рекомендацій лікаря та стоматолога; дбає про здоров'я своє та інших (у міру своїх можливостей); орієнтується в загрозах з боку рослин і тварин, а також у загрозах типу буря, ураган, снігопад, лавина, повінь; знає, як треба поводитися в таких ситуаціях
Комп'ютерні заняття	знає загрози, пов'язані з комп'ютером, інтернетом і мультимедіа: а) знає, що праця біля комп'ютера втомлює зір, напружує хребет, обмежує соціальні контакти; б) усвідомлює небезпеки, які виникають через анонімні контакти і подання своєї адреси
Технічні заняття	дбає про безпеку свою та інших: утримує порядок на робочому місці, правильно використовує засоби та інструменти праці, знає, як безпечно пересуватися дорогами (зокрема, на велосипеді) і використовувати засоби комунікації; знає, як треба поводитися в ситуації нещасного випадку

Узагальнено на основі: [1211, s. 218, 220].

Додаток 3.13

Окремі теми і прогнозовані результати навчання
дисципліни «Біологія» для гімназій
(«вितяг» з Програмної основи загальної освіти 2008 року)

Теми	Результати навчання. Учень:
Опорно-руховий апарат	репрезентує значення фізичної активності для правильного функціонування опорно-рухового апарату і густоти кісткової маси; окреслює чинники, які впливають на правильний розвиток мускулатури тіла
Травна система і харчування	репрезентує джерела і пояснює значення поживних речовин (білків, жирів, вуглеводів, мінеральних солей, води) для правильного розвитку і функціонування організму; репрезентує роль і наслідки недобору деяких вітамінів (А, С, В6, В12, фолієвої кислоти, D), мінеральних речовин (Mg, Fe, Ca) і амінокислот в організмі; пояснює, чому треба дотримуватися різноманітних дієт, прилаштованих до потреб організму (вік, стан здоров'я, спосіб життя і фізична активність, пора року та ін.) і пояснює користь правильного харчування
Дихальна система	представляє чинники, які впливають на правильний стан і функціонування дихальної системи (фізична активність, яка підвищує ефективність дихання; некуріння сигарет – активне і пасивне)
Кровоносна система	пояснює значення фізичної активності і правильної дієти для ефективного функціонування кровоносної системи
Нервова система	знає чинники стресу і наводить приклади позитивного і негативного впливу стресу; наводить засоби, як зарадити собі, коли стрес
Органи чуття	описує вплив шуму на здоров'я людини; називає основні правила гігієни зору і слуху
Розмноження і розвиток	репрезентує основні засади профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом
Стан здоров'я і хвороби	увиразнює значення понять «здоров'я» і «хвороба» (здоров'я як стан внутрішньої рівноваги організму, здоров'я фізичне, психічне, соціальне; хвороба як порушення цього стану); репрезентує негативний вплив на здоров'я людини деяких психоактивних субстанцій (тютюн, алкоголь), наркотиків і допінгових засобів, також надуживання кофеїну і деяких ліків (зокрема тих, які впливають на психіку); знає хвороби людини, які спричинені вірусами, бактеріями і паразитами, описує правила профілактики цих захворювань; аналізує інформацію щодо ліків і пояснює, чому (без потреби) не можна приймати загальнодоступні ліки і чому антибіотики та інші ліки необхідно застосовувати за призначенням лікаря (доза,

	<i>Продовження додатка 3.13</i>
	години прийому, тривалість лікування); представляє основні засади гігієни; аналізує взаємозв'язок між правильним сном і функціонуванням організму, особливо на процес навчання, запам'ятовування та імунітет

Складено на основі: [1211, с. 388–391].

Додаток 3.14

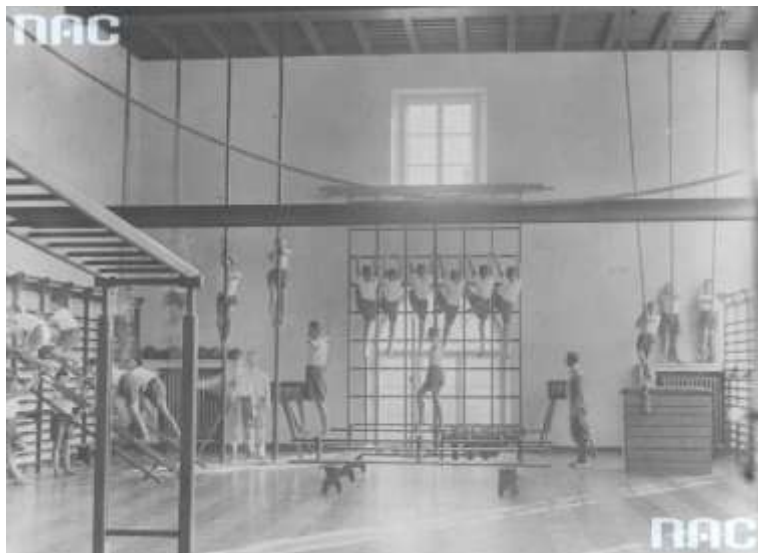
Окремі теми навчальної дисципліни «Едукація для безпеки» і прогнозовані результати навчання для учнів надгімназійних шкіл («витяг» з Програмної основи загальної освіти 2008 року)

Теми	Результати навчання. Учень:
Цивільний захист і цивільна оборона	називає основні засоби цивільного захисту; показує шляхи евакуації в школі; обговорює правила евакуації населення; уміє евакуюватися з будинку в разі сигналу тривоги
Небезпеки мирного часу, їх джерела, протидія їх появі	називає небезпеки мирного часу; пояснює, у чому полягає правильна поведінка в момент появи індивідуальних небезпек; характеризує джерела небезпек у найближчому оточенні школи і дому; репрезентує правила дій у випадку небезпек мирного часу (аварії, комунікаційної чи будівельної катастрофи) під час перебування вдома, у школі, місцях відпочинку тощо; обґрунтовує засади особистої безпеки та безпеки інших людей під час різних небезпек
Перша допомога в нещасних випадках (поведінка рятівника)	пояснює основні правила поведінки рятівника на місці нещасного випадку; убезпечує місце нещасного випадку і викликає професійну допомогу; називає засоби, придатні для надання першої невідкладної допомоги; оцінює стан потерпілого і демонструє способи контролю його життєвих функцій; надає першу допомогу при опіках, вивихах і переломах, кровотечі, стисненні чужим тілом, втраті свідомості, втраті дихання, зупинці серця, травматичному шоці

Складено на основі: [1211, с. 463–465].

Додаток К
Практика реалізації здоров'язбережувального виховання
учнів загальноосвітніх шкіл Польщі

Додаток К.1
 Урок фізичного виховання у І-му міському державному ліцеї і гімназії
 імені Стефана Батори у Варшаві (1924–1930 рр.)

Джерело: [Witaj szkolo! Zobacz, jak wyglądała 80 lat temu [ZDJĘCIA]. *Buzz* : вебсайт. URL: <https://buzz.gazeta.pl/buzz/56,156947,10191904,witaj-szkolo-zobacz-jak-wygladala-80-lat-temu-zdjecia.html>].

Додаток К.2
 Учні гімназії імені Адама Міцкевича у Познані
 під час виконання гімнастичних вправ (1927)

Джерело: [Poznań. Gimnazjum im. Adama Mickiewicza. Sala gimnastyczna. Uczniowie podczas ćwiczeń. *Narodowe Arhiwum Cyfrowe* (Zespół: Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: 1-N-2083-2) : вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/107464/h:394/>].

Додаток К.3

Полокання горла перед уроками у присутності шкільного лікаря в гімназії імені короля Стефана Батори у Варшаві (1930-ті рр.)

Rys. 354. Płókanie gardła rano przed lekcjami w obecności lekarza szkolnego w gimn. im. króla Stefana Batorego w Warszawie.

Джерело: [1969, s. 892].

Додаток К.4

Учні базової школи імені Станіслава Сташица у Лодзі в шкільній вмивальні (1935)

Джерело: [Pamięci prezydenta - społecznika. Kwiaty na grobie Aleksego Rzewskiego z okazji Święta Pracy. *Urząd miasta Łodzi*: вебсайт. URL: <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/arttykul/pamieci-prezydenta-spoiecznika-kwiaty-na-grobie-aleksego-rzewskiego-z-okazji-swiet-pracy-id34270/2020/5/1/>; + *Narodowe Arhiwum Cyfrowe* (Zespół: Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: 1-N-1644). URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/103634/h:124/>].

Додаток К.5.

Учні міської санаторної гімназії доктора Яна Вечорковського у Рабці
під час гри у ручний м'яч (1931)

Джерело: Uczniowie Gimnazjum Męskiego Sanatoryjnego doktora Jana Wieczorkowskiego w Rabce. Uczniowie podczas gry w piłkę ręczną (szczypiorniaka). *Narodowe Arhiwum Cyfrowe* (Zespół: Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: 1-N-2089-3) : вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/107497/h:394/>.

Додаток К.6

Післяобідні рухливі ігри і забави в гімназії імені Емілії Платтер
в містечку Сосновець (пол. *Sosnowiec*) (1932)

Uczennice podczas gier i zabaw
pod kierunkiem nauczycielki wych. fizycznego p. Eugenji Koniecznej.

Джерело: [1283, S. 32].

Додаток К.7

Провітрювання класної кімнати під час перерви в базовій школі у Домбрувці (*Dąbrówka*) (1950–1960 pp.)

Джерело: [Uczniowie szkoły podstawowej w Dąbrówce. Wietrzenie klasy. Widoczni chłopcy przygotowujący się do lekcji. *Narodowe Archiwum Cyfrowe* (Zespół: Archiwum Fotograficzne Zbyszka Siemaszki; Sygnatura: 51-331-13): вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/149407/92d34ee71aed4d38f2b9ae4169d7349d/>].

Додаток К.8

У шкільній умивальні базової школи у Домбрувці (*Dąbrówka*) (1956)

Джерело: [Uczniowie szkoły podstawowej w Dąbrówce (1956). Szkolna umywalnia. Widoczny chłopiec czyszczący buty oraz chłopiec myjący ręce w misce. Na wieszaku wiszą ręczniki. *Narodowe Archiwum Cyfrowe* (Zespół: Archiwum Fotograficzne Zbyszka Siemaszki; Sygnatura: 51-331-4): вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/143659/h:124/>].

Додаток К.9

Ігри з лікарськими м'ячами на уроці фізичного виховання в одній із шкіл Варшави
(світлина 1960-х рр.)

Джерело: [1535, S. 65–66].

Додаток К.10

Підготовка учениць загальноосвітньої школи до Загальнопольського Конкурсу
Шкільної Чистоти і Естетики (1963/1964 н.р.)

Джерело: [840, S. 23].

Додаток Л
**Світлини, які засвідчують ангажування батьків до спільного
 зі своїми дітьми активного проведення вільного часу**

Додаток Л.1
 Ігри дітей у «Саду імені В. Е. Рау» у варшавському парку
 (світлина кінця XIX – початку XX ст.)

Джерело: [1428].

Додаток Л.2
 У Саксонському парку (*Saski Ogród*) Варшави (1932)

Джерело: [Ogród Saski. Narodowe Arhiwum Cyfrowe (Zespół: Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: 1-U-7367): вебсайт. URL: <https://warszawa.etnograficzna.pl/pl/praha/ogrod-saski>].

Додаток Л.3

Катання на санчатах (Курган Косцюшка у Кракові (*Kopiec Kościuszki*)) (1932)

Джерело: [Zimowe szaleństwo pod Kopcem Kościuszki? Nak się kiedyś szusowało w Krakowie. *Onet Podróży*: вебсайт. URL: <https://podroze.onet.pl/aktualnosci/ferie-i-narty-w-krakowie-przed-laty-zimowa-zabawa-na-archiwalnych-zdjeciach/v8zmdc2>].

Додаток Л.4

Катання на лижах (Курган Косцюшка у Кракові (*Kopiec Kościuszki*)) (1932)

Джерело: [Zimowe szaleństwo pod Kopcem Kościuszki? Nak się kiedyś szusowało w Krakowie. *Onet Podróży*: вебсайт. URL: <https://podroze.onet.pl/aktualnosci/ferie-i-narty-w-krakowie-przed-laty-zimowa-zabawa-na-archiwalnych-zdjeciach/v8zmdc2>].

Додаток М
Різноманітні свята –
масова форма позашкільної здоров'язбережувальної виховної праці

Додаток М.1

Святкування «Дня Здоров'я» в містечку Цехоцінек (*Ciechocinek*)
над річкою Вісла (Куявсько-Поморське воєводство) (1926–1939 рр.)

Діти під час «пропагандистського маршу»

Джерело: [Obchody «Dnia Zdrowia». *Narodowe Arhiwum Cyfrowe* (Zespół: Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: 1-C-966-4): вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/178049/h:461/>].

Додаток М.2

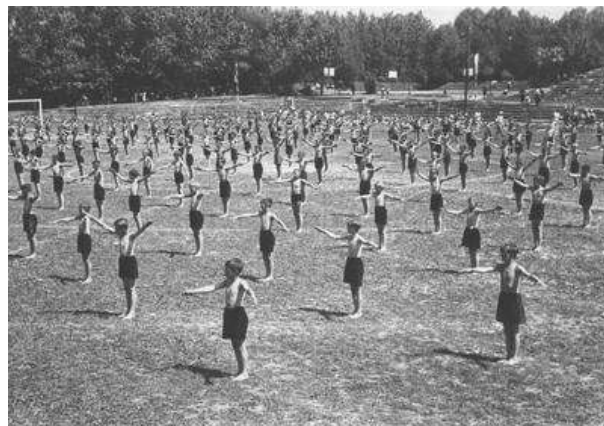
Гімнастичні покази учнів гімназії ОО. Піярів в Раковіцах
з нагоди Свята завершення шкільного року (червень 1934 р.)

Джерело: [Zakończenie roku szkolnego w Gimnazjum OO. Pijarów w Rakowicach. Pokazy gimnastyczne uczniów przed budynkiem szkolnym. *Narodowe Arhiwum Cyfrowe* (Zespół: Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: Sygnatura: 1-N-2105-4) : вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/107652/h:394/>].

Додаток М.3

Гімнастичні покази на Спортивному Святі шкільної молоді у Хожові (*Chorzów*)
(червень 1937 р.)

Джерело: [Pokaze Gimnastyczne na Festywalu Sportywnym w Chorzowie. *Narodowe Arhiwum Cyfrowe* (Zespół: Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny. Archiwum Ilustracji; Sygn.: 1-N-2729-4; 1-N-2729-3) : вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/109180:1/>].

Додаток М.4

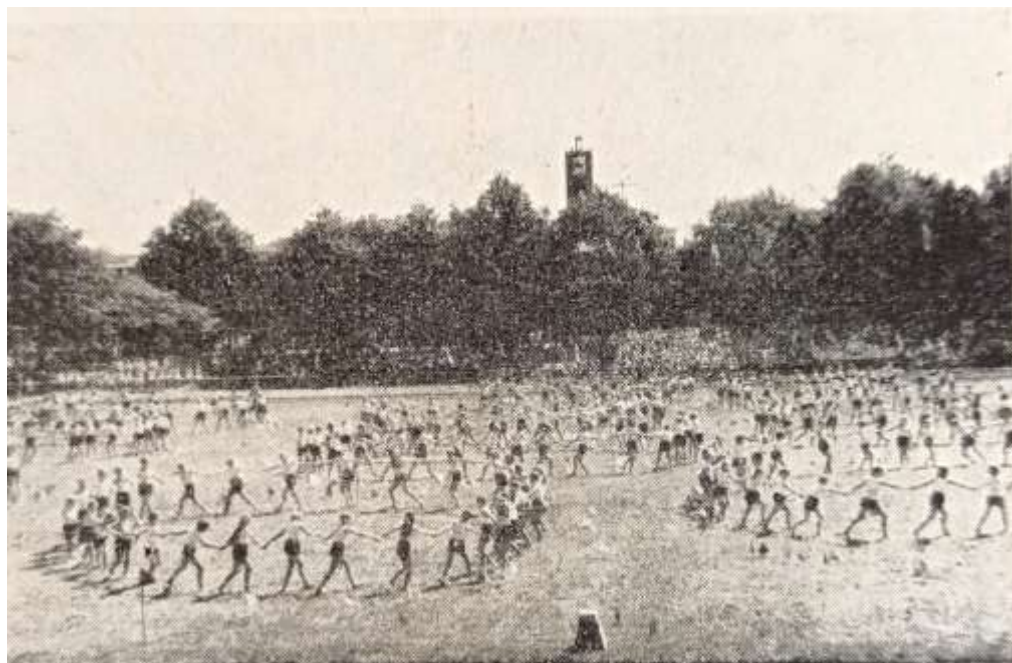
Вправи дівчат з обручами на Святі Фізичного Виховання і Військової Підготовки
(*Święto Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego*) у Варшаві (червень 1939 р.)

Джерело: [Święto Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w Warszawie. Ćwiczenia dzieci z obręczami i piłkami na murawie Stadionu Wojska Polskiego. *Narodowe Arhiwum Cyfrowe* (Zespół: Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: 1-W-2495-9) : вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/83293:1/>].

Додаток М.5

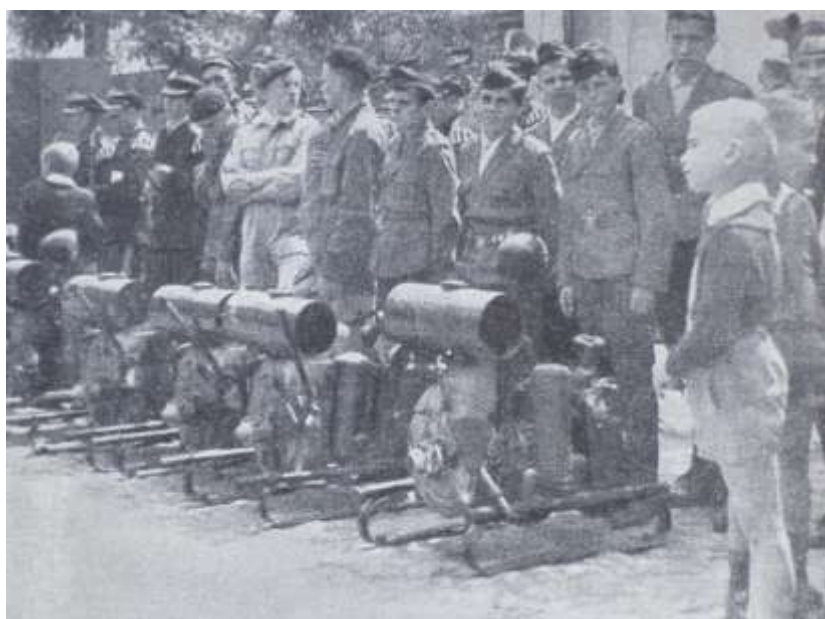
Гімнастичні вправи, ігри і забави учнів базових і середніх шкіл під час Воєводського свята фізичної культури молоді Нижнього Шльонська (Вроцлав, червень 1959 р.)

Джерело: [1345, S. 35].

Додаток М.6

Молодіжна протипожежна дружина (світлина 1960-х рр. – із фондів Головного Управління Добровільних Протипожежних Дружин (*Zarząd Główny Ochotniczych Straży Pożarnych*))

Джерело: [497, s. 167].

Додаток М.7

Позакласний і позашкільний виміри реалізація здоров'язбережувального виховання учнів загальноосвітніх шкіл сучасної Польщі

Додаток М.7.1

Велосипедна прогулянка учнів, батьків і учителів базової школи № 38 у Бидгощі, приурочена до Всесвітнього дня без автомобілів (22 вересня 2013 р.)

Додаток М.7.2

Складання пазла «Піраміда здоров'я» у базовій школі № 38 у Бидгощі з нагоди Всесвітнього дня здоров'я (2018)

Додаток М.7.3

Заходи у межах відзначення Всесвітнього дня здоров'я у шкільному комплексі імені Яна III Собеського у містечку Щецінек (Szczecinek) (2018)

Додаток М.7.4

Конкурсно-забавово-дегустаційне свято «Їж кольорово, живи здорово», організоване у школі-садку №7 у Кракові (2013)

Джерело: [1527].

Додаток М.7.5

Світлина з позакласних заходів, проведених в базовій школі міста Нівка (*Niwka*) з метою реалізації програм «Чисте повітря навколо нас» і «Не пали при мені, будь-ласка» (2016/2017 н.р.)

Джерело: [461].

Додаток М.7.6

Світлина з позашкільного фізкультурно-оздоровчого заходу – «крос Генрика Шордиковського», проведеного в об'єднанні шкіл № 2 імені Яна Павла II у селищі Нажим Вармінсько-Мазурського воєводства у межах кампанії «Вправлятися може кожен» (березень–лютий 2014 р.)

Джерело: [1525].

Додаток М.7.7

Участь вихованців базової школи містечка Нівка (Niwka) у Малопольському проєкті їзди на лижах і сноубордах під назвою «Їжджу з головою»

Джерело: [731].

Додаток Н

Колонії і півколонії як «майданчики» для оздоровлення дітей та юнацтва і реалізації здоров'язбережувального виховання

Додаток Н.1

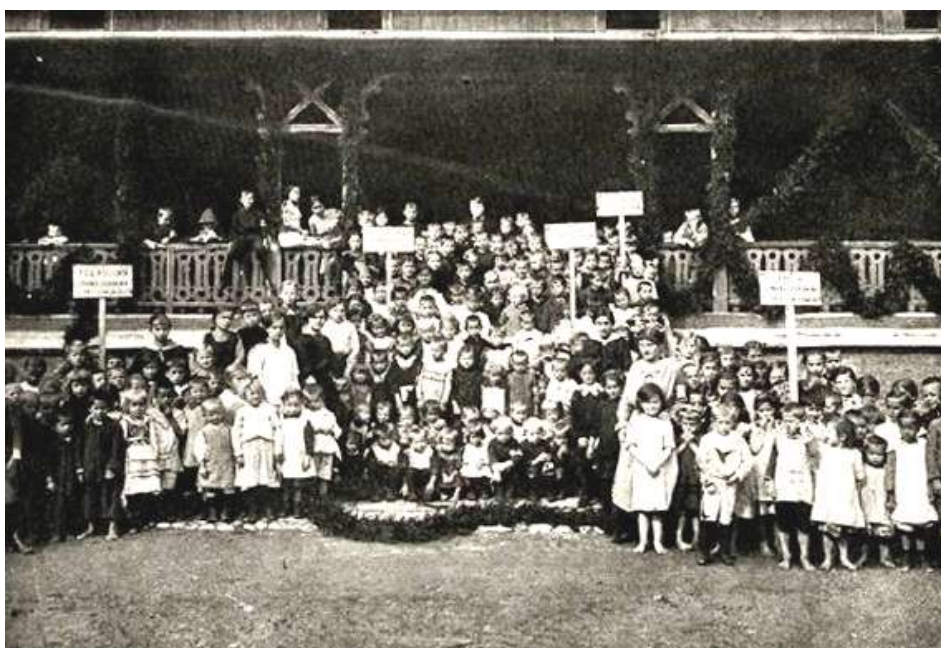
Група хлопців від'їжджає у літні колонії (Віденський вокзал у Варшаві; 1892)

Джерело: [Dzieci jadą na wskacje! Działalność Towarzystwa Kolonii Letnich w Warszawie w końcu XIX w. Wyjazd chłopców na kolonie letnie na wieś ze stacji kolei warszawsko-wiedeńskiej, 1892, zbiory Muzeum Warszawy. *Historionauci* : вебсайт. URL: <https://historionauci.ceo.org.pl/aktualnosci/dzieci-jada-na-wakacje-dzialalnosc-towarzystwa-kolonii-letnich-w-warszawie-w-koncu-xix-w>].

Додаток Н.2

Дитяча півколонія в одному з «йорданівських» парків (світлина 1916 р.)

Додаток Н.3

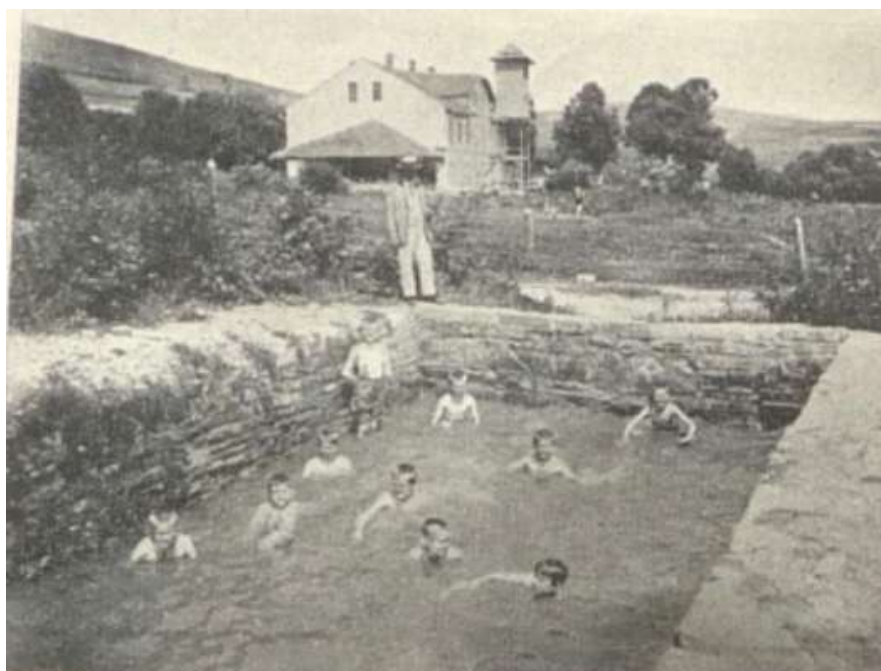
Віцепрезидент Товариства Вакаційних Колоній (*Towarzystwo Kolonii Wakacyjnych*)
С. Цехановський (сидить у другому ряді, другий справа) з-посеред учасників колонії
у Великій Порембі (*Poręba Wielka*) (1917)

Джерело: [704, S. 196].

Додаток Н.4

Купання у басейні. Колонія в Великій Порембі (*Poręba Wielka*) (1920–1930 рр.)

Джерело: [734, s. 114].

Додаток Н.5

Лікарські огляди дітей, яких відправляли на відпочинок у колонії, організовані Товариством Літніх Колоній «Stella» (*Towarzystwo Kolonii Letnich «Stella»*)

Джерело: [Badania lekarskie dzieci wysyłanych na kolonie Towarzystwa Kolonii Letnich «Stella». Dzieci podczas badania. *Narodowe Archiwum Cyfrowe* (Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: 1-N-2929) : вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/109899/>].

Додаток Н.6

Колонія у селі Малкіня (*Malkinia*),
організована Шкільною Радою Варшави (1930)

Джерело: [Wyjechali na wakacje wszyscy nasi... dziadkowie. Kolonie dla dzieci w latach 30.[ZDJĘCIA]. Kąpiel w jeziorze. *Buzz* : вебсайт. URL: <https://buzz.gazeta.pl/buzz/56,156947,10142893,wyjechali-na-wakacje-wszyscy-nasi-dziadkowie-kolonie-dla.html>].

Додаток Н.7

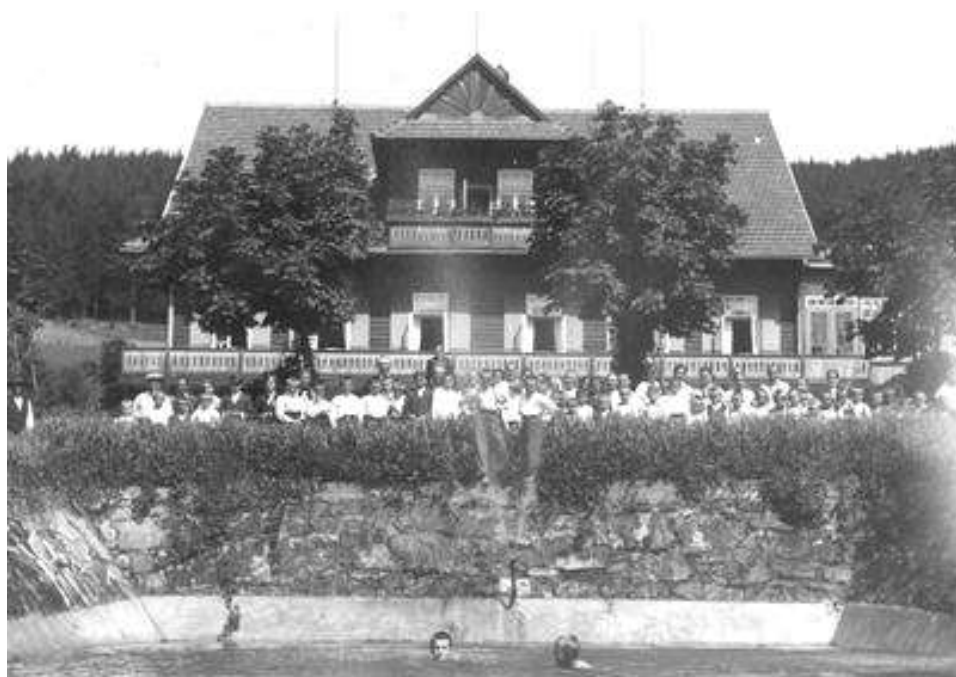
Діти на майданчику для забав. Літня колонія для дітей безробітних в Курп'янішках (*Kurpjaniszki*) (1934)

Джерело: [Kolonie letnie dla dzieci bezrobotnych w Kurpjaniszkach. Dzieci na placu zabaw. *Narodowe Arhiwum Cyfrowe* (Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: 1-N-2900-4) : вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/108920/>].

Додаток Н.8

Група дітей перед Будинком Здоров'я (*Dom Zdrowia*) в Анрихуві (*Andrychów*) біля Кракова (серпень 1935 р.)

Джерело: [«Dom Zdrowia». *Fotopolska* : вебсайт. URL: <https://gdansk.fotopolska.eu/foto/1724/1724304.jpg>].

Додаток Н.9

Колонія, організована СПХ у селі Ойцув (Ojców) для дітей працівників трамвайного депо м. Краків (липень 1937 р.). До дитячих ігор і забав приглядається краківський воєвода М. Гноїньський (*Michał Gnoiński*; 1886–1965)

Джерело: [Kolonie harcerska dla dzieci robotników tramwajowych z Krakowa w Ojcowie. Wojewoda krakowski Michał Gnoiński przygląda się zabawie dzieci. Widoczny także m.in. wiceprezydent Krakowa Rudolf Radzyński (opiera się na lasce). *Narodowe Archiwum Cyfrowe* (Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji. Sygnatura: 1-P-772-5): вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/106388/a95e9acc2ff838ad2cf89ea8bcbf6c67/>].

Додаток Н.10

Фрагмент вистави учасників колонії у селі Малкіня-Гурна (1938).
На першому плані дівчинка у костюмі кухарки, яка «бореться з надвагою»

Джерело: [Kolonie letnie zorganizowane przez Radę Szkolną m.st. Warszawy w Małkini. Zabawa w teatr. *Narodowe Arhiwum Cyfrowe* (Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: 1-N-2906-6) : вебсайт. URL: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/ru/jednostka/-/jednostka/5976968/obiekty/351598>].

Додаток Н.11

«Здоровий» відпочинок хлопців у літній колонії над річкою Піліца (*Pilica*)
для дітей лодзьких робітників (серпень 1946 р.)

Джерело: [Kolonie letnie nad Pilicą dla dzieci łódzkich robotników. *Repozytoriumcyfrowe* : вебсайт. URL: <http://repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/4655>].

Додаток Н.12

Ігри і забави під відкритим небом.

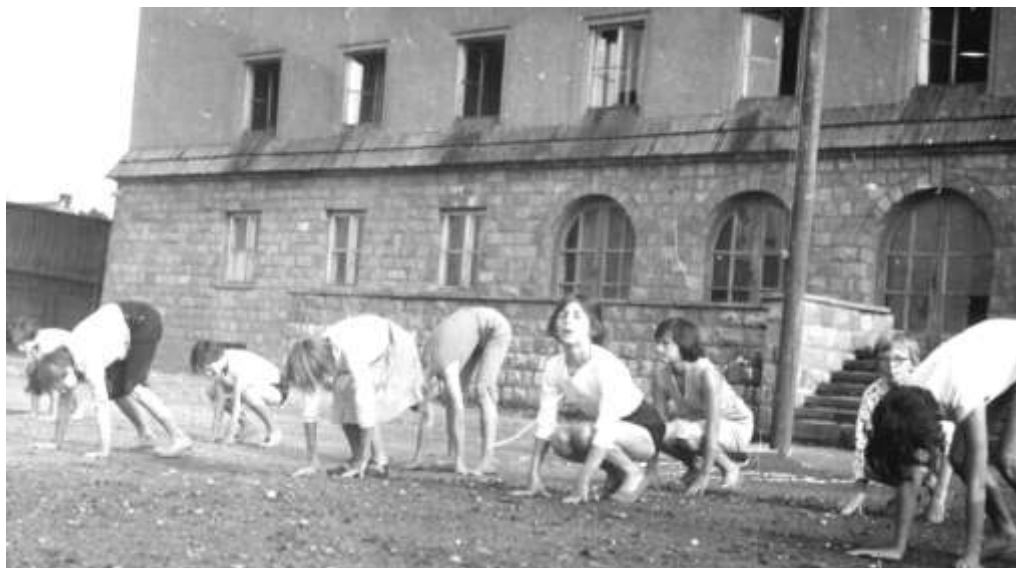
Світлина з побуту в одному з літніх таборів, організованому в 1960-х рр.

Джерело: [1031].

Додаток Н.13

Діти з групи №11 беруть участь у ранковій гімнастиці.
Літня колонія для дітей працівників Металургійного комбінату імені Леніна у Кракові
(*Kombinat Metalurgiczny Huta im. Lenina*), організована у Новому Таргу (1961).

Джерело: [Słońce! Radość! Kolonie! – Wakacyjne kroniki i fotografie. Kolonie letnie dla dzieci pracowników HiL w Nowym Targu. *Archiwum Narodowe w Krakowie* (Zbiór zdjęć Huta im. Lenina, sygn. 9194) : вебсайт. URL: <https://ank.gov.pl/wystawy/slonce-radosc-kolonie-wakacyjne-kroniki-i-fotografie/>].

Додаток Н.14

Діти, які перуть своє вбрання у річці. Літня колонія для дітей працівників
Металургійного комбінату імені Леніна у Кракові, організована у Новому Таргу (1961).

Джерело: [Słońce! Radość! Kolonie! – Wakacyjne kroniki i fotografie. W obozach kolonijnych nie było pralni ani pralek, dlatego dzieci i młodzież zmuszona była prać swoje ubrania ręcznie. Kolonie letnie dla dzieci pracowników HiL w Nowym Targu. *Archiwum Narodowe w Krakowie* (Zbiór fotografii Huta im. Lenina, sygn. 9188) : вебсайт. URL: <https://ank.gov.pl/wystawy/slonce-radosc-kolonie-wakacyjne-kroniki-i-fotografie/>].

Додаток Н.15

Відпочинок після спортивних змагань над рікою Скава (*Skawa*).
Літня колонія для дітей працівників Краківської кабельної фабрики
(*Krakowska Fabryka Kabli*), організована у селі Рокув (*Roków*) (1963).

Джерело: [Słońce! Radość! Kolonie! – Wakacyjne kroniki i fotografie. Po ciężkich zmaganiach sportowych nie było nic lepszego jak wypoczynek na słonecznej plaży. *Archiwum Narodowe w Krakowie* (Kakowska Fabryka Kabli i Maszyn Kablowych w Krakowie, sygn. 1865/95) : вебсайт. URL: <https://ank.gov.pl/wystawy/slonce-radosc-kolonie-wakacyjne-kroniki-i-fotografie/>].

Додаток Н.16

Ігри і забави вихованців літньої колонії,
організованої у сільській гміні Плесьна (*Pleśna*) (1973)

Джерело: [Słońce! Radość! Kolonie! – Wakacyjne kroniki i fotografie. Wychowawcom oraz ich podopiecznym nigdy nie brakowało pomysłów na różnorodne gry i zabawy. *Archiwum Narodowe w Krakowie* (Zbiór ksiąg pamiątkowych oraz kronik kolonii i obozów młodzieżowych, sygn. 2850/4) : вебсайт. URL: <https://ank.gov.pl/wystawy/slonce-radosc-kolonie-wakacyjne-kroniki-i-fotografie/>].

Додаток Н.17

Фотокопія однієї зі світлин з альбому-хроніки літньої колонії, організованої у сільській гміні Плесьна (1973): гра «Кіт і мишка».

Джерело: [Słońce! Radość! Kolonie! – Wakacyjne kroniki i fotografie. Dla młodszych grup, zamiast meczów, przygotowywano wiele innych gier i zabaw. *Archiwum Narodowe w Krakowie* (Zbiór ksiąg pamiątkowych oraz kronik kolonii i obozów młodzieżowych, sygn. 2850/5): вебсайт. URL: <https://ank.gov.pl/wystawy/slonce-radosc-kolonie-wakacyjne-kroniki-i-fotografie/>].

Додаток Н.18

Ранкова зарядка. Літня колонія для дітей у Свіноуйську–Варшаві (*Świnoujście–Warszów*) (1970-і рр.)

Джерело: [Słońce! Radość! Kolonie! – Wakacyjne kroniki i fotografie. Kolonie letnie dla dzieci w Świnoujściu–Warszowie. *Archiwum Narodowe w Krakowie* (Zespół: Zbiór fotografii Huta im. Lenina; Sygnatura: 9209): вебсайт. URL: <https://ank.gov.pl/wystawy/slonce-radosc-kolonie-wakacyjne-kroniki-i-fotografie/>].

Додаток Н.19

Водна купіль у колонії в Сулеювку (*Sulejówek*) (1970–1980 pp.)

Джерело: [Obozowa miłość i pierwsze wino przy ognisku – takie były kolonie w PRL. *Parenting* : вебсайт. URL: <https://parenting.pl/obozowa-milosc-i-pierwsze-wino-przy-ognisku-takie-byly-kolonie-w-prl>].

Додаток Н.20

Рухливі ігри в одній із літніх колоній, організованих у Варшаві (1970–1980 pp.)

Джерело: [Kolonie w PRL-u. «Po taniości», ale łąza się kręci. *Fakt* : вебсайт. URL: <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/tak-dzieci-spedzaly-wakacje-w-prl-kolonie-i-wczaszy/6k24w5g>].

Додаток Н.21

Навчання щодо надання першої долікарської допомоги у літньому таборі для дітей і молоді, організованому Польським Червоним Хрестом в Ельблонгу (*Elbląg*) в місцевості Ричивул (*Ryczywół*) (1988)

Джерело: [Historia PCK. *Polski Czerwony Krzyż. Małopolski Oddział Okręgowy*: вебсайт. URL: <http://pck.malopolska.pl/kim-jestesmy/#1509706287292-237db3b5-70bb>].

Додаток О

Здоров'язбережувальний вимір харцерського виховання

Додаток О.1

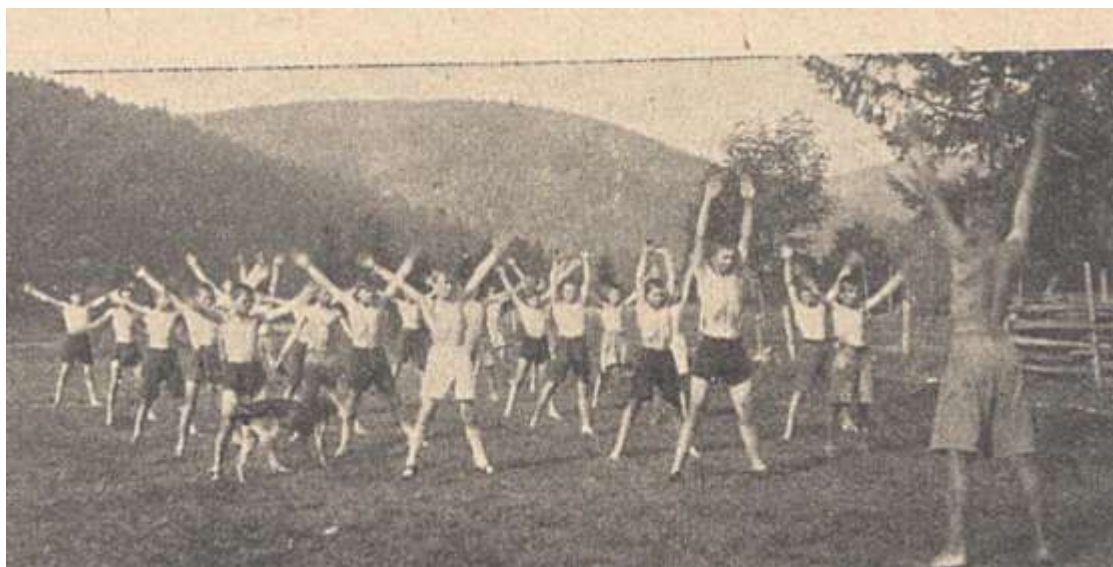
Ранкова купіль учасників табору у Бялці (*Białka*) Варшавської Харцерської Дружини імені Завіши Чорного (*Warszawska Drużyna Harceży im. Zawiszy Czarnego*) (1925)

Джерело: [25 lat dziejów Szesnastki (16 Warszawska Drużyna Harceży Zawiszy Czarnego): 1911–1936. Warszawa : Waław Piekarniak, 1936. (154 s.), S. 61. URL: <https://polona.pl/item/25-lat-dziejow-szesnastki-1911-1936,NjMwMzIz/39/#info:metadata>].

Додаток О.2

Ранкова гімнастика учасників табору у Мечищу (*Meczyszcz*) Варшавської Харцерської Дружини імені Завіши Чорного (1926)

Джерело: [25 lat dziejów Szesnastki (16 Warszawska Drużyna Harceży Zawiszy Czarnego): 1911–1936. Warszawa : Waław Piekarniak, 1936. (154 s.), S. 67. URL: <https://polona.pl/item/25-lat-dziejow-szesnastki-1911-1936,NjMwMzIz/39/#info:metadata>].

Додаток О.3

Гімнастичні вправи харцерів. Табір XIII-ої Вільнюської Харцерської Дружини імені Завіши Чорного (*XIII Wileńskiej Drużyny Harcerskiej im. Zawiszy Czarnego*) у містечку Міцкуни (лит. *Mickuny*) (1927)

Джерело: [Obóz XIII Wileńskiej Drużyny Harcerskiej im. Zawiszy Czarnego na obozie w Mickunach. Ćwiczenia gimnastyczne harcerzy. *Narodowe Archiwum Cyfrowe* (Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: 1-P-768-1) : вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/106319/3f9537efc7ed5b69ee7ff501e1780c2e/>].

Додаток О.4

Сонячні купелі над рікою. Табір XIII-ої Вільнюської Харцерської Дружини імені Завіши Чорного в Ігналіно (лит. *Ignalino*) (1928)

Джерело: [Obóz XIII Wileńskiej Drużyny Harcerskiej im. Zawiszy Czarnego na obozie w Ignalinie. Harcerze podczas opalania się nad rzeką (Zespół: Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: 1-P-719). *Narodowe Archiwum Cyfrowe* : вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/105431/>].

Додаток О.5

Харцер навчає мешканців Варшави, як правильно рухатися вулицями міста (1929)

Джерело: [Warszawscy harcerze podczas służby na ulicy. Harcerz poucza warszawiaków, jak należy poruszać się na ulicach. *Narodowe Archiwum Cyfrowe* (Zespół: Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: 1-P-815) : вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/107045/a95e9acc2ff838ad2cf89ea8bcbf6c67/>].

Додаток О.6

Харцери на каное випливають на ріку. Харцерська морська дружина при гімназії № 2 у Новому Сончу (*Nowy Sącz*) (1933)

Джерело: [Harcerska drużyna żeglarska przy gimnazjum nr 2 w Nowym Sączu. Harcerze w kajakach wypływają na rzekę). *Narodowe Archiwum Cyfrowe* (Zespół: Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: 1-P-770-3) : вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/106337/a95e9acc2ff838ad2cf89ea8bcbf6c67/>].

Додаток О.7

Святкування «Тижня Зуха» у Кракові (травень 1934 р.).
Дружина зухів із самокатами на марші

Джерело: [Obchody «Tygodnia Zucha» w Krakowie. Drużyna zuchów z hulajnogami w pochodzie na Błoniach Krakowskich (Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji. Sygnatura: 1-P-742-34). *Narodowe Archiwum Cyfrowe* : вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/106298/a95e9acc2ff838ad2cf89ea8bcbf6c67/>].

Додаток О.9

Святкування «Тижня Зуха» у Кракові (травень 1934 р.)
Група зухів у газових масках – відпрацювання навичок захисту органів дихання і очей
в умовах загрози і виникнення надзвичайних ситуацій (площа Яблоновських)

Джерело: [Obchody «Tygodnia Zucha» w Krakowie. Grupa zuchów w maskach gazowych podczas zbiórki na pl. Jabłonowskich. *Narodowe Archiwum Cyfrowe* (Zespół: Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: 1-P-742-8): вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/106196/a95e9acc2ff838ad2cf89ea8bcbf6c67/>].

Додаток О.9

Харцери під час демонстрації правил рятуництва
на Святкуванні Тижня Польського Червоного Хреста у Кракові (червень 1936 р.)

Джерело: [Obchody Tygodnia Polskiego Czerwonego Krzyża w Krakowie. Harcerze przy posiłku podczas pokazów ratownictwa. *Narodowe Archiwum Cyfrowe* (Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji. Sygn: 1-C-896-3) : вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/177718/a95e9acc2ff838ad2cf89ea8bc67/>].

Додаток О.10

Лижні змагання зухів у Закопаному, організовані Союзом Польського Харцерства
(27 лютого 1938 р.)

Джерело: [Zawody narciarskie zuchów w Zakopanem, zorganizowane przez Związek Harcerstwa Polskiego. Zuchy na linii startu, na Antolówce w Zakopanem. *Narodowe Archiwum Cyfrowe* (Zespół: Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji; Sygnatura: 1-P-605-1) : вебсайт. URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/104314:1/>].

Додаток О.11

Гімнастичні вправи учасників харцерської колонії (1950)

Джерело: [Kolonia harcerska. Repozytoriumcyfrowe : вебсайт. URL: <http://repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/5143>].

Додаток О.12

Навчання з правил дорожнього руху юних харцерів (листопад 1977 р.)

Джерело: [Szkolenie z zasad ruchu drogowego zorganizowane dla harcerzy przez milicję. Milicjant i harcerze podczas szkolenia. Widoczna plansza ze znakami drogowymi. Narodowe Archiwum Cyfrowe (Zespół: Archiwum Grażyny Rutowskiej; Sygnatura: 40-M-14-11). URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/242735/a95e9acc2ff838ad2cf89ea8bcbf6c67/>; (Zespół: Archiwum Grażyny Rutowskiej; Sygnatura: 40-M-14-9). URL: <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/209262:1/>].

Додаток О.13

Рухливі ігри, забави і вправляння з надання першої долікарської допомоги учасників харцерського табору і колонії «Королівство Трьох Країн» у селі Смежин (*Smerzyn*) (липень–серпень 2019 р.)

Джерело: [Obóz i kolonia «Królestwo Trzech Krain». Smerzyn 16.07. – 04.08.2019 cz. 2. *Szczep Kolorowy* : вебсайт. URL: <http://kolorowy-zhp.blogspot.com/2019/08/oboz-i-kolonia-2019-zdjecia.html>].

Додаток О.14

Світлини з навчання-гри з елементами квесту в дружині «вовченок» і «харцерок» при Костелі Діви Марії Королеви Миру у Вроцлаві-Клєціні (*Kościół Najświętszej Maryi Panny Królowej Pokoju we Wrocławiu-Klecinie*) (08.05.2022 р.)

Джерело: Приватний фотоархів автора дослідження

Додаток П

Фотокопії плакатів здоров'язбережувального змісту

Додаток П.1

Світлини плакатів, уміщені на сторінках видання «Шкільна Гігієна» (1933)

Джерело: [969, s. 908, 914].

Додаток П.2

Клуб «Білочка» – інформаційна афіша ПЧХ (1960-ті рр.):
проект: Е. Фідо (*Elżbieta Fido*) і
П. Кавецького (*Piotr Kawiecki*)

Додаток П.3

Плакат Міністерства Освіти Польщі
«Правила дорожнього руху» (1960-ті рр.)

Джерело: [497, s. 183, 163].

Додаток П.4

Сучасні «едукативні» плакати для дошкільних закладів і шкіл

Джерело: [Плакаты edukacyjne dla przedszkoli i szkół – higiena. *Oddech Życia* : вебсайт. URL: <https://oddechzycia.pl/fundacja/plakaty-edukacyjne-dla-przedszkoli-i-szkol-higiena/>].

Додаток П.5

Плакати здоров'язбережувального змісту, підготовлені ПЧХ в 2019 р.
у межах виховно-просвітницької програми «Звички» (*Przyzwyczajki*)

Джерело: [1168].

Додаток Р
Проблематика здоров'язбережувального виховання
у змісті професійної підготовки майбутніх вчителів Польщі

Додаток Р.1

Фотокопія навчального плану та розподілу годин
на вивчення курсів в учительських семінаріях (1926)

Przedmioty	Kursy					Razem
	I	II	III	IV	V	
Religia	2	2	2	2	2	10
Język polski	4	4	4	5	4	21
Język obcy	3	3	3	2	2	13
Historja	2	3	4	2	3	11
Geografja	4	3	2	—		3
Matematyka	4	3	3	2	3	15
Fizyka z chemją i mineralogją	3	3	3	2	—	11
Biologja (botanika, zoologja i anatomja z fizjologją) i higiena	2	2	4	—	2	10
Muzyka, śpiew i gra na skrzypcach . .	2	3	3	3	3	14
Ćwiczenia cielesne	3	3	3	3	3	15
Kaligrafja	2	—	—	—	—	1
Rysunki	2	2	2	2	2	9
Roboty ręczne	2	4	2	—		9
Przedmioty pedagog.	Psychologja i nauka o dziecku, hi- storja wychowania i pedagogika					11
	Metodyka elementarnego naucza- nia wraz z ćwiczeniami prakt. .					12
	34	35	35	35	35	174

Джерело: [1115].

Додаток Р.2

Фотокопія таблиці «розташування педагогічних дисциплін у планах навчання
4-річних і 5-річних педагогічних ліцеїв в 1940–1960-х рр.»

Przedmiot	1947/48		1948/49		1950/51			1954/55		
	III	IV	III	IV	II	III	IV	II	III	IV
Pedagogika i historia wychowania	-	4	-	4	2	3	4	2	3	4
Psychologia	3	-	3	-	-	3	-	-	3	-
Metodyka nauczania początkowego	-	-	-	-	-		4	-	-	4
Dydaktyka	-	-	4	4	-	-	-	-	-	-
Higiena szkolna	-	1	-	2	1	-	-	1	-	-
Razem	3	5	7	10	3	6	8	3	6	8
Łącznie przedmioty pedagogiczne	8		17		17			17		

Продовження додатка Р.2

Przedmiot	1957/58		1959/60		1960/61		1961/62			1967/68		
	IV	V	IV	V	IV	V	III	IV	V	III	IV	V
Pedagogika ^a	2/4 ^b	2	4	5	4	4	3 ^a	7/5 ^b	4	4	7/5 ^b	4
Psychologia	2	2	3	2	3	2	-	-	-	-	-	-
Metodyka nauczania początkowego	-	2	-	7 ^c	-	7 ^d	-	0/2 ^b	2	-	0/2 ^b	3
Higiena szkolna	-	2	-	2	-	1	-	1	-	-	1	-
Razem	4/6 ^b	8	7	16	7	14	3	8	6	4	8	7
Łącznie przedmioty pedagogiczne	12/14 ^b		23		21		17			19		

Подано на основі: [438].

Додаток Р.3

Навчальні дисципліни, дотичні до здоров'язбережувального виховання учнів,
в Академіях Фізичного Виховання (АФВ)

Академіч. рік	Назва дисципліни	К-ть годин	Екзамен (семестр)
АФВ і Спорту у Гданську			
1984/1985	Гігієна із здоров'язбережувальним вихованням.	52	II
1992/1993	Здоров'язбережувальне виховання. Гігієна.	26 28	
1997/1998	Здоров'язбережувальне виховання. Гігієна і харчування.	33 39	
2004/2005	Здоров'язбережувальне виховання. Гігієна і харчування.	33 33	VI
АФВ в Катовіцах			
1984/1985	Здоров'язбережувальне виховання Гігієна.	22 45	II
1992/1993	Здоров'язбережувальне виховання. Гігієна і екологія людини.	26 39	VI
1997/1998	Здоров'язбережувальне виховання. Онови шкільної гігієни.	39 13	VI
2004/2005	Здоров'язбережувальне виховання. Гігієна і харчування.	52 26	VII VII
АФВ у Кракові			
1984/1985	Здоров'язбережувальне виховання. Гігієна.	26 45	II
1992/1993	Здоров'язбережувальне виховання. Шкільна гігієна.	61 30	VII I
1997/1998	Здоров'язбережувальне виховання. Шкільна гігієна.	49 30	VII VII

Продовження додатка Р.3

2004/2005	Здоров'язбережувальне виховання. Шкільна гігієна.	63 24	VIII III
-----------	--	----------	-------------

АФВ у Познані			
1984/1985	Гігієна.	56	V
1992/1993	Гігієна.	65	V
	Основи здоров'язбережувального виховання.	65	VIII
1997/1998	Гігієна.	65	V
	Основи здоров'язбережувального виховання.	45	VIII
2004/2005	Гігієна.	65	V
	Основи здоров'язбережувального виховання.	45	VIII
АФВ у Варшаві			
1984/1985	Гігієна зі здоров'язбережувальним вихованням.	68	VIII
1992/1993	Гігієна і здоров'язбережувальне виховання.	55	V
1997/1998	Гігієна і промоція здоров'я.	72	VIII
2004/2005	Гігієна і промоція здоров'я.	78	IX
АФВ у Вроцлаві			
1984/1985	Гігієна.	52	VI
	Дієтетика.	26	
1992/1993	Гігієна.	39	VI
1997/1998	Здоров'язбережувальне виховання і гігієна.	65	VI
2004/2005	Здоров'язбережувальне виховання і охорона середовища.	39	IV
	Промоція здоров'я і гігієна.	30	VI
	Здоров'язбережувальне виховання.	30	VII
	Спеціальність «Промоція здоров'я»:		
	Біомедичні підстави знань про здоров'я.	30	VII
	Елементи філософії і соціології здоров'я.	13	
	Історія і теорія промоції здоров'я.	39	VIII
	Психологія здоров'я.	39	
	Стратегія впровадження здоров'язбережувальної освіти.	39	
	Загрози для здоров'я і цивілізаційні хвороби.	52	
	Громадське здоров'я і основи епідеміології.	26	

Складено на основі: [1140].

Додаток Р.4

Дисципліни здоров'язбережувального змісту на студіях Фізичного Виховання в університетах, педагогічних освітніх закладах і політехніках

Академіч. рік	Назва дисципліни	К-ть годин	Екзамен (семестр)
Жешувський ун-т: Інститут Фізичного і Здоров'язбережувального Виховання			
1992/1993	Здоров'язбережувальне виховання і гігієна.	75	III
1994/1995	Здоров'язбережувальне виховання з гігієною.	75	III
2004/2005	(бакалаврат): Здоров'язбережувальне виховання і охорона середовища.	45	
	Основи безпеки, надання першої допомоги.	10	

Щецинський ун-т: Інститут Фізичної Культури			
1986/1987	Спеціальність «Здоров'язбережувальне виховання»: Загальна гігієна і Безпека та Гігієна Праці. Теорія здоров'язбережувального виховання. Методика здоров'язбережувального виховання. Сексологія і сім'я.	105 105 136 60	VIII IX VI
1992/1993	Шкільна гігієна.	45	VI
1993/1994	Шкільна гігієна. Гігієна фізичного виховання і спорту. Здоров'язбережувальне виховання.	50 20 40	V VIII
1998/1999	Шкільна гігієна. Гігієна фізичного виховання і спорту. Здоров'язбережувальне виховання.	45 20 45	V VIII
2004/2005	Гігієна. Здоров'язбережувальне виховання і охорона середовища.	60 45	VI
Бидгоська Академія: Кафедра Фізичної Культури (бакалаврат)			
1994/1995	Медицина фізичного виховання і гігієна.	64	IV
1998/1999	Медицина фізичного виховання і гігієна. Здоров'язбережувальне виховання і охорона середовища.	37 22	
Радомська політехніка: Кафедра Фізичного і Здоров'язбережувального Виховання (бакалаврат)			
1994/1995	Здоров'язбережувальне виховання. Методика здоров'язбережувальної профілактики.	90 60	VI
1998/1999	Здоров'язбережувальне виховання. Методика здоров'язбережувальної профілактики.	90 60	VI
2004/2005	Спеціальність «Здоров'язбережувальне виховання і корекція»: Гігієна загальна і спеціальна. Здоров'язбережувальне виховання. Методика здоров'язбережувальної профілактики. Здоров'язбережувальне виховання осіб різного віку. Спеціальність «Реабілітація і промоція здоров'я»: Гігієна загальна і спеціальна. Здоров'язбережувальне виховання. Методика здоров'язбережувальної профілактики.	30 60 60 15 30 45 15	
Опольська політехніка (бакалаврат)			
1998/1999	Гігієна Здоров'язбережувальне виховання і охорона середовища	45 45	II V

Складено на основі: [715; 723; 725].

Додаток Р.5

Деякі спеціальності й навчальні дисципліни, дотичні до здоров'язбережувального виховання учнів, які функціонували у закладах вищої освіти на студіях напряму підготовки «Педагогічна освіта»

Академ. рік	Назва дисципліни	К-ть годин	Екзамен (семестр)
Лодзький ун-т, Факультет Педагогічних Наук: Кафедра Фізичного і Здоров'язбережувального Виховання Спеціальність «Фізичне і Здоров'язбережувальне виховання»			
1991/1992	Пропедевтика фізичного і здоров'язбережувального виховання.	15	
	Гігієна і промоція здоров'я.	30	III
	Гігієна харчування і основи дієтики.	30	IV
	Теорія і історія здоров'язбережувального виховання.	30	V
	Медичний контроль і перша допомога.	60	V
	Методи інтенсифікації відпочинку.	45	VI
	Сексологія і сім'я.	15	
1993/1994	Промоція здоров'я.	30	III
	Гігієна харчування.	30	IV
	Психологія здоров'я.	30	
	Медичний контроль і перша допомога.	60	V
	Сексологія і сім'я.	15	
1997/1998	Методи інтенсифікації відпочинку.	60	X
	Промоція здоров'я.	45	IV
	Соціологія здоров'я.	45	VI
	Медичний контроль і перша допомога.	60	VII
	Психологія здоров'я.	30	VIII
	Сексологія і сім'я.	15	
2004/2005	Методи інтенсифікації відпочинку.	60	X
	Здоров'язбережувальна освіта.	30	
	Основи знань про шкідливі звички.	30	
	Методика здоров'язбережувального виховання у школі.	45	VIII
	Медицина рухової активності і перша допомога.		
	Промоція здоров'я.	30	IX
	Теорія фізичного і здоров'язбережувального виховання та спорту.	45	X
		45	X
	Вибіркові дисципліни:		
	Профілактика шкідливих звичок.	30	
2004/2005	Соціально-педагогічні проблеми сім'ї.	30	
	Психологія стресу.	30	
	Педагогіка здоров'я.	105	VIII
	Вступ до педагогіки сім'ї.	30	
	Сексологія.	15	
2004/2005	Психологія здоров'я.	45	
	Методика здоров'язбережувальної профілактики.	60	
	Здоров'язбережувальна освіта	30	
Свентокшиська Академія, Філія у Пьотрикові Трибунальським: Кафедра Педагогіки Здоров'я і Фізичного Виховання Спеціальність «Педагогіка здоров'я з Фізичним Вихованням»			

Складено на основі: [713; 714; 715; 1139, s. 105–106].

Додаток Р.6

Навчальні дисципліни і спеціальності в контексті здоров'язбережувального виховання учнів,
які реалізовувалися в учительських коледжах міст Згєж і Ловіч

Академ. рік	Назва дисципліни	К-ть годин	Екзамен (семестр)
Учительський коледж м. Ловіч			
1997/1998	Гігієна і промоція здоров'я.	45	VI
Спеціальність «Фізичне і Здоров'язбережувальне виховання»			
2004/2005	Гігієна і промоція здоров'язбережувальної поведінки.	30	IV VI
	Психологія здоров'я.	30	
	Соціологія виховання і здоров'язбережувальної поведінки.	45	
	Медичний контроль і перша допомога.	45	
Учительський коледж м. Згєж			
Спеціальність «Фізичне і Здоров'язбережувальне виховання»			
1997	Гігієна і промоція здоров'язбережувальної поведінки.	56	IV VI
	Клінічна і здоров'язбережувальна психологія.	42	
	Соціологія виховання і здоров'язбережувальної поведінки.	39	
	Медичний контроль фізичної культури і перша допомога	26	
2004/2005	Гігієна і промоція здоров'язбережувальної поведінки.	56	IV VI
	Клінічна і здоров'язбережувальна психологія.	42	
	Соціологія виховання і здоров'язбережувальної поведінки.	39	
	Медичний контроль фізичної культури і перша допомога	39	

Складено на основі: [1139, s. 107–108].

Додаток Р.7

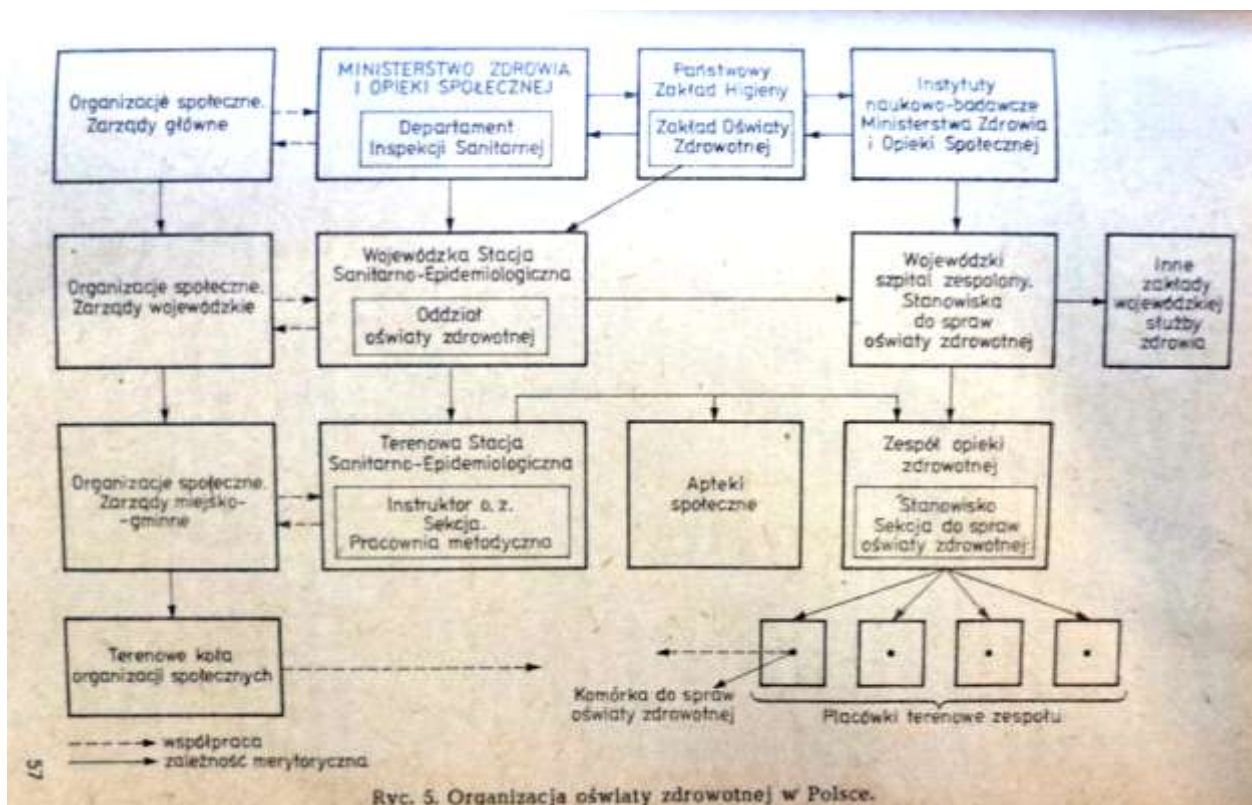
Назви спеціальностей напряму підготовки «Педагогічна освіта»
і «Фізичне виховання» у закладах вищої освіти Польщі (2002/2003 н.р.)

Заклад вищої освіти	Спеціальність
Лодзький ун-т	А: «Фізичне і Зз виховання»
Ун-т імені Адама Міцкевича у Познані	А: «Педагогіка здоров'я»
Шльонський ун-т в Катовіцах	А: «Педагогіка здоров'я»
Католицький Любельський ун-т	А: «Здоров'язбережувальне виховання»
Бидгощська Академія	А: «Здоров'язбережувальна освіта»
Поморська Педагогічна Академія в Слупську	А: «Соціальна педагогіка і Зз освіта»
Філія Свентокшиської Академії в Пьотрикові Трибунальському	А: «Педагогіка здоров'я з ФВ»
Радомська політехніка	Б: «ЗзВ і корекція»
АФВ у Вроцлаві	Б: «Промоція здоров'я»
Державна Вища Професійна Школа в Лешні	В: «ФВ із ЗзО»
Державна Вища Професійна Школа в Рацібожі	В: «Фізичне і Зз виховання»

А – напрям підготовки «Педагогічна освіта»; Б – напрям підготовки «Фізичне виховання»;
В – профіль навчання – самостійна спеціалізація

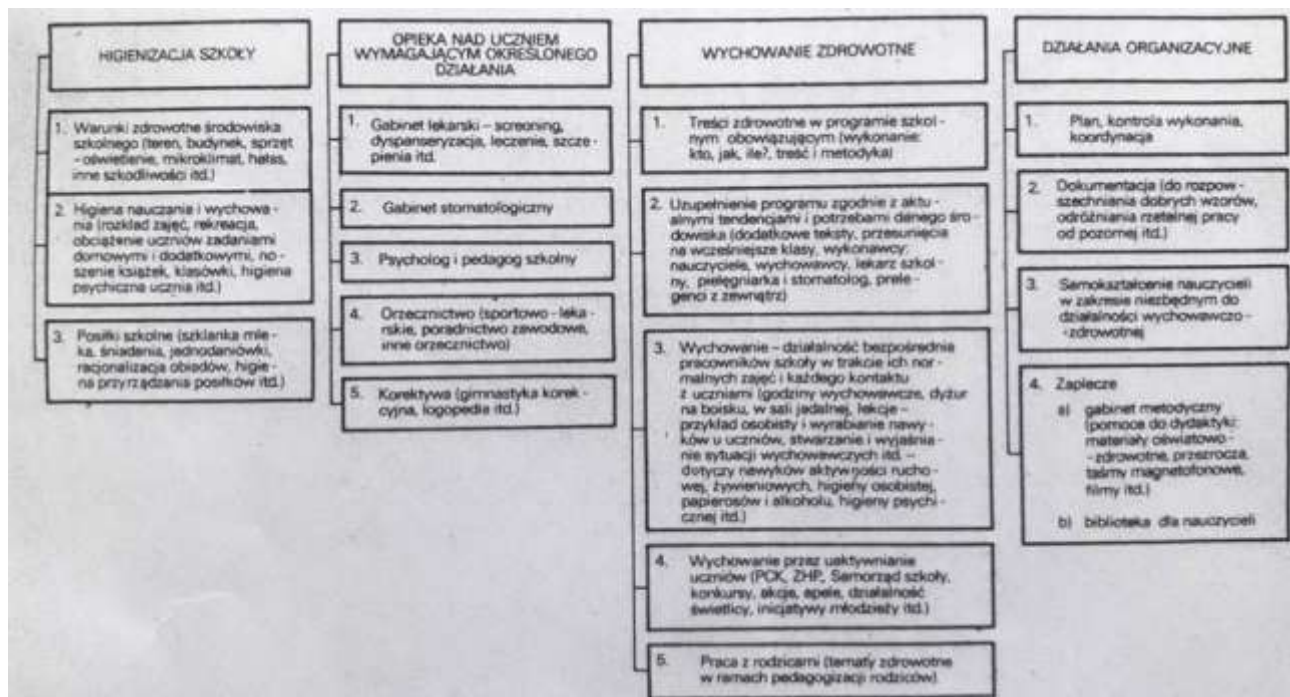
Складено за: [729].

Додаток С
Організаційна структура санітарної (здоров'язбережувальної) освіти
у Польщі в 1950–1960-х рр.
(фотокопія)

Джерело: [775, s. 57].

Додаток Т
Завдання «підгруп у справах здоров'язбережувального виховання»
за концепцією В. Вєчорек-Восньської (1974)
(фотокопії з друкованого джерела)

Джерело: [502, s. 97].

Додаток У

Назви тематичних блоків модельних навчальних програм (МНП) інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» для V–VI класів закладів загальної середньої освіти в Україні (2020)

	Автори МНП	Назви тематичних блоків
1.	Н. Гущина, І. Василяшко	1. Вчусь вчитися. 2. Моя безпека. 3. Моє здоров'я. 4. Мій добробут. 5. Я серед людей.
2.	С. Василенко, Я. Коваль, Л. Колотій	1. Виховуємо самостійність та відповідальність. 2. Освіта – ключ до успіху. 3. Навчаємося приймати рішення. 4. Емоції та етична поведінка. 5. Дбаємо про власний організм.
3.	З. Хитра, О. Романенко	1. У здоровому тілі – здоровий дух. 2. Життя у безпеці. 3. Добробут кожного – добробут України.
4.	О. Шиян, О. Волощенко, М. Гриньова, В. Дяків, О. Козак, О. Овчарук, А. Седоченко, І. Сорока, С. Страшко	1. Добробут. 2. Добробут і вміння вчитися. 3. Добробут і особиста безпека. 4. Добробут і особисте здоров'я: 4.1 Фізичне здоров'я і фізичний розвиток; 4.2 Емоційне здоров'я та етична поведінка. 5. Добробут і підприємливість.
5.	Т. Воронцова, В. Пономаренко, І. Лаврентьєва, О. Хомич	1. Безпека на дорогах. 2. Уміння вчитися. 3. Фізичне здоров'я. 4. Психічне і духовне здоров'я. 5. Соціальне здоров'я. 6. Безпека у побуті і довкіллі. 7. Раціональне використання ресурсів.

Додаток Ф
Упровадження нагромадженого наукового досвіду
в освітній процес професійної підготовки майбутніх педагогів

Додаток Ф.1

Світлина з практичного заняття з «Екології дитинства», присвяченого методиці проведення деяких рухливих ігор, описаних у польській літературі (2017/2018 н.р.)

Джерело: приватний фотоархів авторки дисертації.

Додаток Ф.2

Світлини з акції «Юнацтво – за здоровий спосіб життя»,
проведеної студентами спеціальності «Початкова освіта»
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(травень-червень 2016 р.)

Джерело: приватний фотоархів авторки дисертації.

Додаток Ф.3

Світлина з занять здоров'язбережувальної тематики
в науково-методичному центрі «Університет Обдарованої Дитини» (2017–2023 рр.)

Продовження додатка Ф.3

Джерело: приватний фотоархів авторки дисертації.

Додаток Ц

Перелік умовних позначень, наявних у списку використаних джерел

- Archiwum AN** – Archiwum Akt Nowych
AWF – Akademia Wychowania Fizycznego
AWFiS – Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu
b.d. – bez daty
BiPSz – Bezpieczna i Przyjazna Szkoła
b.m.w. – brak miejsca wydania
b.r. – bez roku
b.r.w. – bez roku wydania
b.w. – bez wydania
c.k. – cesarsko-królewski (-a)
Cz. – część
DKSiPZ – Departament Komunikacji Społecznej i Promocji Zdrowia
DP PP – Dziennik Praw Państwa Polskiego (з № 16 від 8 листопада 1918 р. – до № 65 від 14 серпня 1919 р.)
ds. – do spraw
DU KOS Brz – Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Brzeskiego
DU KOS Lwow – Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego
DU KOS Pozn – Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego
DU KOS Wil – Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego
DU MEN – Dziennik Urzędowy Ministerstwa Edukacji Narodowej
DU MO – Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty
DU MOiSW – Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego
DU MOiW – Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Wychowania
DU MWRiOP RP – Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej
DU MWRiOP KP – Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Królestwa Polskiego
DU MZ – Dziennik Urzędowy Ministerstwa Zdrowia
DU PRL – Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1952–1989 pp.)
DU RP – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (вперше назва з’явилася у № 66 від 16 серпня 1919 р.)
GIS – Główny Inspektorat Sanitarny
GKW – Główna Księgarnia Wojskowa
GUS – Główny Urząd Statystyczny
HBSC – *англ.*: Health Behaviour in School-aged Children; *пол.*: Badania nad Zachowaniami Zdrowotnymi Młodzieży Szkolnej
H.Szk. – Higiena Szkolna
IMiD – Instytut Matki i Dziecka
KEN – Komisja Edukacji Narodowej
KOWEZ – Krajowy Ośrodek Wsparcia Edukacji Zawodowej

K.P. – Królestwo Polskie
KPPTK – Komisja Profilaktyki Polskiego Towarzystwa Kardiologicznego
MEN – Ministerstwo Edukacji Narodowej
MOiW – Ministerstwo Oświaty i Wychowania
MOS – Ministerstwo Opieki Społecznej
MPiOS – Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej
MWRiOP – Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
MZiOS – Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej
MZ – Ministerstwo Zdrowia
MZP – Ministerstwo Zdrowia Publicznego
Nakł. – Nakładem
NIK – Najwyższa Izba Kontroli
nt. – na temat
oprac. – opracowanie
ORE – Ośrodek Rozwoju Edukacji
PAN – Polska Akademia Nauk
PCK – Polski Czerwony Krzyż
p.o. – pełniący obowiązki
pod. red. – pod redakcją
popr. – poprawione
Poz. (poz.) – pozycja
praca zbior. – praca zbiorowa
PSH – Państwowa Szkoła Higieny
P.T. (p.t.) – pod tytułem
PTH – Polskie Towarzystwo Higieniczne
PWKS – Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych
PWN – Państwowe Wydawnictwo Naukowe
PZH – Państwowy Zakład Higieny
PZWL – Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich
PZWS – Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych
R. – Rocznik
red. nauk. – redakcja naukowa / redaktor naukowy
R.P. (RP) – Rzeczpospolita Polska
r.ż. – rok życia
Sekcja WFiHSzk – Sekcja Wychowania Fizycznego i Higieny Szkolnej
S. K. – Stanisław Kopczyński
Sp. – spółka
Sygn. – sygnatura
SzPZ – Szkoła Promująca Zdrowie
św. – święty
T. (t.) – Tom
TG «Sokół» – Towarzystwo Gimnastyczne «Sokół»
TKKF – Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej
TNSW – Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych

Towarzystwo PMS – Towarzystwo «Polska Macierz Szkolna»

TPD – Towarzystwo Przyjaciół Dzieci

UJ – Uniwersytet Jagielloński

UKE – Urząd Komunikacji Elektronicznej

UMCS – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

uzup. – uzupełnione

Vol. – Volium

W.F. (WF) – Wychowanie Fizyczne

WFiHSzk – Wychowanie Fizyczne i Higiena Szkolna

WHO – *англ.*: World Health Organization

woj. – województwo

WSiP – Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne

WSP – Wyższa Szkoła Pedagogiczna

WTH – Warszawskie Towarzystwo Higieniczne

WUM – Warszawski Uniwersytet Medyczny

Wyd. – Wydanie

Wydawnictwo Naukowe AP – Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Wydawnictwo PAN – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk

YMCA – Асоціація Молодих Християн YMCA (*англ. Young Men's Christian Association*)

Zesp. (zesp.) – zespół

Zesz. – zeszyt

ZGTPD – Zarząd Główny Towarzystwa Przyjaciół Dzieci

Z.H.P. – Związek Harcerstwa Polskiego

ZMP – Zjednoczenie Młodzieży Polskiej

ZN – Zeszyty Naukowe

ZNimO – Zakład Narodowy im Ossolińskich

Związek PNSP – Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych